

715

RAVINTOA SIELULLE JA RUUMIILLE

- suomalainen pappilapuutarha 1900-luvun alkupuoliskolla

**Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopiston
etnologian laitoksessa
16.12. 1997**

Tiina Koskimies

**Kukkien hyödytön kauneus on sovittanut minulle
paljon elämän hyödyllistä rumuutta.**

V. A. Koskenniemi

SISÄLTÖ

1. JOHDANTO	4
Puutarhat - osa kulttuuria	4
Suomalainen pappilapuutarha	6
<i>Tutkimuksen tarkoitus ja kohteet</i>	<i>6</i>
<i>Lähestymistapa: puutarhat fyysisinä ja merkityksellisinä ympäristöinä</i>	<i>8</i>
<i>Tutkimusmenetelmät ja lähteet</i>	<i>9</i>
<i>Lähdekritiikki</i>	<i>10</i>
2. TUTKIMUSKOHTEENA MONI-ILMEINEN PUUTARHA	14
Katsaus aikaisempaan suomalaiseen puutarhatutkimukseen	14
Mikä puutarha on?	14
Puutarhan tarkastelun ulottuvuuksia	16
<i>Puutarhan pintarakenne: fyysiset puitteet</i>	<i>16</i>
<i>Pintarakennetta syvemmälle: merkityksiä haravoimassa</i>	<i>17</i>
<i>Puutarhojen ideologisesta taustasta 1900-luvulla - Puutarha oman aikansa heijastajana</i>	<i>19</i>
3. KATSAUS PUUTARHOJEMME HISTORIAAN	24
Keskiaika: puutarhakulttuurin alkuhämärää	24
Renessanssipuutarha muunnoksineen	26
Suomen puutarhat uudella ajalla	27
Englantilainen maisemapuutarha	30
1800-luvulta nykyaikaan	31
Suomi idän ja lännen välissä - puutarhakulttuurissakin	32
4. SUOMALAINEN PAPPILAPUUTARHA	33
Suomalaisen pappilapuutarhan kehittyminen	33
<i>Vaativammasta ryytimaasta puutarhaksi</i>	<i>33</i>
<i>Nelikulmainen puutarha</i>	<i>34</i>
Pappilapuutarhan ideaalityyppi	36
<i>Ideaalityypin konstruktio</i>	<i>36</i>
<i>Pappilan sijainti</i>	<i>37</i>
<i>“Asemakaava”: paraatipuoli etupihalla, puutarha takapihalla</i>	<i>37</i>

<i>Pihapuut ja pensaat</i>	38
<i>Koristepuutarhan perennat ja kesäkukat</i>	39
<i>Tärkeä "kyökkikasvima"</i>	40
<i>Puutarhan koristeet, rakennelmat, hiekkakäytävät</i>	41
<i>Puutarha tarpeitten ja mahdollisuuksien mukaan</i>	43
Vertailun vuoksi: pappilapuutarha Södermanlannissa.....	44
... ja pappilapuutarha Keski-Suomessa	46
5. KOLKANNIEMEN PAPPILAPUUTARHA	48
Pappila 1600-luvulta	48
Puutarhan varhaisvaiheita	50
Puutarha kukoistuksessaan: Rovasti Winterin aika vuosina 1923 - 1949	56
<i>Puutarhan elementit ja ulkoasu</i>	56
<i>Puutarha sosiaalisena, merkityksellisenä ympäristönä</i>	60
Puutarha lapsuuden maisemana	60
Pappilan miljöö ulkopuolisen silmin	67
Maisema "sielun peilinä"	70
<i>Kolkanniemen maalaispappilan puutarha</i>	73
6. JYVÄSKYLÄN PAPPILAPUUTARHA	76
Jyväskylän kaupunkiseurakunnan nuori pappila	76
Puutarhan perustaminen	77
Puutarha osana Paunun perheen kotia: vuodet 1928 - 1956	79
<i>Puutarhan elementit ja ulkoasu</i>	79
<i>Puutarha sosiaalisena, merkityksellisenä ympäristönä</i>	81
Paikka perheoleilulle, virkistäytymiselle ja henkiselle työlle	81
Puutarha nuoruuden ympäristönä	87
<i>Pappila kaupungissa - puutarha kaupungissa</i>	88
7. RAVINTOA SIELULLE JA RUUMILLE	91
Kokoavaa tarkastelua	91
<i>Puutarha osana pappilakulttuuria</i>	91
<i>Puutarha maalaispappilassa ja kaupunkipappilassa</i>	92
<i>Maanpäällinen paratiisi?</i>	93
<i>Muistojen puutarhat</i>	94
LÄHTEET	96
LIITTEET 1-3	104

1. JOHDANTO

Puutarhat - osa kulttuuria

Puutarhojen vaaliminen on varsin mielenkiintoinen kulttuuri-ilmiö. Suomalaisen puutarhakulttuurin vaiheet heijastelevat moni-ilmeisesti esimerkiksi ihmisten suhtautumista ympäristöönsä - ja myös toisiinsa. Puutarhoihin tarkemmin perehtynyt voi "lukea" niistä monenlaisia viestejä. Kuitenkin suomalaisia puutarhoja on tutkittu vain vähän (Uino & Häyrynen 1990,1.) Eeva Ruoff (1991, 8) toteaa, että "suomalainen puutarha on rehevä, elinvoimainen ja kaunis - kerrassaan merkittävä osa kulttuuriamme." Silti puutarhoista ei julkisuudessa juuri puhuta. Puutarhaihmiset näet tietävät muutenkin, että heidän työnsä on sitä oikeinta ja aidointa kulttuuria - johtuahan koko kulttuuri-käsittekin latinankielen sanasta *cultivare*, viljellä. Hyvin viehättävä "*terra incognita*" odottaa siis edelleen löytäjiään - niitä, jotka avoimin silmin ja riittävin perustiedoin varustettuna tahtovat sitä kerran lähteä tutkimaan. (Ruoff 1991, 15.)

Kulttuuri syntyy ihmisen, hänen läheistensä ja ympäristön kontekstissa, niiden dialektisessa prosessissa (Räsänen & Räsänen 1982, 39). Dmitri Lihatševin (1994, 229) mukaan puutarhoja ja puistoja tulee tarkastella kulttuurin tuotteina - niiden ymmärtämiseksi on uppouduttava aikakauden kulttuuriin. "Puistoissa näkyvät herkästi kaikki yhteiskunnan esteettisten mielialojen vaihtelut ja tiettyssä mielessä puistot itse aiheuttavat niitä." Tämä kuvastaa mielestäni hyvin ihmisen ja hänen ympäristönsä vuorovaikutuksellista suhdetta - olipa sitten kysymyksessä Pietarhovin loistopuutarha tai vaatimaton keskisuomalainen pappilapuutarha. Ihminen muovaa ympäristöään ja ympäristö ihmistä tiettyjen, aikakaudelle ominaisten periaatteiden mukaisesti. Lihatšev (1994, 228) kuvaakin puutarhaa monien taiteen alojen omaperäiseksi synteetiksi, jonka kauneusarvot riippuvat aina siitä, mitä kulloinkin pidetään kauniina ja eksoottisena.

Ilmiön - esimerkiksi maiseman - ymmärtämisen kannalta on siis olennaista tuntea sen muotoutumisen aikakauden ihanteet. Martti Linkola (1985, 57) puhuu "maisemallisista kerrostumista", jotka ovat rakentuneet alkuperäisen luonnon perusmuotojen ja pikkupiirteiden päälle. Kerrostumien luonteen ovat ihmisen toiminnot, hänen kulttuurinsa ja taloutensa määränneet. Nämä maisemalliset kerrostumat eroavat toisis-

taan sen mukaan, millainen kulloisenkin historiallisen kauden teknologia, elinkeinorakenne, valtarakenne ja siihen liittyvä maanjakomenettely on ollut, ja millaisia tyyllillisiä ihanteita kulloinkin on vallinnut. (Linkola 1985, 57; Luostarinen 1951, 1.) Jokainen kulttuuri siis konstruoi oman maailmansa luonnon monimuotoisuudesta: luonnonympäristö muunnetaan kulttuurisesti merkitykselliseksi ilmiöksi ja sen jälkeen sitä tarkastellaan näiden kulttuuristen määrittelyjen perspektiivistä (Ilmonen 1996, 25.) Mielestäni juuri puutarhat ovat kuvaava esimerkki maisemallisesta kerrostumasta; kulttuurisesti merkitykselliseksi muunnetusta ympäristöstä. Puutarhassa alkuperäisen luonnon perusmuodot on ihmiskäsi vähitellen pukeut mieleiseensä, yleensä kesytetympään ja aikakauden ihanteisiin sopivaan muotoon. Vanhoissa puutarhoissa onkin usein merkkejä monista historiallisista ja maisemallisista kerrostumista.

“Kodin ympärillä oleva puutarha on kulttuurin merkki”, toteaa nimimerkki T.K. Puutarha-lehdessä (1931, 20). Kirjoittajan mukaan puutarhanhoito on kaikkialla ja kaikkina aikoina välittömästi kuulunut kansankulttuuriin: “Emme löydä historiasta yhtäkään sivistyskansaa, joka ei kulttuurimuotoihinsa olisi sisällyttänyt puutarhaa.” Ihminen on kaikessa toiminnassaan kulttuuriolento, joka on jatkuvasti vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Puutarhojen muotoutuminen on varsin viehättävä tulos tästä vuorovaikutuksesta

Myös henkilökohtaiseen lapsuuden maisemaani kuului puutarha olennaisena osana. Puutarha marjapensaineen, omenapuineen, kasvimaineen ja kukkapenkkeineen oli niin itsestään selvä osa lapsuuskotiani, että vasta muutto pois kotoa - kerrostaloon - havahdutti huomaamaan sen merkityksen ja moninaisuuden. Vähitellen mieleeni muodostuikin kuva “lapsuuden kultamaasta” - kuva, joka saattaa herätä eloon vaikkapa yhtäkkiä kauppatorilla: juuri näitä samettiruusuja kasvoi aina kotipihan kukkapenkissä! Myöhemmin kiinnostuin tarkkailemaan myös vieraita pihvoja ja puutarhoja; niitä moninaisia tapoja, joilla ihminen muokkaa lähintä, ominta ympäristöään - muodostaa puutarhan turvalliseksi, kesytetyksi ja hallituksi vyöhykkeeksi kodin ja “villin” luonnon välille. Tästä kiinnostuksesta syntyi vähitellen etnologian opintojen myötä tämän tutkielman aihe.

Suomalainen pappilapuutarha

Tutkimuksen tarkoitus ja kohteet

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on valottaa suomalaista puutarhakultturia ja sen ideologiaa pappilapuutarhan kautta - tehdä siis pieni retki tuohon "tutkimattomaan maahan". Tarkastelen työssäni puutarhoja kiinteänä osana vuosisadan alun pappilakulttuuria. Pyrin hahmottamaan suomalaisen pappilapuutarhan kehitystä ja ominaispiirteitä ensin yleisemmin, ja syvennyn sitten tarkastelemaan kahta esimerkkitapausta: Saarijärven Kolkanniemen pappilan puutarhaa sekä Jyväskylän kaupunkiseurakunnan pappilan puutarhaa.

Esimerkkipuutarhojen tarkastelu muodostaa työni empiirisen osan ja tapaus-tutkimuksen. Hirsjärven (1997, 130) mukaan tapaus-tutkimus (case study) antaa yksityiskohtaista, intensiivistä tietoa yksittäisestä tapauksesta tai pienestä joukosta toisiinsa suhteessa olevia tapauksia. Sen tavoitteena on tyypillisimmin ilmiöiden kuvailu. Kulttuurintutkijan tutkimusongelma on usein tyypiltään juuri deskriptiivinen yleis- tai peruskartotus, jonka tarkoituksena on luonnehtia jotakin ilmiötä, sen nykytilaa tai historiaa mahdollisimman tarkkaan (Suojanen 1982, 13). Oman tapaus-tutkimukseni tavoitteena on ennen kaikkea kuvailla esimerkkipuutarhoja, mutta myös pyrkiä tulkitsemaan niitä merkityksellisinä ympäristöinä.

Tarkastelemani puutarhat sijaitsevat jokseenkin syrjässä valtakunnallisista puutarhakulttuurin innovaatioalueista, maan etelä- ja lounaisosista. Martti Linkola (1985, 58 - 59) nimittää eteläistä Suomea "vanhaksi kulttuuri-Suomeksi". Siihen nähden tutkimani alueet ovat siis periferiaa; Linkolan (1985, 59) termin "tavallista Suomea, perus-Suomea". Valtakunnallisesti niitä voidaan pitää myös varsin vaatimattomina. Kuitenkin ne muista syistä - ja etnologian näkökulmasta tarkasteltuna - ovat tärkeä ja hedelmällinen tutkimuskohde.

Pappiloilla on kautta aikojen ollut paikkakunnillaan merkittävä rooli uutuuksien levittäjinä, innovaattoreina - näin myös puutarhakulttuurin saralla (Talve 1990, 30 - 31; Luostarinen 1951,9). Jaakko Numminen (1990, 38) pitää historiallisena tosiasiasta sitä, että pappilat vaikuttivat monella tavalla ympäristöönsä. Niiden välityksellä levisivät mm. uudet maanviljelystavat, uudet keittiökasvit ja vihannekset, sienien poiminta ja monet muut luonnon hyödyntämisen muodot sekä puutarhakulttuuri. Pappin sosiaalinen asema pitäjässään oli olla talonpoika talonpoikien joukossa - mutta myös herra (Flinck 1994, 121; Mannermaa 1923, 4). Pappi toimi siis tietynlaisena välittävänä linkkinä pitäjän sosiaalisessa hierarkiassa, mikä osaltaan

selittää uutuuksien leviämistä juuri pappiloiden kautta. Pappiloitten keskeistä asemaa puutarhatietouden levittäjänä kuvaa seuraava katkelma 1800-luvun keskisuomalaisesta pappilaelämästä:

“Puutarhanhoito oli maassamme, kuten tunnettua, hyvin nuorta ja monilla paikkakunnilla nimenomaan sisämaassa ruvettiin hedelmäpuita ja marjapensaita viljelemään vasta viime vuosisadan puolivälissä, tahi sitäkin myöhemmin. Ensimmäiset yritykset tehtiin säännöllisesti pappiloissa tahi muissa säätyläistaloissa. - - Korpilahdella pastori Dahlströmin aikana Mutasen puutarhaviljelys suuresti vaurastui - - ja pian harrastus levisi pappilasta muuallekin pitäjään, jopa eräisiin talonpoikaistaloihinkin. - - Miten innokkaasti Dahlströmit edistivätkin hyötyä tuottavien puiden ja pensaiden viljelemistä, vielä voimakkaammin toimeliaan perheen harrastus kohdistui kukkasiin. Koko pappila oli vallan tulvillaan kukkia, niin kerrotaan. - - Missä joku perheen jäsenistä kävikin, aina hänellä piti olla tuomisina kotiin taimia, oksia tahi siemeniä. - - Tämä kukkiviin kasveihin ja erityisesti kukkiviin huonekasveihin kohdistunut harrastus näyttää olleen Keski-Suomessa 1870-luvulla uutta muotia.” (Kuusanmäki 1935, 160 - 163.)

Puutarhojen uutuuskasvit levisivät usein pappiloiden välityksellä vielä kuluvan vuosisadan alkupuolellakin:

“- - Kun maaseutu ei vielä osannut eikä ymmärtänyt edes viinimarjojen päälle yhtään mitään, niin nämä (pappilat ja kartanot) ovat olleet niitä, joista ihmiset ovat tulleet ja nähneet, että hyvänen aika, mitäs täällä on. Minä muistan sen, että kun meillä kasvoi tomaattia Hollolassa ja sinne tuli näitä pitäjäläisiä maistamaan tomaattia, niin totta kai ne sylki, 'et kamalaa, mitäs tää on, täähän on pahaa', mutta ennen pitkää tomaatit ovat tulleet aivan yleisiksi. Kaksikymmentäluvulla.” (Karivalo 1997/1.)

Pappilat ovat usein toimineet myös sosiaalisen elämän keskuksina. Eira Paunun (1983, 47) mukaan pappilaelämä oli osa vuosisatoja vallinnutta yhtenäiskulttuuria, jonka tunnusomaisena piirteenä voidaan pitää kirkon ja sivistyselämän yhteyttä. Kulttuurin maallistuttua menettivät pappilat merkityksensä sivistyneistön kohtauspaikkoina. Tutkimukseni yhtenä tavoitteena on dokumentoina puutarhoja osana vanhaa pappilakulttuuria sen viimeisinä vuosikymmeninä. Kun pappien asuntoedut 1970-luvulla tulivat veronalaisiksi, jäivät monet pappilat tyhjilleen, ne siirrettiin muuhun käyttöön tai purettiin (Karivalo 1983, 2). Usein puutarha oli jo hävinnyt ennen

tätä. Säilyneitäkin pappiloita uhkaa vaara: nykyajan tehorakentaminen on työntämässä pois tieltään usein keskeisellä paikalla sijaitsevia pappiloita. Niinpä yhä useammat pappilat puutarhoineen ovat pian historiaa.

Pappilapuutarhojen kaltaisia pieniä puutarhoja, jotka oman paikkakuntansa elämässä ovat näytelleet varsin merkittävää osaa, ei juurikaan ole tutkittu aikaisemmin. Kuitenkin pappilat ympäristöineen ovat yksi historiallisen rakennetun kulttuuriympäristömme luonteenomaisimmista kohteista. Ne ovat olleet osaltaan muodostamassa suomalaisen kulttuuriympäristön perustaa ja muovaamassa sen identiteettiä. Osana elävää elämää ne myös ovat koko ajan muutoksille alttiina. (Mansikka & Kärki 1993, 3.) Nykyinen kulttuuriympäristömme - viittaa tässä myös kumpaankin empiirisen tutkimukseni kohteeseen - avautuu syvempänä, kun tuntee sen menneisyyden kasvot.

Lähestymistapa: puutarhat fyysisinä ja merkityksellisinä ympäristöinä

Pyrin hahmottamaan esimerkkipuutarhojen ulkoasua, niihin olennaisesti kuuluneita elementtejä, niissä tapahtuneita muutoksia sekä puutarhojen käyttötapoja ja "luonnetta". Tämä fyysisten puitteiden hahmotus on työni deskriptiivinen, etnografinen osuus. Fyysisistä puitteista muodostuvan pintarakenteen alla on havaittavissa myös eräänlainen syvärakenne. Se muodostuu merkityksistä, joita ihminen kulttuuriolentona liittää ympäristöönsä sitä muokatessaan ja siinä toimessaan. Näen puutarhat tietynlaisina sosiaalisen elämän näyttämöinä: paikkoina, joissa toteutuvat niin arjen rutiinit kuin juhlallisemmat rituaalitkin. Sosiaalisten merkitysten ohessa puutarhat toki kantavat monia muitakin merkityksiä, joita pyrin työssäni huomioimaan. Näistä merkityksistä muotoutuvan syvärakenteen tarkastelussa otteeni on tulkitsevampi kuin fyysisiä puitteita hahmottaessani. - Tutkimukseni noudattelee siis kahta etnologialle luonteenomaista traditioita: deskriptiivistä, kuvailevaa sekä hermeneuttista, tulkitsevää.

Esimerkkipuutarhojen historiaa pyrin selvittämään niin kauas menneisyyteen, kuin se suinkin on mahdollista. Kolkanniemen pappilan vanhempaa aikaa käsittävä arkistoaineisto on tuhoutunut tulipalossa vuonna 1788, joten tiedot alkuvaiheista jäävät väkisinkin hatariksi. Jyväskylän kaupunkiseurakunnan pappila puolestaan on niin nuori - vuonna 1928 valmistunut - että sen puutarhan perustaminenkin on vielä muistissa. Tutkimukseni painopiste asettuu siksi luontevasti 1900-luvun alkupuoliskolle. Mielestäni aikarajaus on perusteltu sikäläkin, että aika on ollut suomalaisen

puutarhakulttuurin murroskautta, ja toisaalta pappilakulttuurin viimeistä kukoistuskautta.¹

Kohteitteni nykytilanteen kuvauksen jätän tarkoituksella ohuemmaksi. Molemmissa puutarhoissa on tapahtunut suuria muutoksia: Kolkanniemen puutarhassa “luonto on pitkälti ottanut omansa takaisin” ja Jyväskylän pappilan puutarha on jäänyt modernin kaupunkisuunnittelun puristukseen. Tietysti myös tämä kehitys heijastaa oman aikamme ideologiaa. Mielestäni kuitenkin puutarhojen menneisyyden dokumentointi on erityisen tärkeää. Nykytilanteesta saa jokainen tietoa suhteellisen helposti, mutta menneisyys on tavoitettavissa - arkistolähteitten lisäksi - vain muistojen ja kokemusten kautta. Ne katoavat ajan myötä. Yksi etnologin tehtävistä onkin juuri tallentaa näitä muistoja ja kokemuksia.

Tutkimusmenetelmät ja lähteet

Yksittäiset puutarhat mielletään ja kuvataan usein paratiisimaisiksi, ympäröivän maailman ulkopuolelleen sulkeviksi saarekkeiksi. Kuitenkin ne varsin todennäköisesti ovat saaneet vaikutteensa naapuripihoista, oman paikkakuntansa tunnetummista puutarhoista ja viime kädessä aina ulkomaisista puutarhataiteen muotivirtauksista saakka. Södermanlantilaisia puutarhoja tutkinut etnologi ja taidehistorioitsija Maria Flinck (1994,11) toteaa, ettei ole olemassa mitään “erityistä södermanlantilaista puutarhataidetta” - paikkakunnan puutarhat ovat vain vuorollaan seuranneet yleiseurooppalaista kehitystä. Sama koskee luonnollisesti myös suomalaisia puutarhoja. Siksi katson välttämättömäksi kuvata työni aluksi pääpiirteittäin eurooppalaisen, ja sen osana suomalaisen, puutarhakulttuurin kehitystä. Tässä katsauksessa, jonka olen laatinut keskeisen kirjallisuuden pohjalta, käsittelem myös puutarhakulttuurin taustalla vaikuttaneita ideologisia tekijöitä, koska ne ratkaisevasti ovat olleet vaikuttamassa myös pappilapuutarhojen syntyyn. Kirjallisuuden lisäksi olen yleiskuvaa hahmottaessani käynyt läpi Puutarha-lehden vuosikerrat sen ilmestymisvuodesta 1898 alkaen.

Suomalaisen pappilapuutarhan yleistä kehitystä tarkastelen niin ikään kirjallisuuden valossa. Kansallismuseon rakennushistoriallisen osaston vuonna 1968 tekemän pappilapuutarhoja koskevan kyselyn vastauksista olen rakentanut ideaalityypin, tietynlaisen keskiarvon, suomalaisesta pappilapuutarhasta kuluvaan vuosisadan alku-

¹ Murroskautena näen vuosisadan alkupuoliskon sikäli, että silloin puutarhat omaksuttiin valistustyön sekä kartanoiden ja pappiloiden antaman pitkäaikaisen esimerkin vuoksi vihdoin “tavallisiinkin” pihoihin.

puoliskolla. Esimerkki puutarhoista Kolkanniemen pappilan puutarhaa hahmottaessani ovat primari lähteinä tekemäni haastattelut. Olen myös tutustunut Saarijärven museon kokoamaan aineistoon, Saarijärven seurakunnan arkistoaineistoon sekä Keski-Suomen museon, Itä-Hämeen museon ja Museoviraston hallussa olevaan valokuva- ja muuhun materiaaliin. Myös Jyväskylän pappilan pihapiiri on hahmottunut pääasiassa haastattelujen kautta. Arkistolähteistä tärkeimmät lienevät Keski-Suomen maakunta-arkistoon sijoitettu Paunu-suvun kokoelma sekä Keski-Suomen museon hallussa oleva Paunujen valokuvakokoelma. Jyväskylän pappilaa koskevaa aineistoa on myös Jyväskylän kirkonarkistossa sekä mm. Rakennustaiteen museossa.

Kummankin puutarhan nykytilaa on dokumentoinut valokuvaaja Ismo Hannula, jonka kanssa olen ollut yhteistyössä. Vanhat ja uudet valokuvat ovatkin tutkimuksessani merkittävänä lähteenä. Molemmista kohteista on löytynyt jonkin verran tietoa myös paikkakuntia käsittelevästä kirjallisuudesta, paikallishistorioista ja -lehdistä sekä kartoista.

Lähdekritiikki

Kun haastattelun tarkoituksena on tavoittaa muistikuvia vuosikymmenien takaisista maisemista ja tapahtumista, on luonnollisesti selvää, ettei syntyvistä "kuvisista" tule aukottomia. Muisti valikoi, ja tekee myös virheitä. Esimerkiksi Kolkanniemen pappilan puutarhaa kuvailleet informantit antoivat osittain vastakkaisiakin tietoja mm. kasvimaitten sijaintipaikoista. Toki puutarhoja on todellisuudessaakin saatettu muunnella eri vuosina. Muistikuvan "terävyyteen" vaikuttaa myös se, kuinka tarkkaavaisuus ja havainnointi yksilöllisesti suuntautuvat: On selvää, että pikkupoikina puutarhassa leikkineet ja "etupäässä pahaa tehneet" informantit eivät vuosikymmenien kuluttua saattaneet kovinkaan yksityiskohtaisesti palauttaa mieleensä esimerkiksi puutarhan kasvilajeja. Sen sijaan heidän muistikuvansa kohdistuivat esimerkiksi leikkipaikkoihin ja pihapiiriin kokonaisvaltaisempaan ympäristöön. Varsin elävästi yksittäisten muistikuvien syntymekanismia kuvaa mm. Martti Haavio. Kysymyksessä on pikkupojan ensivaikutelma uuden kodin pihapiiristä Yläneen pappilassa:

"Heräsin vappuaamuna vuonna 1907 Yläneen pappilan kanslian permannolla kylki kipeänä. - - Menin ulos. Ilma oli kolea, ei ollenkaan miellyttävä. Käyskelin vaivaishiirenkorviaan heiluttelevien koivujen alla suuressa pihassa (joka oli laaja kuin urheilukenttä) ja menin puutarhaan. Siellä tonki pitäjän entinen pappi, Mäkinen nimeltään, esiin piparuutin ja raparperin juuria ja

kirkherska keräili niitä säkkiin. Kuulin, miten kirkherska sanoi: Otetaan särkyneet sydämet ja. En tuntenut ennestään kasvinnimeä 'särkynyt sydän', joten lause tuntui mystiseltä. Siksi se lienee jäänyt muistiini.” (Haavio 1972, 100.)

Painotankin tutkimuksessani haastattelujen osalta puutarhan synnyttämiä “tunnelmia” informanttien mielissä - mielikuvamaisemaa, kokijan mikrokosmosta. Kun puutarhaa tarkastellaan sekä fyysisenä että sosiaalisena, merkityksellisenä ympäristönä, näen, että haastattelujen kautta hahmottuu enemmänkin sosiaalinen ulottuvuus ja ympäristöön liitetyt merkitykset.

Hahmottaessani kuvia kahdesta “muistojen puutarhasta” olen pyrkinyt pitämään mielessäni “todellisuuden” muuntuvan luonteen. Kirjailija Oscar Parlandin (1983, 7) mukaan ajan kuluessa menneisyyden ja nykyhetken väliin vääjäämättä tulee jotakin unenomaista, kuvia himmentävää:

“Ihmissuvun ja yksilön tieto menneisyydestä on kertomus ilman alkua. Kun hakeudun taaksepäin, sisäänpäin muiston tietä pitkin kohti alkulähdettäni, saavun aina kohtaan missä en enää tiedä oikeata suuntaa ja missä minun valtaa hämmentävä tunne että olen kulkenut harhaan. Maisema, jossa muiston tie polveilee eteenpäin, vaikuttaa yhä mielikuvituksellisemmalta ja epätodellisemmalta. En enää tiedä mikä on muistoa, runoa tai unta. Suhteet ovat muuttuneet ja merkitykset tulleet toisiksi, esineet eivät ole enää sitä mitä ne tahtovat esittää. Kaikki on paljon moniselitteisempää ja arvoituksellisempää kuin siinä maailmassa missä nyt elän.”

Tutkimuksessani olen pyrkinyt huomioimaan sen, että informanttien käsityksiä ja ajatuksia ovat menneisyyden ja nykyisyyden väliin mahtuneet tapahtumat varmasti muokanneet. Lisäksi oma tulkintani tutkittavan aikakauden todellisuudesta tapahtuu väistämättä enemmän tai vähemmän nykyhetken lähtökohdista käsin. Etnologiallekin tyypillisen hermeneuttisen ajattelun keskeisimpiä käsitteitä on tulkinta eli interpretaatio. Kari Turusen (1987, 54 - 55) mukaan tulkintaprosessi on dialektinen tapahtuma, jossa jännitys ja keskinäinen vuorovaikutus tapahtuu tutkijan kokonaisnäkemysten ja uusien esille tulevien yksityiskohtien välillä. Tulkinta on aina oleellisesti riippuvainen siitä kulttuurista ja ajankohdasta, jossa tulkinta tapahtuu (Turunen 1987, 54 - 55). Hermeneutiikka painottaakin sen tutkimista, mitä ihmiset itse pitävät todellisuutena ja kuinka toiminta siitä muodostuu (Turunen 1987, 57

- 60). - Etnologisessa tutkimuksessa on etenkin viime vuosikymmeninä irtauduttu yhden "oikean" todellisuuden etsimisestä ja kuvaamisesta: Sen sijaan on alettu korostaa yksilöllisen kokemuksellisuuden merkitystä kulttuurin eri piirteiden analysoinnissa ja pyrkiä objektiivisen totuuden sijasta tai ohella kulttuurisesti relativististen "totuuksien" saavuttamiseen. (Korkiakangas 1996, 13.)

Omassa tapaustutkimuksessani olen pyrkinyt rakentamaan tietynlaista synteesiä esimerkkipuutarhojen fyysisestä hahmosta kokoamalla eri lähteistä saatuja yksityiskohtia ja tiedonsiruja mielekkääksi kokonaisuudeksi - siis muodostamaan omaa, tutkijan luomaa kuvaa kohteista. Merkityksellisiä piirteitä etsiessäni taas olen pyrkinyt tuomaan esille informanttien käsityksiä kohteista, lähestymään heidän "todellisuuttaan", heidän henkilökohtaisia kuviaan, ja tulkitsemaan niitä. Tietenkin roolini tutkijana vaikuttaa molempiin tasoihin. Toisen ihmisen todellisuutta ei voi tuntea ja kokea identtisenä, eikä näin ollen luonnollisestikaan välittää identtisenä eteen päin. Vaikuttavathan tutkijan oma positio ja preferenssit tutkimuskohteeseen aina sen valinnasta lähtien. Siksi olen jatkuvasti pyrkinyt tarkkailemaan omaa rooliani tutkijana, sillä myös etnologin tulee suorittaa tietynlaista analyysia itsestään kulttuurisena tuottajana. Tarkoitan tässä lähinnä sitä refleksiivisyyden ideaa, jonka mukaan refleksiivisyys edistää itsensä tiedostamista ja palvelee rooli-ettäisyyden aikaansaamista etnografian kahden roolin (toisaalta yhteisön jäsenenä - toisaalta sen analysoijana) välillä. (Ks. Bourdieu & Wacquant 1995, 59 - 69.)

Vanhan valokuva-aineiston käsittelyssä ovat tuottaneet ongelmia ennen kaikkea puuttuvat kontekstitiedot, joita olen pyrkinyt täydentämään muitten lähteitten avulla. Hedelmällistä on ollut yhdessä haastateltavien kanssa tarkastella valokuvia ja keskustella niistä. Varsin usein valokuvat herättävät paikoista ja niihin liittyneistä tapahtumista muistoja, jotka muuten haastattelun aikana eivät tulleet mieleen. Korkiakangas (1996, 24) pitääkin valokuvausta visuaaliset aikarajat ylittävänä muistin säilyttäjänä. Se tuottaa sekä dokumentteja että muistelun välikappaleita, joiden ympärille kehkeytyy henkilökohtaista ja yhteistä muistelua. Tutkimuksessa valokuva on sekä väline että kohde (Sinisalo 1985, 157). Se on väline, jonka avulla ilmiötä tarkastellaan, ja kohde, josta ilmiöt erotetaan. Valokuvassa tutkimuskohteena ovat olennaisinta siihen liittyvät tiedot ja merkitykset. Valokuva itsessään sisältää vain pintamerkityksiä; tutkijan on löydettävä tutkimusaiheensa kannalta olennaiset merkitykset, osattava nostaa ne esille ja muodostaa niiden avulla analyysi. (Sinisalo 1985, 164.) Ei siis riitä, että tutkijalla on kentällä kyky ajatella valokuvauksellisesti - analyysivaiheessa on osattava myös tarkastella valokuvaa tutkimuksellisesti (Forsman 1996, 87 - 89).

Kaiken valokuvatutkimuksen edellytyksenä onkin kyky analysoida kuvaa. Kansatieteellisessä tutkimuksessa pääasia on erottaa kuvan pintarakenteen (kuvassa suoranaisesti nähtävät esineet, henkilöt, miljö) alta syvärakenne. Syvärakenteen oivaltaminen edellyttää tietoa paitsi kuvan pintarakenteesta myös kuvaa käyttäneestä yhteisöstä ja itse kuvauksesta. Tällöin voidaan parhaiten paljastaa kuvan sisällön todelliset merkitykset ja niiden väliset suhteet: mitä tehtäviä kuvalle on saatettu antaa jo kuvaushetkellä ja mitä merkityksiä siihen on latautunut vuosikymmenien kuluessa. (Sinisalo 1985, 164.) -Tutkimukseni kaksitasoisen lähestymistavan vuoksi pidän erityisen tärkeänä koettaa tavoittaa käyttämieni valokuvien varsinaiset ja sivumerkitykset.

On varmasti hyvin tavallinen tunne etnologista - ja yleensäkin kvalitatiivista - tutkimusta tehtäessä, että tieto tutkittavasta kohteesta on kovin hajanaista. Niin myös tässä tapauksessa. Tutkimustyö on kuin palapelin kokoamista - eikä kootessa voi olla varma, kuinka suuri osa paloista jää lopulta puuttumaan kokonaan. Toivon kuitenkin, että tutkimuksestani syntyvä kuva - tai paremminkin kuvat - ovat kyllin ehyitä tavoittamaan "muistojen puutarhojen" ilmettä ja tunnelmia, sirpaleen kadonnutta menneisyyttä.

2. TUTKIMUSKOHTEENA MONI-ILMEINEN PUUTARHA

Katsaus aikaisempaan suomalaiseen puutarhatutkimukseen

Kartanotutkimuksemme uranuurtaja, kulttuurihistorioitsija Gabriel Nikander on tutkimuksissaan (mm. 1916) käsitellyt myös kartanoitten puutarhoja. Samoin Gunnar Suolahden (mm. 1912) historiallisten pappiloita koskevien tutkimusten osana ovat olleet puutarhat. Uudempi suomalainen puutarhatutkimus puolestaan on usein suuntautunut suuriin, ulkomaillakin tunnettuihin kohteisiin. Tällaisia ovat mm. Dr. Phil. Eeva Ruoffin kulttuurihistorialliset tutkimukset Monrepos - muistojen puutarha (1993) ja Kultaranta (1996). Sari Starr (1985) on Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -työssään kuvannut vuosisadan vaihteessa varsin tunnetuksi matkailukohteeksi muotoutunutta Karlberg-Aulangon puistoa.

Viheralueiden kehityshistoriaa on tutkinut Tuula-Maria Merivuori (1987). Maunu Häyrysen (1994) taidehistoriallinen tutkimus Maisemapuistosta reformipuistoon tarkastelee Helsingin puistoja ja puistopolitiikkaa vuosisadan vaihteessa. Maunu Häyrynen on myös toimittanut uusimman ja laajimman suomenkielisen puutarhataiteen historian luennoista, joita Museoviraston rakennushistorian osaston johtaja Antero Sinisalo (1997) piti mm. Helsingin yliopistossa vuodesta 1966 alkaen. Puutarhatalouden historiaa on puolestaan tutkinut Seppo Simonen (1961).

Sari Vaula (1988) on kansatieteen opinnäytetyössään Ikkuna menneelle pihamaalle käsitellyt yksityisiä pihapuutarhoja. Leena Koskelan (1995) niin ikään kansatieteellinen työ kuvaa pappilapuutarhoja vuosisadan vaihteessa. Uusimmasta ruotsalaisesta puutarhatutkimuksesta mainittakoon Maria Flinckin (1994) Tusen år i trädgårdar, jossa tarkastellaan södermanlantilaisten puutarhojen fyysisiä puitteita ja puutarhojen käyttöä.

Mikä puutarha on?

Kirjassaan Puutarhataiteen historia Christian Ranck (1922, 8) toteaa, että puutarha-käsite epäilemättä on yhtä vanha kuin ihmiskulttuuri - ja joka tapauksessa yhtä vanha kuin ihmisten ensimmäiset yritykset luonnossa tutustua kasvien synnyin

salaisuuksiin. Ranckin mukaan pelkkä kasvien istuttaminen ei kuitenkaan vielä muodostanut puutarhaa. Puutarha-käsite sisältää jotakin muutakin, mikä käy ilmi esimerkiksi puutarhan saksankielisestä nimityksestä: *der Garten*, vyötetty, aidattu alue. Aidattuina muodostivat siis puutarha ja rakennus rajoitetun kokonaisuuden. (Ranck 1922, 8.)

Suomen kielen puutarha-sana ja sen merkitys eri vuosisadoilla on toistaiseksi tutkimatta. Siksi puutarhasta ei voi esittää yksiselitteistä määritelmää. Suomalaisia puutarhojakin on monia eri lajeja: maalais- ja kaupunkipuutarhoja, puistoja, hautausmaita, rautatieasemien istutuksia, kanava- ja siirtolapuutarhoja, kotipuutarhoja, tyyli- ja huvilapuutarhoja, kasvitieteellisiä puutarhoja, kartanoiden maisemapuutarhoja ja mökkiläisten kasvimaita. Kaikilla niillä on omat perinteensä ja tyypilliset kasvinsa. (Ruoff 1991, 15 - 16.) Saarnijoen (1974, 7) mukaan käsitteellä puutarha voidaan tarkoittaa yksinkertaisesti aidattua asuinrakennuksen läheisyydessä sijaitsevaa aluetta, jossa viljellään sekä hyöty- että koristekasveja.

Eeva Ruoffin (1991, 16) mukaan tavallinen suomalainen maalaispuutarha on monille niin perin tuttu, ettei sen erityispiirteitä ja kauneutta ehkä koskaan oikein havaita. Sen kasvullisia elementtejä ovat pensas- tai kuusiaita, pihanurmikko, pyöreä tai pitkulainen kukkapenkki tai molemmat, pihlajia ja pihakoivu tai jokunen kuusi, rivi marjapensaita, perunamaa, syreenipensas ja juhannusruusu. Tyypillisessä hyötykasvimaassa kasvaa ainakin raparperia, ruohosipulia ja tilliä. Rakenteellisiin elementteihin kuuluvat puutarhakeinu, lipputanko ja perunakellari, usein myös kaivo ja leikkimökki. Hyvin moneen puutarhaan liittyy myös koivu- tai kuusikuja maantieltä taloon tai talolta saunalle järvenrantaan.

Seppo Simosen (1961, 10) mukaan käsitteistä 'puutarha' ja 'puutarhaviljely' on useita määritelmiä. Puutarha kuuluu maanviljelyksen piiriin, ja joskus saattaa olla vaikeaa ratkaista, onko jotakin maakappaletta pidettävä puutarhana vai peltona. Myöskään puutarhan ja puiston välillä ei ole tarkkaa rajaa. Joka tapauksessa voidaan puutarhasta löytää omat erityispiirteensä: ensinnäkin siellä on kasvinviljely "voimaperäisempää", enemmän kasviyksilöihin perustuvaa kuin peltomaalla. Toiseksi puutarha sijaitsee talouskeskuksen - yleensä asuinrakennuksen - välittömässä läheisyydessä, kun taas peltokuviot saattavat olla siitä hyvinkin kaukana ja hajallaan. Kodin ja puutarhan yhteys on hyvin läheinen. Puutarhataiteen historiassa tunnetaankin aikakausia, jolloin sama arkkitehti suunnitteli molemmat. Puutarhan tunnusmerkkejä on myös rajoittuneisuus. Maakappale, joka on tarkoitettu erilaisten hyöty- ja koristekasvien

voimaperäiseen viljelyyn - ja jonka lisäksi tulisi olla omistajaperheelleen kuin toinen, avoimen taivaan alla sijaitseva koti - ei yleensä voikaan olla kovin suuri. (Simonen 1961, 10.)

Tutkimukseni esimerkkitapauksista Eeva Ruoffin määritelmää tavallisesta suomalaisesta maalaispuutarhasta vastaa lähinnä Kolkanniemen puutarha - joskin se kirkkoherran virkatalon puutarhana on varmasti ollut keskimääräistä näyttävämpi ja edistyksellisempi. Jyväskylän kaupunkiseurakunnan pappilan puutarhassa ovat myös useimmat maalaispuutarhan elementit, vaikka kaupungille tyypillinen ruutukaava - ja pappilan sijainti keskellä kaupunkia muutenkin - asettaakin sille omat ehtonsa. Molemmissa kohteissa ovat myös Simosen mainitsemat puutarhan erityispiirteet: sekä Kolkanniemen että Jyväskylän pappilan puutarhassa on kasvanut harkittu määrä kasveja. Puutarhat ovat ympäröineet kumpaakin päärakennusta toimien tavallaan sisätilojen jatkeina, kesäisinä oleskeluhuoneina. Ne ovat olleet suhteellisen pieniä ja selkeästi rajattuja: toinen on sijoittunut pääosiltaan asuinrakennuksen ja järven väliseen niemeen, toinen naapuritonttien rajoittamalle suorakaiteen muotoiselle kaupunkitontille.

Puutarhan tarkastelun ulottuvuuksia

Puutarhan pintarakenne: fyysiset puitteet

Puutarhan pintarakenteella tarkoitan sen aistein havaittavaa fyysistä muotoa. Pintarakenne muodostuu siis elementeistä, joita voi koskettaa ja katsoa - ja puutarhan ollessa kysymyksessä myös haistaa, maistaa ja kuulla. Pauli Tapani Karjalainen (1996, 8) tarkastelee maisemaa kolmesta näkökulmasta. Näistä puhtaan maantieteen edustama näkökulma rinnastuu oman tutkimukseni pintarakenteen tarkasteluun. Siinä asuinympäristöä - ja maisemaa sen osana - tarkastellaan arvosuhteen ulkopuolella, luonnonesineellisyytenä (Karjalainen 1996, 8 - 10). Maisemaa tarkasteltaessa siis kysytään millaiset ovat maiseman konkreettiset muodot. Maisema nähdään maan muotoina, jolloin tarkastelun tuloksena on formaalisen maiseman "kuva". (Karjalainen 1996, 14.) Fyysinen ympäristö käsittää koko konkreettisen, luonnollisen ympäristön, mutta myös ihmisen muokkaaman eli kulttuuriympäristön. Näistä voidaan yhteisesti käyttää nimitystä "ulkoiset olosuhteet". (Räsänen & Räsänen 1982, 40.)

Pintarakennetta syvemmälle: merkityksiä haravoimassa

Jos puutarhan pintarakenne onkin konstruoitavissa melko yksinkertaisin mekaanisin keinoin (valokuvain, piirustuksin, kartoin jne.), on sen syvärakenteen hahmotus jo huomattavasti ongelmallisempaa. Ympäristöön liitettyjä merkityksiä tutkittaessa on koetettava tehdä näkyväksi sellaista, mikä ei ole suoraan aistein havaittavissa. Syvärakenne muotoutuu ihmisen ympäristöönsä liittämistä merkityksistä. Tämä "näkyvätön" rakenne avautuu ulkopuolisille vain kokijan subjektiivisten muistojen kautta. Matti Räsäsen ja Riitta Räsäsen (1982, 41) mukaan tutkittaessa sitä, miten ihminen havaitsee, tiedostaa ympäristönsä, on tarkasteltava niitä subjektiivisia informaatioita, kuvitelmia, vaikutelmia ja uskomuksia, joita ihmisellä on ympäristöstään sekä sitä, miten nuo käsitykset perustuvat kokemukseen ja miten ne vaikuttavat käyttäytymiseen.

Moderni humanistinen maantiede edustaa subjektiivista näkökulmaa maisemaan ja (post)moderni kulttuurinen maantiede representatiivista. Humanistinen maantiede operoi arvosuhteen sisäpuolella. Maisema ei enää ole objektiivista luonnon-todellisuutta, vaan moninaisin tavoin subjektivoitua kulttuuritodellisuutta - se on siis inhimillinen tuote, havaitsevan subjektin luomus. Kokijan yksilöllinen elämänhistoria kaikinensa on maisemassa olennaisella tavalla mukana. Jokaisella on omat biografiset maisemansa, jotka ovat enemmän mielen kuin "maan" maisemia. Niistä on vaikea näyttää kuvaa toiselle, sillä ne ovat syvästi "sisäsyntyisiä", muistimme luomia. (Karjalainen 1996, 9 - 11.) (Post)modernin kulttuurisen maantieteen katseessa maisema puolestaan on merkkijärjestelmä - merkityksellistymisprosessin tuote (Karjalainen 1996, 11 - 13). - Omassa työssäni syvärakenteen tarkastelu vertautuu lähinnä modernin humanistisen maantieteen näkökulmaan.

Subjektiivista maisemaa hahmotettaessa kysytään millaiset ovat maiseman kokemukselliset sisällöt. Sen tarkastelusta syntyy eksperimentaalisen maiseman "kuva". (Karjalainen 1996, 14.) Lapsuuden maisemat ovat tyypillisiä subjektiivisia mielen maisemia; ne ovat usein piirtyneet muistiin toisaalta yksityiskohdiltaan hyvinkin tarkkoina, mutta toisaalta mittasuhteiltaan vääristyneinä. On hyvin tavallista, että lapsuuden maisemiin aikuisena palatessa hämmästy: kaikki tuntuu kutistuneen. Kirjailija, runoilija V.A. Koskenniemi (1960, 18 - 22) kuvaa seuraavassa omaa subjektiivista lapsuuden maisemaansa:

"Aikaan kolmannesta ikävuodesta kymmenenteen liittyy muistissani määrätty paikka, kotitalomme pihamaa. Kun olen sen vuosikymmenien jälkeen

uudelleen nähnyt, olen ihmetellyt, että se oli niin pieni - se oli aikoinaan minulle kokonainen maanosa, täynnä elämää ja yllätyksiä kuin Intian viidakko. - - Pienen kotipihan maantiede antoi minulle ensimmäisen käsityksen siitä, mitä kiertotähdellämme on tarjottavana. Kenties se viritti odotukseni liiankin suuriksi, sillä maantieteellisen tuntemukseni lisääntyessä olen tosin tavannut paljonkin sellaista, mikä loistossa ja suuruudessa on vienyt siltä voiton, mutta tuskin mitään, jonka kuva olisi lähtemättömämmin painunut muistiini.”

Edellisen kaltaisissa kuvauksissa on kysymys topofiilisista kokemuksista. Muisti ja tunne ovat niissä olennaisella tavalla mukana - ne ovatkin subjektiivisen maiseman alkuaineita (Karjalainen 1996, 10 - 11). Sakari Pälsin (1993, 103) mukaan meillä kaikilla on omat ihanteelliset maisemamme, jotka ovat olleet valmiina lapsuudesta lähtien. Niiden ulkonainen asu ei välttämättä ole merkittävä, mutta siitä huolimatta ne eivät koskaan lähde mielestä. Tuija Kilpeläinen (1996, 104 - 105) toteaa, että yksilö määrittelee ympäristöään omista lähtökohdistaan käsin, sillä jokaisella on omanlaisensa suhde luontoon. Sen vuoksi se, mitä pidämme ympäristössämme merkityksellisenä, riippuu henkilökohtaisista tarpeistamme ja ympäristön meissä herättämistä mielikuvista. Matti Räsänen ja Riitta Räsänen (1982, 42) mukaan oivallus luo ympäristön määräämälle fyysiselle paikalle kulttuurisen rakenteen. Tämä rakenne voi olla fyysinen tai puhtaasti henkinen. Molemmat rakenteet ovat todellisia, koettuja ja merkityksellisiä. Ne ovat ihmisen luomia, ja ne on luotu kulttuurisesti muotoillulla tavalla.

Ympäristömme eri paikoilla on omat, niille ominaiset tunnelmansa. Usein juuri subjektiiviset muistot tiettyihin paikkoihin liittyneistä tapahtumista saavat aikaan tietynlaisen tunnelman paikan “ylle”. Tavallaan näillä menneisyytemme arkisillakin paikoilla on oma *genius locinsa*: paikan henki tai hengetär. Thackerin (1979, 10) mukaan ihmiset havaitsivat jo muinoin, että maaston erilaisiin paikkoihin kätkeytyy erilaisia tunnelmia; niiden ilmapiirissä on eroja. Paikka itsessään saattaa omata arvoituksellisen tunnelman - kenties jokin mystinen tai traaginen tapahtuma on joskus jättänyt siihen emotionaalisen jäljen. Jo paikan syrjäinen sijainti sinänsä saattaa synnyttää tietynlaisen *genius locin*. (Thacker 1979, 10.) Eksperimentaaliseen maisemaan muodostuu ihmiselämän aikana “jälkiä”: Paikoilla, joissa on tapahtunut yksilön kannalta jotakin merkittävää, on oma tunnelmansa. Tämän *genius locin* aistii ulkopuolinenkin, varsinkin jos hän on tietoinen paikkaan liittyvistä tapahtumista. Syvärakennetta hahmottaessani olen pyrkinyt huomioimaan tällaisia merkityksellisiä elementtejä ja paikkoja tutkimissani puutarhoissa.

Vaikka työssäni olenkin jakanut pinta- ja syvärakenteen tarkastelun omiksi kokonaisuuksikseen, nämä rakenteet kuitenkin käytännössä kulkevat limikkäin ja kietoutuvat toisiinsa. En voi sanoa esimerkkipuutarhojen fyysisten puitteiden tarkastelun olevan "objektiivista" tai operoivan puhtaasti arvosuhteen ulkopuolella. Onhan jo valokuvaaja, jonka tuottamien dokumenttien perusteella näitä puitteita pyrin hahmottamaan, vaikuttanut kohteeseen valitsemillaan kuvakulmilla ja omilla mielilymyksillään. Minä tutkijana tavallaan jatkan tätä kehää valitsemalla tietyt kuvat jne. Mielestäni maisemaa ei kovin jyrkästi voikaan jakaa objektiiviseen ja subjektiiviseen. Omassa tutkimuksessani kysymys on lähinnä painotuksista: pinta-rakenteen tarkastelussa korostuvat puutarhan aistein havaittavat piirteet, syvärakenteen tarkastelussa haastateltujen puutarhaan liittämät merkitykset.

Puutarhojen ideologisesta taustasta 1900-luvulla - Puutarha oman aikansa heijastajana

Puutarhasuunnittelija Katri Luostarinen (1955, 16) toteaa, että "samoin kuin taide kuvastaa puutarhakin omaa aikaansa". Vielä vuosisadan alussa puutarhalla oli huomattava ideologinen merkitys. Puutarha-aatteen aktiivinen levittäminen kuvastaa myös aikakauden ideologista liikehdintää samoin kuin esimerkiksi raittiusliikkeen viriäminen. Puutarhan järjestyksen ja hyvän hoidon katsottiin tuovan järjestystä ja siunausta koko elämään. Tämä käy ilmi myös Edv. Björkenheimin (1926) mielipiteestä:

"Puutarhassa täytyy kaiken olla järjestyksessä, kaiken paikallaan, käytävien reunojen ja käytävien puhtaita. Mutta tästä on seurauksena, että tulee järjestystä myöskin taloutemme muille aloille, juuri tätä me kaipaamme."

Puutarhan ja sen hoidon tason katsottiin viestittävän talon asukkaista ulkopuolisille. Kysymyksessä on siis jälleen eräänlainen fyysisten puitteiden alle kätkeytyvä, tulkittavissa oleva syvempi merkitysrakenne:

"Tämä kotipuutarha ei ole vain 'kakku päältä kaunis', vaan se on sitä ennenkaikkeaa sisältä. Vain siinä tapauksessa, että se sisältä on kaunis näkyy se pinnallekin. Mutta kaikessa se kuvastaa omistajan itsensä henkisen tason. Se on kulttuurin merkki. Olkoon itsekullakin pyrkimyksenään saada omistaa tuo merkki ja sen saavutettuaamme me emme ole yksistään auttanut itse-

ämme, vaan me olemme koko tälle maalle tehneet palveluksen, jonka arvo säilyy sukupolvien taa.” (Puutarha 1931, 20.)

“Ja ellei puutarhaa hoideta kunnollisesti on parempi, ettei sitä perusteta lainkaan. Siisti, luonnontilassa oleva paikka on useinkin hyvin viehättävä, mutta huonosti hoidettu, rappiolla oleva puutarha ei ole sitä koskaan. Se antaa vieraille vain epäedullisen käsityksen talon kehitystasosta.” (Mäkinen 1936, 496 - 498.)

Hyvin hoidetuilla puutarhoilla katsottiin olevan yhteiskunnallistakin merkitystä:

“Kun täten ilmenevä harrastuksemme laatu ja taso on ohikulkijaa miellyttävä, silloin on puutarhan ja kodin henki yhteiskunnalle myönteinen - - Kun kerran pääsemme siihen, että jokaisen maallaolevan kodin ympärillä on tuottoisa, rehevä ja kaunis puutarha, silloin tunnemme täysin oikeutettuna puutarhojen yhteiskunnallisen merkityksen.” (Lehtonen 1936, 243 - 245.)

Jotta nuorista kasvaisi yhteiskuntaa hyödyttäviä kansalaisia, oli tärkeää saada heidät jo varhain innostumaan puutarhan vaalimisesta - ja pysymään näin “poissa muusta pahanteosta”. O. Karsten (1909, 147) uskoo, että tämän päämäärän saavuttamiseksi nuoriso oli ennen kaikkea opetettava rakastamaan luontoa:

“Ne (siirtolapuutarhat) olisivat vallan paikoillaan kaupungeissa lukuisine lapsilaumoineen, jotka eivät päivän mittaan juuri muuta tee kuin pahaa. Näissä ne sidottaisiin hyödyllisempään työhön. Niiden ajatukset kiinnitettäisiin viattomampaan kuin joutoaikojen turhanaikaiseen ajan viettoon. Puutarhakasvien kasvatusta olisi hyvä keino johtaa ne takaisin luonnon helmaan.”

Rahvaan puutarhojen heikosta tasosta kannettiin yleisesti huolta vuosisadan vaihteessa. Ensimmäisissä Puutarha-lehdissä ilmestyi useita aihetta käsitteleviä artikkeleita: mm. “Puutarhaviljelyn kasvattavasta vaikutuksesta” (1899/4), “Pikkutilallisten kasvitarhan hoidosta” (1900/3), “Mitenkä pikkutilalliset saataisiin enemmän harrastamaan puutarhaviljelyä ja mitkä kasvit ovat edukkaimmat viljellä?” (Puutarha 1900/10; 1902/2) jne. Puutarhakoulun opettaja, neiti Jenny Elfving (1900, 17 - 18) totesi esitelmässään vuonna 1900:

*“Voimmekin epäilemättä sanoa, että kasvitarhahoidon leveneminen kansan keskuuteen olisi sille suureksi onneksi, ja että se tuottaisi sille runsasta sekä henkistä että aineellista hyötyä. - - Täydellä syyllä on joku muu lausunut, että kasvitarha talon ympärillä on ahkeruuden ja hyvinvoinnin leimana. Tah-
toisin lisätä, että se on valistuksen ja hyväntahdon merkinä, ja että mistä se puuttuu, vallitsee ainakin tässä asiassa tietämättömyys ja välinpitämättö-
myys. Itsestään on puutarhahoidolla sivistävä vaikutus. Tutustuminen kasveihin elävinä olentoina ja niiden hoitaminen vaikuttaa jalostavasti luon-
teeseen, ja tuo kodin kaunistaminen istutuksilla kehittää ja hienontaa kauneudenaistia - -.”*

Hyödyn ja esteettisten arvojen lisäksi puutarhalla oli siis myös moraaliset ja kasvatuk-
selliset funktionsa. Vuoden 1898 Puutarha-lehdessä kuvataan varsin dramaattisesti
seurauksia, joita puutarhan hoitaminen tai sen hoitamatta jättäminen aiheuttaa:

*“Ajatellaanpa esim. kahta vähävaraista kotia, esim. torpantapaista maaseu-
dulla. Toisen läheisyydessä ei ole puuta, ei pensasta ei kukantainta eikä
penkkiä, josta näkisi kasviksia. - - Alastomana ja ikävänä sijaitsee tölli tuos-
sa aukealla - - Ikävältä tuntuu sellainen asuinpaikka ja kuinka voisi vaatia,
että sen asukkailla olisi muita harrastuksia kuin nuo tavalliset leipähuolet,
kun ei mikään kodin läheisyydessä johda mieltä luonnon kauneuteen - -
Eiköhän sellaisessa kodissa monta kertaa turvaudu viinapulloon hauskuu-
tuksen hankkimiseksi, jota muista oloista voisi saada paljoa jalompaa laa-
dultaan. Voipi pitää vallan varmana, että lapset, jotka kasvavat moisessa
kodossa, eivät suinkaan saa mieltänsä suunnatuksi siihen ajatukseen, kuin-
ka tulevaisuudessa voisivat luoda ympärilleen hauskuutta. Hyväpä vaan,
etteivät rupee himoitsemaan muiden puutarhoista sitä, mitä ihten kaipaavat
oman tupasensa läheisyydestä ja siitä sitte rupea vielä luvottomasti
anastelemaan ja näin helposti ja huomaamatta horjahda harhateille.*

*Ajateltakoon sitten toistakin kotoa - - sitä ympäröi vähäinen, vaan kuitenkin
hyvin hoidettu puutarha hedelmäpuineen, marjapensaineen ja kasvipenk-
keineen. Tupasen seinämällä tahi vähän loitommalla on tuuheitten sireenein
tahi muitten pensaitten muodostama lehtimaja. Siellä on vilpoisa istuinpaikka.
- - Tuvan toisen pään kohdalla rehentelee moniaita piooneja, kullanhoitoisia
liljoja, sydämmenkukkia, neillikoita, sormuskukkaisia tahi joitain muita suosituja
kukkasia. Hedelmäpuutarha on vielä pieni, hedelmäpuut ovat vielä nuoret,
perheen mies on itse istuttanut ne. - - Marjapensasten oksat painuvat maata
kohden taakkansa painosta. - - tupaan viettävä rinne on täynnä luumu-, karviais-
ja muita pensaita. - - Kaikki todistaa hupaisuutta, jota ahkeruus voipi tuottaa ja
siunaus lepää yli koko talon.” (Puutarha 1898a, 9 - 10.)*

Puutarhanhoitoa kansliatöiden lomassa. Lyhyen tauon ajaksi ei kannattanut ryhtyä vaatteita vaihtamaan! Hjalmar Paunu kääntää kasvimaataan vielä keväisen karussa puutarhassaan Jyväskylän kaupunkiseurakunnan pappilassa vuonna 1938. Kuvan on ottanut kirkkoherran vävy Usko Karivalo. Kuva Toini Karivalon kotiarkistosta.

Varsin usein juuri pappi on paikkakunnalla ollut se, joka paitsi puheillaan, myös omalla esimerkillään on vaikuttanut puutarhojen yleistymiseen "rahvaankin" pihoilla. Pappilakulttuuriin perehtyessäni olen havainnut, että hyvin monet kirkonpalvelijat itse ovat olleet innokkaita puutarhureita (ks. esim. Flinck 1994, 137 - 138.) Puutarhassa työskennellessään papit ovat olleet luonnon - ja siis Jumalan luomien - ihmeitten äärellä, ja varmasti ammentaneet tästä voimia henkiseen työhönsä. Verrataanhan koko puutarhaa varsin yleisesti paratiisiin (ks. esim. Ruoff 1991; Thacker 1979, 27). Kristillisessä kulttuurissa ylipäänsä on runsaasti viittauksia puutarhoihin ja niiden kasvillisuuteen (Grönqvist & Liitiä 1996, 37).

Mm. Martti Haavio (1972, 89 - 92) on muistelmissaan kuvannut lapsuuskotinsa Yläneen pappilan puutarhaa. Hänen isänsä, kirkkoherra Kaarlo Haavio, oli taitava puutarhuri, joka sai virkatalojensa puutarhat nopeasti kukoistamaan (Haavio 1972, 89).

Kasvitieteilijä Carl von Linné kiinnostui jo lapsena kasveista smålantilaisen Stenbrohultin pappilan puutarhassa, jota hänen isänsä kappalaisena toimiessaan hoiti (Puutarha 1934, 334 - 337; Kukkonen 1993, 7.) Kappalainen Linnaeus istutti pappilansa puutarhaan erilaisia kasveja - mieluiten sellaisia, jotka kukkivat kauniisti (Flinck 1994, 125.) Usein pappiloissa sivistyselämän keskuksina oli varsin merkittävät kirjastot, jotka käsittivät myös luonnontieteellistä, ja ylipäänsä puutarhanhoitoon liittyvää, kirjallisuutta.

Myös molempien tämän tutkimuksen esimerkkipappiloitten kirkkoherrat ovat olleet innostuneita puutarhanhoidosta. Toini Karivalon (1997/I) mukaan fyysisesti raskas työ puutarhassa tarjosi hänen isälleen, Jyväskylässä kirkkoherrana toimineelle Hjalmar Paunulle vastapainoa henkiselle työlle. Se rentoutti ja virkisti mieltä - ja antoi varmasti virikkeitä myös uusiin saarnoihin. Paunun kirjaston ahkerasti

käytettyihin kirjoihin kuului mm. Erik Lindgrenin Kasvitarhakirja vuodelta 1908, jota kirkkoherra täydensi omilla merkinnöillään ja havainnoillaan. Hän myös valmisteli mielellään saarnojaan rehevän puutarhansa vilpolassa (Karivalo 1997/II). Puutarhan merkitystä virkistäytymisen lähteenä kuvastaa se, että Hjalmar Paunu saattoi kesken kiireisen työpäivän viettää lyhyen taukonsa puutarhatöitä tehden.

Esimerkkipappiloitteni kirkkoherroillekin lienee ollut tuttu Sakari Topeliuksen (1993, 97) klassiseksi muuttunut kuvaus puutarhatöiden vaikutuksesta ihmisen sielunelämään. Topelius toteaa vuonna 1876 ilmestyneessä Maamme-kirjassaan, että ”jokapäiväinen puuhailu ja seurustelu kauniiden ja hyödyllisten kasvien parissa kehittää ja avartaa ihmistä.” Topeliuksen mukaan puutarha myös kuvastaa vaalijansa sielua:

“Nähdessäsi pienen, hyvin hoidetun kasvimaan, ajattelet, että tuossa talossa on hyvä järjestys tahi nähdessäsi kukkia köyhän majan ikkunalla, arvaat siinä asuvan hyviä ihmisiä. Raa’at ja ilkeät ihmiset eivät rakasta kukkia. Laiskat ja huolettomat eivät puutarhoista välitä. Ihmisen luonne kuvastuu koko hänen ympäristöstään. Hän on luomakunnan kruunu, ja missä tahansa maailmassa hän asuukin, hän painaa leimansa siihen maahan, jota hän tallaa.”

3. KATSAUS PUUTARHOJEMME HISTORIAAN

Keskiaika: puutarhakulttuurin alkuhämärää

Puutarhojen varhaisvaiheet ulottuvat paljon kristinuskon syntyä kauemmas menneisyyteen (Thacker 1979, 9 - 15, Sinisalo 1997, 5). Koska tutkimukseni käsittelee pappilapuutarhoja, aloitan tämän historiallisen katsauksen vasta keskiajalta, jolloin kristinusko Euroopassa oli jo vakiinnuttanut asemansa. Varhaisia luostaripuutarhoja voidaan myös tavallaan pitää pappilapuutarhojen esikuvina. Pysin muutenkin tuomaan esille puutarhojen ideologista taustaa, koska se olennaisesti vaikutti myös pappilapuutarhojen syntyyn.

Kristillisen käsityksen mukaan paratiisi, Jumalan istuttama puutarha, oli kaikkien puutarhojen alku. Tätä alkuparatiisia ympäröivien muurien ulkopuolelle Jumala karkotti Aatamin ja Eevan syntiinlankeemuksen jälkeen. Tärkein ”merkityksinen” piirre paratiisitarhassa onkin sen rajallisuus. (Lihatšev 1994, 231.) Pitkään keskiajalla puutarha miellettiin suljetuksi tilaksi: puhuttiin *hortus conclusuksesta*, suljetusta puutarhasta. (Lihatšev 1994, 231; Thacker 1979, 13.)

Keskiajalla luostareiden muurien sisällä vaalittiin vanhan ajan perinteitä, joihin myös puutarhanhoito kuului. Benediktiinien munkkikunnan luostarisääntö velvoitti munkit hartaudenharjoituksen ohella ruumiilliseen työhön sekä ympäristön asukkaiden opettamiseen. Luostareiden oli myös oltava omavaraisia, joten peltoviljelystä ja puutarhanhoidosta tuli sangen tärkeitä tehtäviä. Luostareiden välityksellä puutarhaviljelyn taito tulikin laajalti tunnetuksi varsinkin 700- ja 800-luvuilla. (Simonen 1961, 21 - 22.)

Luostaripuutarha sijoitettiin rakennuksen keskelle, siis pihapuutarhaksi. Siinä voitiin erottaa kolme osastoa: hedelmäpuutarha, vihannespuutarha ja yrttipuutarha kukkineen sekä mauste- ja lääkekasveineen. Luostaripuutarhan esteettiseen puoleen ei juurikaan kiinnitetty huomiota; keskiaika arvosti lähinnä hyöty- ja maustekasveja. Kenties arvokkaimpina luostareissa pidettiin lääkekasveja, kuten minttua, käärmeenjuurta ja salviaa. Keskiajalla uskottiin myös kukkien tuoksun parantavaan vaikutukseen; sairaan mieltä ilahdutettiin mm. ruusuilla, liljoilla, iiriksillä, orvokeilla ja gladioluksilla. Monissa luostareissa oli kukkaistutuksia myös siksi, että suurina juhla-

päivinä kirkot koristettiin kukkasin. Madonnan symboliksi korotettu lilja oli erityisen suosittu. (Simonen 1961, 22.) Luostaripuutarhojen yksityiskohdilla oli symboliset merkityksensä, jotka muistuttivat munkkeja hurskaan elämän perusteista ja kristillisistä hyveistä. (Lihatšev 1994, 232.)

Luostarit eivät kuitenkaan jääneet ainoiksi puutarhojen vaalijoiksi Euroopassa. 700- ja 800-lukujen tienoilla annettiin yksityiskohtaisia määräyksiä valtion omistamien maatilojen hoitajille. Nämä kapitulaareiksi kutsutut asiakirjat kuvastavat varhaiskeskiajan maataloille ominaista pyrkimystä täydelliseen omavaraisuuteen. Maailman puutarhatalouden historiassa kapitulaareilla on merkittävä asema: puutarhaviljelyyn kiinnitetään niissä poikkeuksellisen paljon huomiota. Kapitulaareissa luetellaan noin 70 valtion tiloille soveltuvaa kasvia, ja niiden kasviuettelo on hämmästyttävän monipuolinen. - Luostareiden ja kruununtilojen esimerkistä huolimatta yleinen kehitys oli kuitenkin hidasta. On sattuvasti sanottu, että eurooppalainen talonpoika nukkui koko keskiajan - ja samaa voidaan sanoa eurooppalaisesta puutarhurista. (Simonen 1961, 22 - 23.)

Myös Suomessa puutarhan varhaishistoria liittyy hyötykäyttöön ja luostarilaitoksen syntyyn (Sinisalo 1997, 223). Ensimmäiset ryytimaat toimivat paitsi ruokatalouden tukena, myös kotiapteekkeina (Vuorela 1983, 192; Luostarinen 1951, 9). Keskiajan lopulla viljeltiin luostareiden kasvitarhoissa mm. neilikkaa, kuminaa, meiramia ja minttua (Niiranen 1981, 22). Varhaisimmat yksityiskohtaiset tiedot Ruotsi-Suomen puutarhaviljelystä sisältyvät ns. maakuntalakeihin, joista vanhin muistiin merkitty on Länsigöötanmaan maakuntalaki vuodelta 1220. Maakuntalait ja myöhemmin myös maanlait ilmaisevat hämmästyttävää huolenpitoa puutarhasta. Hedelmien, herneiden, papujen, kaalin, sipulin, nauriin ja eräiden muidenkin kasvien varastaminen toisen puutarhasta oli rangaistava teko. Samoin oli rangaistava sitä, joka luvatta tunkeutui toisen puutarhaan ja kaatoi siellä puun, tai katkoi luvatta hedelmäpuun oksia. Kristoffer-kuninkaan maanlain (1442) mukaan puutarhassa erotettiin kolme osastoa. Varsinaisessa puutarhassa kasvoi omenia ja "muita hedelmiä". Yrttitarha puolestaan tuotti erilaisia lääke- ja maustekasveja, ja kaalitarha keittiökasveja. Kautta koko keskiajan kaali oli erityisen suosittu, ja usein koko puutarha kantoikin kaalitarhan nimeä. (Simonen 1961, 39 - 40; Merivuori 1987, 47 - 48.)

Vaikka Pohjoismaissa luostareiden historiallinen tehtävä ei ollut yhtä ilmeinen kuin muualla Euroopassa, vaikuttivat ne täälläkin puutarhatietouden säilymiseen ja kehittymiseen. Varsinkin birgittalaisluostareissa tehtiin merkittävää työtä puutarhojen

hyväksi. Luostarikunnan perustajan, Pyhän Birgitan, ilmestyksiin sisältyi usein puutarha, ja vahvistamaansa luostarisääntöön Birgitta otti eräitä puutarhanhoitoa koskevia määräyksiä. Suurimmassa ja tunnetuimmassa birgittalaisluostarissa, joka toimi vuosina 1384 - 1595 Vadstenassa, oli kaunis puutarha, jonka jäänteitä on nähtävissä vielä nykyäänkin. Vuonna 1483 perustettiin Suomeenkin birgittalaisluostari. (Simonen 1961, 40 - 41.) - Keskiajan puutarhakulttuurissa myös linnoilla ja aateliškartanoilla oli ratkaiseva merkitys. (Simonen 1961, 42 - 43.)

Renessanssipuutarha muunnoksineen

1400- ja 1500-luvut muodostuivat Euroopassa käännteentekeviksi. Renessanssilla uudistusliikkeenä oli huomattava merkitys myös puutarhakulttuurissa. Italiassa, jonka varsin korkealle kehittynyt puutarhakulttuuri oli tuhoutunut 300- ja 400-lukujen kansainvaelluksissa, alettiin huviloita ja puutarhoja perustaa jälleen 1300-luvulla. Nämä puutarhat eivät enää muistuttaneet keskiajan karuja hyötypuutarhoja, sillä esteettisistä näkökohdista tuli yhtä tärkeitä - jopa tärkeämpiä - kuin taloudellisista. (Simonen 1961, 21 - 25.) Renessanssiaikana myös puutarhataiteen symbolis-allegorinen järjestelmä maallistui huomattavasti (Lihatšev 1994, 236). Puutarhat tavallaan irtautuivat uskonnollisesta yhteydestään, ja sekularisoituivat ilmaisemaan muita merkityksiä.

Renessanssiajalla arkkitehti suunnitteli sekä rakennuksen että puutarhan päämääränään eheä ja vaikuttava kokonaisuus. Renessanssipuutarha oli ankaran säännöllinen, geometrinen. Vuoren tai kukkulan rinteellä sijaitsevat pengertuutarhat olivat tyypillisiä. Vesiputoukset, suihkukaivot ja lammikot elävöittivät puutarhaa, samoin lukuisat marmoriveistokset. Yleisimpiä puita olivat mm. sypressi, tammi ja pinja. Leikatut puksipuu- ja marjakuusiaidat erottivat puutarhan eri osastoja toisistaan ja reunustivat käytäviä. (Simonen 1961, 25 - 26.) Renessanssipuutarhat kehittivät omaperäisesti luostari- ja puutarhojen "arkkitehtonisuutta". Kun luostarissa puutarha sijaitsi sisäpihalla, pyrki renessanssipuutarha laajentamaan asumusta ulkopuolelta. Aidat säilyivät, mutta lakkasivat esittämästä symbolista osaa paratiisin muureina. Sen sijaan niiden psykologinen rooli voimistui - ne lisäsivät nyt eristäytyneisyyden tunnetta ja puutarhan edustaman mikromaailman sulkeutuneisuutta. (Lihatšev 1994, 237.) Muotopuutarha kuvasti omalla tavallaan aikansa ideologiaa. Se valjasti luonnon täysin ihmisen - hallitsijansa - valtaan. Esimerkiksi veden kesyttäminen kuvasti ihmisen voittoa luonnosta. (Laitila 1995, 8.)

Vilkkaiden kauppayhteyksien ansiosta renessanssipuutarha tuli tunnetuksi myös Keski-Euroopan maissa, tosin sitä piti jo topografisistakin syistä muokata (Simonen 1961, 26 - 27). Ns. ranskalainen muotopuutarha alkoi hahmottua 1600-luvulla (Thacker 1979, 139). Myös ranskalainen puutarha muodosti rakennuksen kanssa kiinteän taiteellisen kokonaisuuden. Rakennus pyrittiin sijoittamaan siten, että siitä aukeni esteetön näkymä joka suuntaan leviävään puutarhaan. Suuri pinta-ala oli ranskalaisen puutarhan ominaisuus, vesi kanavina, altaina ja suihkulähteinä sen tärkeä elementti. Puut ja korkeat pensasaidat reunustivat käytäviä, jotka päättyivät esimerkiksi kuvapatsaaseen tai puutarhamajaan. (Simonen 1961, 26 - 27.) - Ranskalainen puutarha oli sisimmältään arkkitehtoninen, perspektiiveineen ja akselisommitelmineen tulevan kaupunkisuunnittelun edeltäjä (Laitila 1995, 8).

Ranskalaisen puutarhataiteen kuuluisin saavutus on Versailles (Adams 1979, 79; Ranck 1922, 59). Sitä pyrittiin jäljittelemään sekä omassa maassa että muiden Euroopan maiden hoveissa. Ranskalaista tyyliä edustavat mm. Hampton Court Englannissa, Pietarhovi Venäjällä ja Drottningholm Ruotsissa. (Thacker 1979, 163 - 167.) Muotopuutarhat toimivat ikään kuin rajattoman itsevallan sekä aatelisten rikkauten ja maan symbolina (Adams 1979, 111).

Suomen puutarhat uudella ajalla

Uuden ajan alun puutarhaviljelyyn Ruotsi-Suomessa jätti syvimmat jäljet Kustaa Vaasan hallituskausi (1523 - 1560) (Simonen 1961, 43 - 44; Vuorela 1983, 192). Kustaa Vaasa riisti kirkolta pääosan sen omaisuudesta ja teki lopun luostareista puutarhoineen, mutta perusti toisaalta eri puolille valtakuntaa valtion tiloja eli ns. kuninkaankartanoita. Nämä saivat yksityiskohtaisia ohjeita maanviljelyssä, karjanhoidossa ja kotiteollisuudessa. Vouteja kehoitettiin muodostamaan kartanoista mallitiloja, joista lähiseudun asukkaat voisivat ottaa oppia. Kaikkien kartanonvoutien tuli esimerkiksi kasvattaa erilaisia keittiökasveja omavaraisuuden lisäämiseksi ja ulkomaan tuonnin vähentämiseksi. Erityistä huomiota sai oluen valmistukseen käytetyn humalan viljely. (Simonen 1961, 43 - 44.) Humala onkin Suomen vanhin viljelty köynnöskasvi (Alanko & Kahila 1994, 261).

Luostareiden, linnojen ja aateliskartanoiden esimerkistä sekä lain antamasta suojasta huolimatta puutarhatalouden yleinen kehitys oli Suomessa hidasta (Simonen 1961, 43.) Rahvaan puutarha oli pitkään joko kaalimaa, humalisto, kyökkikasvimaa, ikkunanaluspenkki tai "trekooli" (ruots. trädgård). Trekooliksi kut-

suttiin sellaista puutarhaa, jossa kasvatettiin jo marjapensaita ja omenapuitakin. (Alanko & Kahila 1992, 9.) 1600-luvulla, Ruotsin suuruuden aikana, mahtikartanot välittivät puutarhatietoa, -taitoa ja -taidetta eteenpäin. Kuitenkin pienemmissä kartanoissa ja talonpoikaistaloissa puutarha edelleen koostui kahdesta vaatimat- tomasta osastosta, kaalimaasta ja humalistosta, minkä lisänä saattoi olla muuta- ma hedelmäpuu. Niin mallitiloja kuin kuninkaankartanoiden tulikin olla, oli kehitys niissäkin hidasta. (Simonen 1961, 45 - 46.) - Leena Arkio (1985, 13) katsookin 1600-luvun ihmisen suhteen ympäröivään luontoon perustuneen koettuun ja perittyyn tietoon kasvien käyttöominaisuuksista: Ikiajoista tiedettiin ne kasvit, joita voitiin käyttää lääkkeinä, väriaineina ja ravintona.

1600-luvun lopulla puutarhatalouteemme vaikutti merkittävästi Turun akatemian lääketieteen professori Elias Tillandz (Knapas 1988, 236). Tillandz laati varsin perusteellisen luettelon Turun alueen kasveista. Tässä *Catalogus Plantarum* - nimisessä luettelossa on yhteensä 496 kasvin nimeä. (Simonen 1961, 47; Arkio 1985, 15.) Tillandz perusti myös maamme ensimmäisen apteekin ja viljeli akate- mian puutarhassa erilaisia lääkekasveja - kysymyksessä oli siis jo *hortus medicus* (Grönqvist & Liitiä 1996, 2.)

1600-luvun puutarhaharrastus oli kuitenkin edellen pääasiassa ylimysten varas- sa (Simonen 1961, 49 - 50). Ruotsin suuruuden aikana papisto jäi täysin aateli- sion varjoon. Papiston alennustilan eräänä heijastumana voidaan pitää sitä, että 1600-luvulla ei pappilapuutarhoja juuri päässyt syntymään. Tässä suhteessa siis luterilainen papisto hoiti varsin huonosti katolisten luostarien jättämää puutarha- perintöä. (Simonen 1961, 51; Vuorela 1983, 193.)

1680-luvulla toimeenpantiin ns. iso reduktio, jolla aatelistolle läänityksenä luovutetut tilat otettiin jälleen valtion haltuun. Kun kartanoiden puutarhat näihin aikoihin oli- vat paljon enemmän ylellisyys- kuin hyötypuutarhoja, reduktio luonnollisesti rappeutti niitä. 1690-luvulla tulivat suuret nälkävuodet, joita seurasivat puoles- taan kohtalokkaat sodat ja isoviha. Poikkeuksellisen ankara talvi vuonna 1709 - 10 tuhosi myös suuren osan puutarhoista. (Simonen 1961, 51 - 52.)

Vuoden 1898 Puutarha-lehti kuvaa isonvihan jälkeistä aikaa seuraavasti:

“Ison vihan’ maallemme tuottamat kauheat vauriot ja tuhot käänsivät kaikki- en isänmaan ystävään mielet miettimään keinoja, mitenkä jälleen voitaisiin tässä maassa tehdä eläminen sen asukkaille mahdolliseksi. Ajan harrastus kuvautuu muun muassa siinä, että yliopistossa vaadittiin eri tiedekunnissa

tutkintoja luonnontieteessä - - Lukujenkin tuli näin tarkoittaa käytännöllistä hyötyä - - Ja ihmeteltävän vilkas olikin tuo harrastus. Sen kautta muodostui jokainen pappila ja muu virkatalo maassamme kokeilupaikaksi, jossa uusia kasvia yhä viljeltiin ja koeteltiin toivoen, että niistä maallemme koituisi tulevaa taloudellista toimeentuloa ja onnea.” (Puutarha 1898b, 41.)

Hallitusvalta siirtyi kuninkaalta säädyille, jotka ryhtyivät toimenpiteisiin rappiolle joutuneen talouselämän kohentamiseksi. (Simonen 1961, 53.) 1700-luvun puolen välin tienoilla vallinnut hyödyn aikakausi edisti suuresti maamme puutarhaviljelyä. Selvimmin vaikutus näkyi Lounais-Suomessa ja varsinkin Turun lähistöllä. Vähitellen monet kasvit ja viljelymenetelmät levisivät ympäri maata, aluksi lähinnä kartanoihin ja pappiloihin. (Alanko & Kahila 1992, 9 - 10; Luostarinen 1951, 10.)

Erityisesti 1750 - ja 1760-luvut muodostuivat mielenkiintoisiksi ajanjaksoiksi Suomen puutarhatalouden historiassa. Hallitus pyrki silloin monin toimenpitein tehostamaan mm. perunan viljelyä. Hyödyn aikakaudella perunasta tuli miltei uuden taloudellisen ajattelutavan symboli: hallituksen kehotuksesta jopa papit saarnastuolista saattoivat puhua perunan hyväksi. Talonpoikien epäluuloisuudesta johtuen se kuitenkin vasta 1800-luvulla syrjäytti ikivanhan ruokajuurikasvin, nauriin. Erityistä huomiota kiinnitettiin myös lääke- ja värikasvien viljelyyn. Jopa silkin tuotantoa kokeiltiin. (Simonen 1961, 53 - 55.) Aikakaudella vaikutti myös Carl von Linné, jonka ansiosta kasvitiede kohosi itsenäiseksi tieteeksi. Hänen kehittämässään järjestelmässä kasvit määriteltiin siitoslehtiensä perusteella. Tätä ennen oli jouduttu turvautumaan varsin epämääräisiin ryhmittelyihin, kuten hyvänhajuiset, pahanhajuiset ja hajuttomat kasvit tai sipulikasvit ja sipulittomat kasvit. (Simonen 1961, 56.)

Turun akatemia tuli merkittävästi edistämään puutarhaviljelyä. Linnén tunnetuiksi tulleista oppilaista akatemiassa toimi mm. Pietari Kalm. Kalmin aloitteesta akatemia sai vuonna 1758 oman puutarhan, jossa annettiin havainto-opetusta ylioppilaille. Kalmin toiveena oli istuttaa ylioppilaisiin puutarha-henkeä siinä määrin, että he puolestaan kotipaikkakunnillaan edistäisivät puutarhojen perustamista. Akatemian puutarhan oli määrä varustaa heidät siemenillä, taimilla ja varrennusoksilla. Ylioppilaiden lisäksi Kalm pyrki valistamaan maaseudun pappeja ja muita säätyläisiä. (Simonen 1961, 56 - 61.) Pietari Kalmia voidaankin pitää varsinaisesti pappilapuutarhojen ”isänä” (Suolahti 1912, 147; Vuorela 1983, 193). Hyödyn aikakauden vaikutus on havaittavissa Lounais-Suomen pappilapuutarhojen kasvistossa vielä nykyäänkin (Silkkilä & Koskinen 1991, 23 - 27). Vaikka pappilapuutarhat ottivat hyödyn aikakaudella merkittävän edistysaskeleen, pysyi puutarha oletettavasti viljelijöiden pääosalle, talonpoikaisväestölle, edelleenkin vieraana (Simonen 1961, 64).

Englantilainen maisemapuutarha

Näihin aikoihin Euroopassa oltiin jo luopumassa muotopuutarhoista. Vapaata luontoa ihannoiva ns. maisemapuutarha (tai -puisto) syntyi tavallaan vastalauseena muotopuutarhoille (Laitila 1995,8). Varsinaisen kukoistuskautensa englantilainen maisemapuutarha koki 1700- ja 1800-luvuilla. (Flinck 1994, 65; Ruoff 1993, 11.)

Oikeastaan maisemapuutarhoja oli ollut jo renessanssikaudella: Säännöllisiä puutarhoja ympäröi usein enemmän tai vähemmän muokattu luonto, jolla hyötyominaisuuksiensa lisäksi oli esteettisiä funktioita. Sekä Italiassa että Englannissa maisemapuutarha kehittyi vuosisatojen kuluessa siten, että epäsäännöllinen, "luonnollinen" maatalon osa vähitellen voitti yhä enemmän alaa säännölliseltä. Maisemapuutarha kehittyi johdonmukaisesti uusien esteettisten periaatteiden vaikutuksesta, mutta syrjäytti harvoin säännöllisen puutarhan kokonaan. (Lihatšev 1994, 246 - 247.)

Englannissa luontoa ihannoivaan ideologiaan siirtymistä tukivat mm. monet runoilijat ja kirjailijat (Thacker 1979, 224 - 225). Aikakauden taidesuuntaus, romantiikka, korosti tunteen ja mielikuvituksen merkitystä. Maisemamaalarit suunnittelivat nyt puutarhoja, joissa tuli olla vihreitä niittyjä, puu- ja pensasryhmiä, pieniä järviä, puroja, kiemurtelevia polkuja, valon ja varjon vaihtelua. (Simonen 1961, 27 - 28.) Puutarhan tarkoitus oli olla romanttinen ja pittoreski - kuin maisemamaalaus (Laitila 1995, 8). Monille uusi puutarhataide edusti vapautta ja demokratiaa, kirkon ja kuninkaiden yksinvallan vuosisataisten kahleiden katkaisemista (Ruoff 1993, 11) - Melankolia oli romantiikan ajan puutarha- ja puistotaiteessa hyvin tärkeää: puistojen ja puutarhojen varjoisimmat paikat varattiin alakuloiselle mietiskelylle. Puutarhan elementeistä päämerkityksen saivat ne, jotka muistuttivat ajasta, liikkeestä, hetkellisyydestä - kaiken turhuudesta maailmassa. (Lihatšev 1994, 251 - 254.)

Skandinaviaan maisemapuutarhan idean toivat aatteesta innostuneet vaikuttajat. Norjassa useita englantilaisia puistoja perustettiin jo 1780 - 1790-luvuilla. Kielin yliopistossa estetiikkaa opettanut professori Christian Hirschfeldt vaikutti kirjoituksillaan maisemapuutarhan leviämiseen paitsi Tanskassa myös muissa maissa. (Laitila 1995, 9.) Ruotsiin maisemapuisto tuli arkkitehti Fredrik Magnus Piperin myötävaikutuksella. Englannissa opiskellut Piper suunnitteli mm. Tukholman lähellä sijaitsevan Hagan puiston. (Sinisalo 1997, 240.) Piper suunnitteli myös yhden suomalaisen puiston Viaporiin vuoden 1780 tienoilla. 1700-luvun loppuun mennessä Suomen tyyllitietoiset säätyläiset olivat jo omaksuneet englantilaiset puistot kartanoihinsa. (Knapas 1988, 237 - 239.)

Suomen kaupungeissa puutarhaviljely laajeni varsinkin 1700-luvun jälkipuoliskolla. Vaurastuneet kaupunkien porvarit alkoivat herraskartanoiden ja nyt myös pappiloiden antaman esimerkin mukaisesti kasvattaa puutarhoissaan hedelmäpuita, marjapensaita, erilaisia vihanneksia sekä myös koristekasveja. (Simonen 1961, 66.) Ensimmäiset syreenipensaat istutettiin tietävästi jo vuonna 1728 Turussa. Syreenin lisäksi siperianhernepensas tuli tunnetuksi 1700-luvun alkupuoliskolla. (Niiranen 1981, 24.) Vuosisadan puolenvälin tienoilla rakennettu Viapori eurooppalaisesti sivistyneine upseereineen ja rakennusarkkitehteineen näyttää toimineen suomalaisen puistokulttuurin yhtenä tärkeänä tiennäyttäjänä (Linkola 1985, 97; Lönnqvist 1988a, 107). Osittain sieltä levisivät vapaamuotoisen englantilaisen puistotyypin ihanteet niihinkin kartanoihin, jotka olivat ehtineet omaksua symmetrisen tyylin. Suomen oloissa monilla herraskartanoiden ja ainakin pappiloiden ”puistoilla” oli 1700-luvulla ja 1800-luvun alussa kuitenkin paremminkin hyötypuutarhan kuin oikean puistomaisen puiston luonne. (Linkola 1985, 97.)

1800-luvulta nykyaikaan

1800-luvun lopulla puutarha-aate kokonaisuudessa levisi Suomessa yhä laajemmalle. Perustettiin puutarhaseuroja ja -kouluja. Kartanoiden säätyläiset ja myös yhä useammat kaupunkilaiset harrastivat puutarhanhoitoa. Siemeniä ja taimia hankittiin ulkomailta, pääasiassa Venäjältä ja Saksasta. 1800-luku, botaanisen innostuksen vuosisata, oli puutarhatalouden läpimurtoaikaa. (Laitila 1995, 9 - 10.)

Tyylillisesti 1900-luvun alku jatkoi 1800-luvun perinteitä. Ensimmäisen maailmansodan tienoilla Saksasta ja Englannista alkunsa saanut arkkitehtoninen puutarha sai jalansijaa Suomessakin. Vaikka loisteliaimmat puutarhat luotiin yhä kartanoihin, uusi jugend-puutarhatyyli oli kuitenkin osittain luotu pieniä omakotitalojen pihoja varten. (Häyrynen & Uino 1990, 156 - 157.) ”Kotipuutarhoille” suositeltiin aiemmasta vapaamuotoisesta tyylistä luopumista - sen sijaan tuli suosia säännönmukaista jäsentelyä sekä laitteiden ja rakennelmien yksinkertaisuutta (Merivuori 1987, 56). 1930-luvulla Suomessa tuli tunnetuksi funktionalistinen tyyli, joka korosti vapaamuotoisuutta ja tarkoituksenmukaisuutta. Nurmikentistä tuli oleellisia: niiden avulla pyrittiin häivyttämään rakennuksen ja ympäristön välistä rajaa. Ne toimivat paitsi koristepintana, myös peli-, leikki- ja urheilualueena. Tiestö suunniteltiin tarpeiden mukaan, ja pensas- ja kukkaryhmiä istutettiin vapaasti. (Häyrynen & Uino 1990, 157; Merivuori 1987, 58.)

1900-luvun kuluessa puutarhat ovat pysyvästi vakiintuneet suomalaispihoihin. Voisi sanoa, että miltei jokaista asumusta ympäröi jonkinlainen puutarha, tai ainakin on viitteitä siitä, että sellainen on joskus ollut. (Puutarha 1946, 24.) Puutarhojen yleistyminen vaikutti omalta osaltaan 1930-luvun tienoilla virinnyt neuvontatoiminta (Simonen 1961, 267 - 272). 1940-luvun sota- ja pulavuodet korostivat puutarhojen hyötyluonnetta esteettisen puolen kustannuksella (Puutarha 1946, 24). Myöhemmin esteettinen puutarha on jälleen voittanut alaa hyötypuutarhalta. Toisaalta aivan viime vuosina on pienimuotoinen hyötykasvien kotiviljely jälleen lisääntynyt. Sen päämerkitys lienee kuitenkin huvissa ja virkistäytymisessä.

Suomi idän ja lännen välissä - puutarhakulttuurissakin

Suomen maantieteellinen sijainti itäisen ja läntisen kulttuuripiirin välissä näkyy luonnollisesti myös puutarhakulttuurissa monin tavoin. Linkolan (1979, 90) mukaan kansanomaista kulttuuria rikastuttaneiden kulttuurivaikutusten leviämissuunta on Suomessa yleensä ollut lounaasta koilliseen. Puutarhakulttuuri on levinnyt lounaista tietä erityisesti pappiloiden, virkatalojen ja kartanoiden kautta. Autonomian aikana kuitenkin vaikutuksia kulkeutui varsin merkittävästi myös kaakko-luode-suunnassa lähinnä Pietarin vaikutuksesta. Suomen sijaintia idän ja lännen välimaastossa sekä uutuuksien leviämistä kuvaavaa esimerkiksi vanhojen ruusujen historia. Alangan ja Kahilan (1994, 93) mukaan Suomen vanhat ruusut ovat osaksi keskieuropalaista, osaksi venäläistä perua. Ruusujen kulta-aikaa Euroopassa olivat 1700- ja 1800-luvut. Suomessa ruusuja alettiin yleisesti istuttaa kartanoiden ja pappiloiden pihoihin 1800-luvun loppupuolella. Aluksi niitä todennäköisesti tuotiin juurivesataimina ruotsalaisten ja venäläisten tuttavien puutarhoista. Myöhemmin kotimaiset taimistot rupesivat tuomaan ja viljelemään ruusuntaimia myyntiin.

Itäisistä piirteistä huolimatta puutarhakulttuurimme on luonteeltaan enemmän länsieurooppalaista: vaikutteet ovat tulleet Ruotsista. Varsinainen alkulähde on kuitenkin ollut Englannissa ja muissa Keski-Euroopan maissa. Esimerkiksi maatiaisperennat liittävät historiansa kautta meidät eurooppalaiseen kulttuuriperintöön. (Alanko & Kahila 1994, 116 - 118.)

4. SUOMALAINEN PAPPILAPUUTARHA

Suomalaisen pappilapuutarhan kehittyminen

Vaativattomasta ryytimaasta puutarhaksi

Euroopan luostaripuutarhojen pitkän historian valossa suomalaiset pappilapuutarhat ovat sangen nuori ilmiö. Ne ovat kuitenkin varsin mielenkiintoinen kiteytymä suomalaisen puutarhakulttuurin historiassa: pappilapuutarhoihin suodattuivat tietyt, soveltuvat piirteet Euroopan puutarhoista - ja innovatiivisesti niistä jälleen soveltuvat piirteet kulkeutuivat paikkakunnan muihin taloihin. Ennen pitkää puutarhoista tuli varsin oleellinen osa pappilakulttuuria. Puutarhojen yleistyksen taustalla vaikuttivat mm. taloudelliset tekijät.

“ - - että oli kaupungissa tai maalla, niin ennen vanhaan ainakin, niin oli niin kauan todella kuin käsite pappila, niin niihin kuului myös puutarha.” (Karivalo 1997/l.)

“ - - kaikenkaikkiaan papeilla on ollut kohtalaisen pieni rahapalkka - - jolla sitten juuri ja juuri tulee toimeen kun ahkerasti viljelee puutarhaa ja saa siitä - - ihan hyötyä . Sillä kai se (puutarhanhoito) on ollut sekä välttämättömyys ja sitten se on ollut harrastus. “ (Karivalo 1997/l.)

Varhaisimmat pappilapuutarhat olivat vaatimattomia, eivätkä juuri eronneet paikkakunnillaan muitten pihapiirien istutuksista. Vaikka jo Kustaa Vaasa oli antanut yksityiskohtaisia määräyksiä humalan kasvattamisesta, olivat humalatarhat vielä 1600-luvullakin harvinaisia Suomen pappiloissa. Sen sijaan ryytimaahan uhrattiin paljon huolta ja vaivaa - ryytejä kun tarvittiin sekä yksitoikkoisen ruoan maustamiseen että lääkkeitten valmistukseen. 1700-luvulla alkoivat pappilapuutarhat vähitellen saada omaleimaisempia piirteitä. Silloin useissa pappiloissa alettiin omaksua hienostuneempia elämäntapoja, joitten myötä kasvikset ja erityisesti puutarhatuotteet tulivat muotiin. (Suolahti 1912, 141 - 145.)

Paitsi elämäntapojen muutos, myös luonnontieteitten harrastus innosti perustamaan puutarhoja. Papit omaksuivat mielellään Linnén ajatuksia: ympäröivä luon-

to tuli nähdä todisteena Jumalan ihmeellisestä luomistaituruudesta. (Suolahti 1912, 146.) Pappien opintoihin sisältyikin luonnontiedettä ja myös lääketiedettä. Pappiskandidaatit seurasivat Linnén kasvi- ja lääketieteellisiä luentoja: heidän tuli sielunhoidon ohella kyetä lievittämään seurakuntalaistensa ruumiillisia kärsimyksiä. Maaseudulla oli vain harvoja lääkäreitä, joten pappien lääketieteen tuntemuksesta oli suurta käytännön hyötyä. Linnén vaikutuksesta kasvitieteestä tulikin monelle papille läheinen harrastus. 1700-luvun julkisessa keskustelussa pappien merkitys kansanvalistajina tässäkin asiassa oli paljon esillä. (Flinck 1994, 126.)

Varsinaisten pappilapuutarhojen perustajana pidetään siis jo aiemmin mainittua Pietari Kalmia. Ennen 1700-luvun puoliväliä ei maassamme liene ollut pappilapuutarhoja juuri muualla kuin Uskelan pappilassa. Uskelan puutarhassa kasvoi punaisia ja mustia viinimarjapensaita, karviaismarjapensaita, joitakin kirsikkapuita sekä yksi luumu- ja omenapuu. 1750-luvulla perustettiin pappilapuutarhoja Taivassaloon, Kokkolaan ja Pietarsaareen sekä samoihin aikoihin tai vähän myöhemmin mm. Finströmiin, Hauholle, Padasjoelle ja Saarijärvelle. (Suolahti 1912, 147 - 149.) Viimeksi mainittu on tässä tutkimuksessa lähemmän tarkastelun kohteena oleva Kolkanniemen pappilan puutarha.

Nelikulmainen puutarha

Alunperin puutarhat rakennettiin saman säännöllisen suunnitelman mukaan, jota rakennusryhmyksessäkin oli alettu noudattaa. Vallitsevien käsitysten mukaan puutarha-alue sopi rakentaa minkä mitta- ja muotoilun kuvion kaltaiseksi tahansa, mutta pappiloissa suosittiin ennen kaikkea nelikulmiota, erityisesti suorakaiteen muotoista. Nelikulmio jaettiin vuorostaan neljään suorakulmaiseen osaan eli kortteliin. (Suolahti 1912, 149 - 150; Gardberg 1979, 239.) Kortteleista välttämättömimmät ja muita suuremmat olivat hedelmäpuutarha ja kyökkiryöpylä. Pienemmät, eivätkä aivan yhtä välttämättömät korttelit olivat "kukkaskortteli kaikenlaisia siroja kukkasia varten, jotka kaunistavat puutarhaa" sekä lääkekortteli kaikenlaisia lääkkeitä kelpaavia ryytejä varten. Korttelit oli tapana reunustaa matalilla kirsikkapuilla sekä karviais- ja viinimarjapensailta. (Suolahti 1912, 149 - 150.)

Puutarhan paikaksi oli valittava mieluiten alue, joka vanhojen rakennusten tapaan oli "auringon noususta sen laskuun päin", tai ylipäänsä etelään päin. Ympäristölle oli tuulensuojaksi istutettava puita, esimerkiksi lehmäksiä, pähkinäpuita, saarnia tai koivuja. Pyökkiä, saksanpähkinää, tammea tai haapaa ei kuitenkaan sopinut istuttaa, sillä niiden varjon uskottiin olevan epäterveellisen ja voimakkaan. Pietari

Kalm kehotti puutarhan perustajia istuttamaan näkyville paikoille koristekasveja. Esimerkiksi hyvältä tuoksuvia lehdokkeja sopi istuttaa ikkunoitten alle kyökkikasvien jäädessä syrjemmälle. Puutarhaa ympärivät ja sitä ristikkäin leikkaavat käytävät tuli mieluiten hiekoittaa. Niitä saattoi myös koristella näkinkengin ja simpukoin. Keskelle oli istutettava tasaiseksi leikattava kuusi sekä reunoille niin ikään leikattava kuusi- tai mäntyriivi. (Suolahti 1912, 150 - 152.)

Pappiloitten puutarhat laadittiin pääsääntöisesti edellä kuvatun muotokäsityksen mukaisiksi. Puutarhoista selvimmin 1700-luvun puutarha-ihannetta kuvasti kirkkoherra Aspegrenin laatima Rosenlundin loistopuutarha lähellä Pietarsaarta. (Gardberg 1979, 239; Knapas 1988, 237.) Penkereineen, huvihuoneineen ja kalalamikoineen se kilpaili aateliskartanoitten puutarhojen kanssa. Rosenlundin puutarha oli toteutettu luonnon esteistä piitaamatta äärimmäisen tarkkaan nelikulmajärjestykseen. (Suolahti 1912, 153 - 154.)

1700-luvun lopulla Suomen hienostopiireissä heräsi "luonnonkaipuu" - tyydytystä kauneudentarpeelle alettiin etsiä myös säännöllisen puutarha-alueen ulkopuolelta. Ajan henki ruumiillistui englantilaiseen puutarhaan, joka pyrki mukailemaan luontoa. Ylhäisön suosioista huolimatta porvaristo ja papisto eivät kuitenkaan omaksuneet pihoihinsa englantilaista puutarhaa. Vanha, säännönmukainen muoto säilyi näissä ainakin 1800-luvun puoleen väliin saakka. (Suolahti 1912, 154 - 157.)

Sen sijaan luonnon ihailu ilmeni rakennusten sijoittelussa: ikkunoista avautuvan näköalan tuli olla kauniin. Jo Linnén mielestä sopiva näköala edisti asukkaitten hyvinvointia ja terveyttä. Kalmin mukaan oli koristeellinen tuntu täydellinen, jos hyvin suunnitellulla puutarhalla oli vielä taustanaan kaunis kirkko, herraskartano, järvi tai joki. Näköalasta tuli merkityksellinen - sen perusteella alettiin valita jopa pappiloitten rakennuspaikkoja. (Suolahti 1912, 157 - 159.) Näköalan merkityksellisyydestä kertoo myös seuraava kuvaus 1800-luvun Korpilahdelta:

"Korpilahdella Mutasen virkatalo sijaitsi kauniilla mäellä. Kirkkoherra Caven ei pitänyt pappilan paikasta siitä syystä, että se oli kilometrin etäisyydessä Päijänteen rannasta, vaikka hänen edeltäjänsä oli hakkauttanut näköalalinjan. Tämän vuoksi pappila rakennettiin uuteen paikkaan." (Kuusanmäki 1935, 160.)

Varhaisimpien pappilapuutarhojen perustamisesta kului yli sata vuotta aikaan, jolloin puutarhat oli yleisesti omaksuttu Suomen pappiloihin. Seuraavan luvun tar-

koituksena on kuvata tämän kehityksen tietynlaisia päätepistettä: pappilan puutarhaa vuosisadan vaihteessa ja 1900-luvun alussa. Jaakko Numminen (1990, 41) toteaa, että pappilakulttuuri säilyi Suomessa perinteellisissä muodoissaan oikeastaan toiseen maailmansotaan saakka. 1890-luvun ja 1930-luvun pappilan välillä ei ollut mitään suurta olennaista eroa, ja elämänmuodon taloudelliset perusteet säilyivät yleisesti ottaen ennallaan. Suuret muutokset tulivat vasta toisen maailmansodan jälkeen, jolloin maanviljelys hävisi pappiloista käytännöllisesti katsoen kokonaan. Vain puutarhat jäivät, mutta uudessa työvoimatilanteessa niidenkin hoitaminen tuotti ylivoimaisia vaikeuksia, sillä maanviljelyksen myötä hävisi aputyövoima. (Numminen 1990, 41.) Koska siis pappiloitten puutarhoissa ei liene tapahtunut huomattavia muutoksia ennen toista maailmansotaa, katson, että seuraavassa luvussa esittämäni pappilapuutarhan ”ideaalityyppiä” voi hyvin verrata oman tapaustutkimukseni 1900-luvun alkupuoliskoa kuvaaviin puutarhoihin.

Pappilapuutarhan ideaalityyppi

Ideaalityypin konstruktio

Kansallismuseon rakennushistoriallinen toimisto teki vuonna 1968 pappilan puutarhaa koskevan kyselyn (RO 1). Vastauksia tähän seitsemän kysymystä käsittävään kyselyyn tuli yhteensä 188 ja ne kuvailevat pappilapuutarhoja kautta Suomen (ks. liite 1). Näitten vastausten perusteella olen muodostanut tietynlaisen ideaalityypin pappilapuutarhasta vuosisadan vaihteessa ja kuluvan vuosisadan alkupuoliskolla. Olen käynyt läpi kaikki vastaukset ja poiminut niistä tyypillisimmät piirteet: Ne elementit, joita suurimmassa osassa vastauksia kuvattiin. Koska kyselyn vastaukset poikkesivat niin laadultaan kuin laajuudeltaankin toisistaan varsin paljon, on niiden keskinäinen vertailu monessa suhteessa ongelmallista. Siksi muodostamani kuva on suuntaa antava - se ei esimerkiksi perustu tarkkoihin lukuihin, joita aineiston luonteesta johtuen ei mielestäni ollut järkevää laskea. Muodostamani ideaalityypin tukena olen käyttänyt Leena Koskelan samasta aineistosta vuonna 1995 tekemää kansatieteen pro gradu -työtä Pappilan puutarha vuosisadan vaihteessa.

On selvää, että pappiloiden puutarhat todellisuudessa poikkesivat toisistaan paljonkin - asettivathan jo maantieteelliset olosuhteet ja seurakuntien varallisuuserot omat ehtonsa niiden perustamiselle ja hoidolle. Ratkaisevasti on tietysti vaikuttanut myös asukkaitten - papin ja hänen perheensä - henkilökohtainen harrastuneisuus ja kiinnostus puutarha-asioita kohtaan. Muodostamani kuva on siis eräänlainen keskiarvo, jolla ei välttämättä ole suoranaista vastinetta todellisuudessa.

Pappilan sijainti

Pappilan pihaan saavuttiin koivujen, joskus kuusten, reunustamaa tietä pitkin. Koivujen seassa kujissa saattoi kasvaa vaahteroita, pihlajia, lehtikuusia, lehmuksia ja poppeleita (Koskela 1995, 29). Esimerkiksi Isonkyrön pappilaan maantieltä johtavan koivukujan olivat istuttaneet rippikoululaiset vuonna 1900 (RO 1/182). Kujat olivatkin poikkeuksetta pappilan miesväen tai rippikoulupoikien istuttamia (Koskela 1995, 29). Katson, että tällainen istutettu puukuja liittyy olennaisesti pappilapuutarhaan, vaikkei suoranaisesti olekaan osa sitä. Kuitenkin kuja johtaa pihaan ja puutarhaan; toimii tietynlaisena väylänä pappilan ja sen ympäristön välillä. Myös Sari Vaula (1988, 60) pitää koivukujia osana suomalaista puutarhakulttuuria, vaikka ne sijaitsevatkin välittömän pihapiirin ulkopuolella.

Hyvin usein pappilarakennus sijaitsi järven tai joen rannalla, jolloin puutarha loivasti vietti rantaa kohti. Puutarhan taustalla avautuvalla järvimaisemalla olikin tärkeä esteettinen merkitys. Monet kyselyyn vastanneet kuvasivat pappilan sijaintia maisemallisesti erityisen kauniiksi. Niin kuin jo aikaisemmin totesin, tulivat esteettiset seikat jo 1700-luvun lopulla jopa ratkaiseviksi pappilan rakennuspaikkaa valittaessa. Varhaisvaiheessa vesistöt toimivat myös välttämättöminä kulkureitteinä, mikä lienee osaltaan vaikuttanut pappiloitten sijoittamiseen.

“Asemakaava”: paraatipuoli etupihalla, puutarha takapihalla

Kyselyn vastauksista hahmottuneen kuvan perusteella suomalainen pappilapuutarha on muodostanut yhtenäisen kokonaisuuden. Se on ollut tasamaalla ilman terasseja. Pääosa puutarhasta - ja varsinkin koristetarha - on sijainnut pappilarakennuksen takana. Etupiha, “paraatipuoli”, on nimittäin tarvittu muuhun käyttöön: Hevosten rattaineen, ja myöhemmin autojen, tuli istutuksia vahingoittamatta päästä oven eteen saakka. Pihan läpi saattoi kulkea jopa karja. Siksi etupiha on ollut suhteellisen avaraa hiekkapihaa. Sen keskellä, paraatioven edessä, on somistuksena tosin ollut vaihtelevan kokoinen kukkapyörylä. Pyörylää saattoi ympäröidä niin ikään pyöreä nurmikenttä, ’rundeli’ (RO1/174), jota kiertäviä hiekkakäytäviä ajoneuvot käyttivät.

Tyypillisesti pyöreässä kukkapenkissä kasvoi reunoilla matalampia kukkia ja keskellä korkeampia. Pyörylän keskellä saattoi myös olla lipputanko (mm. RO 1/9;13;103) tai kiiltävä pallo koristeena. Esimerkiksi Sauvon pappilan edustalla tällaista lasista palloa ympäröivät resedat ja hajuherneet (RO 1/150). Impilahden pappilan pyörylässä taas kasvoi krasseja, jotka johdettiin keskellä olevaan keppiin

(RO 1/13). Tällainen etuoven edessä sijainnut pyöreä kukkapenkkeineen, tai pelkä pyöreä kukkaistutus, on toiminut pihaan saapuvien ensimmäisenä katseenvangitsijana, ja siksi sen rakentamiseen on kiinnitetty paljonkin huomiota. Pyöreitä kukkapenkejä saattoi toki olla useitakin, ja muuallakin kuin pääoven edessä, kuten Merikarvialla:

“Keskellä puutarhaa oli iso pyöreä ruohokenttä, ’rundeli’. Sen keskellä oli kukkapyöreä, jonka reunaan keväällä ensimmäisenä renkaana puhkesivat siniset helmililjat. Sen jälkeen aukeni kerrattujen valkoisten narsissien tuoksuva vyö. Keskikesään jäivät sisimpinä korkeat lupiinit ja ukonhatut. Ruohokenttään sijoitettuna oli myös pari pienempää kukkamaata, joissa kasvoi kurjenmiekkoja, joskus pioneja sekä reunoilla satakaunoja (bellis).” (RO 1/174.)

Mäntsälän pappilassa, jonka puutarha oli muutoinkin tunnettu omaperäisistä ratkaisuksistaan, oli tähden muotoinen kukkapenkki. Tähden sakaroiden väleissä oli vielä pienet, pyöreät kukkapenkit. (RO1/ 131.)

Pihapuut ja pensaat

Puiden käyttö pihapiirissä ei ole kovin vanha tapa. Vanhoissa, esimerkiksi vuosisadan vaihteessa otetuissa valokuvissa talot ovat maaseudulla usein paljaana maisemassa ilman puiden suomaa suojaa. Poikkeuksen tekivät jo silloin pappiloiden ja kartanoiden pihat. (Alanko & Kahila 1992, 15; Merivuori 1987, 48 - 49.) Käsittelemieni vastausten perusteella puut ovat varsin kiinteästi kuuluneet vuosisadan vaihteen ja 1900-luvun alun pappilapuutarhaan.

Pappilan puutarhassa kasvoi aina omenapuita, joilla hyötyarvon lisäksi oli esteettinenkin funktio. Leena Koskelan (1995, 11) mukaan pappiloiden koristeputarhaan varsin usein liittyi hedelmäpuita, varsinkin omenapuita. Niissä koristeputarhoissa, joissa hedelmäpuita oli, ne olivat oleellinen ja näkyvä osa puutarhaa. Puut sijaitsivat usein kukkapenkkien vieressä tai takana, joten niitä siis selvästi pidettiin koristeputarhaan sopivina. (Koskela 1995, 16.). Omenapuilla saattoi olla nimetkin (RO1/ 174). Ilmastoltaan leudommilla alueilla saattoi puutarhassa kasvaa myös päärynä-, luumu-, ja kriikunapuu sekä muutama kirsikkapuu.

Lähes kaikkien pappiloiden pihapiiriin kuului puisto tai ainakin pihapuita (Koskela 1995, 25). Puistojen ja pihojen valtapuu oli paikasta riippumatta koivu (Koskela

1995, 30). Muita pihan puita olivat vaihdellen kuuset, pihlajat, vaahterat, metsälehmukset, tammets, tuomet, männyt, haavat ja lehtikuuset. Muutamissa vastauksissa mainittiin myös poppeli, jalava, raita ja hopeapaju. Hyvin tavallista oli, että omenapuitten lisäksi koristepuutarhassa kasvoi muitakin puita - puiden määrän lisääntyessä onkin puistoa ja puutarhaa joskus vaikea erottaa toisistaan (Koskela 1995, 16 - 17). Leena Koskela (1995, 25) katsoo pappiloiden yhteydessä puistoiksi ne osat pihapiiristä tai joissakin tapauksissa sen ulkopuolelta, joissa puusto vallitsee mahdollisten muiden elementtien yli.

Useimmat koristepensaats ovat saapuneet Suomeen 1800-luvulla, eräät, kuten syreeni ja siperianhernepensas, kuitenkin jo 1700-luvulla (Alanko & Kahila 1992, 28 - 29). Sekä syreeni että siperianhernepensas kuuluivat miltei poikkeuksetta myös kuluvan vuosisadan alun pappilapuutarhaan. Näiden ohella suosittiin ruusuja, varsinkin valkoista juhannusruusua. Ruusut ovat kasvaneet pensaissa eri puolilla puutarhaa, eivät erillisessä ruusutarhassa. Muita usein mainittuja pensaita olivat mm. jasmiini, angervot (*Spiraea*), lumimarjapensas, orapihlajat, koiranheisi ja selja. Vain kerran mainittiin mm. hanhikki, mantelipensas ja tuhkapensas (Koskela 1995, 15).

Koristepuutarhan perennat ja kesäkukat

Ruohovartisten, monivuotisten koristekasvien eli perennojen istuttaminen puutarhaan on ollut viimeinen vaihe puutarhakulttuurimme kehityksessä. Lintojen ja kartanoiden puutarhoihin perennoja istutettiin kuitenkin jo 1700-luvulla, ja seuraavalla vuosisadalla niiden käyttö yleistyi erityisesti kaupungeissa. Maaseudulla koristepuutarhaan suhtauduttiin pitkään epäluuloisesti - oikeastaan vasta pari vuosikymmentä sitten koristepuutarhasta tuli hyötypuutarhan veroinen tai sitä tärkeämpi osa. (Alanko & Kahila 1992, 55.) 1900-luvun alun pappilapuutarhaan perennat olivat jo kotiutuneet pysyvästi - tässäkin suhteessa pappila on siis ollut edelläkävijän roolissa ainakin maaseudulla.

Pappilan koristeistutukset alkoivat yleensä talon ympäriltä; varsinkin useimmiten niitä oli kuistien ja sisäänkäyntien kaunistuksena. Lähes yhtä tavallista oli, että kukkapenkki, pensaat ja köynnökset kiersivät talon seinustoja. (Koskela 1995, 12.) Niin kuin jo aikaisemmin mainitsin, koristekasvit kasvoivat usein myös taloon nähden symmetrisesti sijoitetun, yleensä pyöreäksi muotoillun nurmialueen keskellä. Koskelan mukaan (1995, 13) laajemmat koristepuutarhat levisivät talon ympäristöstä yleensä talon taakse. Kukkaistutukset olivat lähimpänä rakennusta koristepensaiden ja puiden vallatessa alaa kauempana.

Talon takana oleva koristepuutarha oli oivallinen paikka sisätilojen kannalta, sillä pappiloiden salit sijoittuivat yleensä rakennuksen takaosaan. Näin salista avautui näkymä suoraan puutarhaan. Monessa koristepuutarhassa kohokohta sijoittuikin juuri salin ikkunoiden edustalle. Tämä paikka tosin yleensä oli rakennuksen keskivaiheilla ja muodosti näin ollen luonnollisen paikan puutarhan keskipisteelle. Yleensä keskuskohdassa oli kukka- tai pensasryhmä, jonka ympäri kulki käytävä. (Koskela 1995, 13.)

Perennoista pappiloitten puutarhoissa on kasvatettu varsinkin liljoja, narsisseja, iiriksiä eli kurjenmiekkvoja, ukonhattuja, lupiineja, akileijoja, valmuja, pioneita ja leimukukkia eli "flokseja". Köynnöskasveista tavallisin lienee ollut humala. Humalasalot olivat usein puutarhan syrjäisemmässä paikassa, mikä viittaa niiden varhaisempaan hyötykäyttöön. Niistä rakennettiin myös lehtimajoja. Toisinaan humala kiipeili talon seinällä. Humala oli aikaisemmin merkittävä maustekasvi, mutta aikana, jota vastaukset käsittelevät, se lienee useimmiten kasvanut koristetarkoituksessa.

Pappilan kesäkukkapenkissä kasvoi yleisimmin orvokkeja, kehäkukkia ja tuoksunsa vuoksi erityisesti rakastettuja resedoita. Myös petunioita, sinielvikkeitä (*Lobelia*), tuoksuherneitä, auringonkukkia, heliotrooppeja, leukoijia, daalioita - joiden kansanomaisen nimitys on "joriini" - sekä gladiouksia eli miekkaliljoja on vastausten mukaan kylvetty kesäkukkapenkkeihin.

Tärkeä "kyökkikasvima"

Hyvin olennaisen osan pappilapuutarhasta on muodostanut hyötykasvitarha, "kyökkikasvima". Koskelan mukaan (1995, 23) keittiökasveja kasvatettiin usein hedelmä- ja marjatarhan vieressä. Keittiökasvitarhat saattoivat sijaita myös piha- piirin ulkopuolella, tavallisesti talusrakennusten läheisyydessä tai viljelysten yhteydessä. Muutoin niitä löytyi koristepuutarhojen laitamilta tai hedelmäpuutarhojen vieriltä sekä päärakennuksen takaa ja pihojen reunamilta. Keittiökasvitarhat sijaitsivat muita puutarhanosia huomaamattomammassa paikassa.

Kyökkikasvimaan säännöllisissä, suorakulmaisissa penkeissä kasvoi sipulia ("löökiä"), porkkanaa ("muretteria") ja punajuurta ("repettaa"). Nämä olivat hyötykasvimaan peruskasveja: ne olivat salaattitarpeita eli "sallaatvärkei" lähinnä rosollin valmistusta varten. Lisäksi kasvimaassa kasvoi lanttua, kaalia, hernettä, retiisiä, sikuria, raparperia sekä maustekasveista ainakin tilliä, ja harvemmin myös persil-

jaa. Joissakin pappiloissa kasvatettiin myös ruohosipulia, piparjuurta, meiramia ja kuminaa. Vanhoista yrttikasveista mainittiin lipstikka ja aaprotti, joita pidettiin myös koristekasveina, sekä koiruoho. Maustekasveja mainittiin vastauksissa yllättävän vähän siihen nähden, että niillä kuitenkin pappilapuutarhoissa on varsin pitkä historia.

Nauris- eli räätikkämaa saattoi olla kauempanakin, esimerkiksi kaskivainiossa, kuten Utajärvellä (RO1/9). Mansikkamaa oli myös tärkeä osa hyötypuutarhaa. Lavoissa, joita varsin yleisesti kutsuttiin ”triipenkeiksi” (ruots. drivbänk) (esim. Sauvossa, RO1/158), kasvatettiin mm. kurkkua ja papuja. Tomaattia ei vielä vuosisadan alussa tunnettu edes Maskun pappilassa, joka muutoin oli tunnettu edistysellisestä puutarhanhoidostaan:

“Puutarhassa viljeltiin tietenkin kukkia - - ja sitten kasvia, jonka kauniin punaisia hedelmiä sanottiin ’rakkauden omenoiksi’. Kerran äitini päähän pälkähti laittaa näitä koristeellisia palloja omenakuorman päällä torille myytäväksi, ja hänen yllätyksekseen niillä oli loistava menekki. Vasta vuosia jälkeenpäin hänelle Merikarviolla valkeni, että ne olivat syötäviä hedelmiä - ne näet olivat tomaatteja.” (RO1/174.)

Pappilan puutarhassa kasvoi tietenkin myös marjapensaita: mustia ja punaisia viinimarjoja, karviaisia eli ”tikkerperiä” (ruots. stickelbär) sekä vadelmia. Perunamaa, samoin kuin edellä mainittu naurismaa, ei välttämättä kuulunut kiinteästi puutarhaan; se saattoi sijaita kauempana, ja kuului näin ollen enemmänkin peltoviljelyn piiriin.

Puutarhan koristeet, rakennelmat, hiekkakäytävät

Se, että pappilat ovat usein sijainneet veden äärellä, lienee vaikuttanut puutarhan keinotekoisien vesielementtien vähyyteen: tekolammet, suihkulähteet ja muut vastaavat rakennelmat eivät koskaan kotiutuneet suomalaiseen pappilapuutarhaan. Muitakaan keinotekoisia koristerakennelmia ei pappilan puutarhassa yleensä ollut lukuun ottamatta jo mainittua kiiltopalloa. “Ihmeellinen lasipallo, joka oli kuin peili”, saattoi olla syrjäkylienkin pappiloissa, kuten Viitasaarella (RO 1/54) ja Soinissa (RO1/2). Jäppisen (1996, 23 ja 26) mukaan kiiltopallojen, kuten myös kepin päähän sijoitettujen isokokoisten lintuhahmojen tarkoituksena oli karkottaa pikkulintuja puutarhan marjapensaista. Mielestäni pallojen sijoittaminen koriste-

puutarhan kukkapenkkeihin kuitenkin viittaa siihen, että niillä on ollut vähintäänkin yhtä suuri esteettinen merkitys. Käsitystäni tukee myös Leena Koskelan (1995, 14) havainto, jonka mukaan kiiltopallojen paikka pappilapuutarhassa oli aina keskeinen ja näkyvä. - Veistokset, satuhahmot ja vastaavat koristukset ovat pappilapuutarhoista puuttuneet miltei tyystin.

Sen sijaan puutarhakalusteet olivat tavallisia: puusäleistä tehty pöytä sekä sohva tai tuolit asetettiin varjoisaan lehtimajaan. Kalusteistakin oli tietysti monenlaisia variaatioita. Maskun pappilan pihalla oli U:n muotoinen penkki, jota pehmustivat karhunsammalmättäät (RO1/174). Toisinaan Maskussa käytettiin tarjoilupöytänä kuusten siimeksessä sijainnutta korkeaa kantoa (RO1/174). Nurmon pappilan pihakoivun juurella oli kivinen penkki (RO1/70), joissakin paikoissa sai liuskakivi toimia myös pöytänä esimerkiksi myllynkivien päälle asetettuna (RO1/101). Myllynkivet olivat pöytänä myös mm. Viitasaarella (RO1/54) ja Karkussa (RO1/70). Vuosisadan vaihteen Jämsän pappilassa lehtimajan pöydän keskellä kasvoi typistetty koivu (RO1/47). Jämsän pappilassa puita muotoiltiin enemmänkin, esimerkiksi koivut olivat pallomaisia. Myös spireapensasto pidettiin leikkaamalla tasaisena.

Tavanomaisessa pappilapuutarhassa ei puita ja kasveja kuitenkaan juuri muotoiltu. Poikkeuksena oli puutarhaa ympäröivä pensasaita, jota kyllä saatettiin leikata. Pensasaitaa tavallisemmin puutarhaa kuitenkin rajasi puinen säleaita, joka oli maalattu punaiseksi, valkoiseksi tai vihreäksi. Puutarhakeinu kuului monen puutarhan vakiovarustukseen. Tavanomaiseksi puutarhan rakennelmaksi 1900-luvun edetessä tuli myös leikkimökki. Huvimajakin saattoi olla puurakenteinen, kuten Ylimarkun pappilassa, jonka majassa oli lasi-ikkunatkin (RO1/92). Kurioositeettina voidaan mainita myös vuosisadan vaihteesta Mäntsälän pappilan erikoinen kolmion muotoinen, pyörivä huvimaja, jossa kirkkoherra kesäisin valmisteli saarvojaan (RO 1/131). Tämän majan avonainen sivu käännettiin aurinkoon päin. Koska saarvojen valmistelu saattoi kestää pitkäänkin, huusi kirkkoherra päivän edetessä apulaisiaan pyöryttämään majaansa jälleen auringon suuntaan.

Tavallisesti pappilapuutarhassa tyydyttiin lehtimajaan; niitä tosin saattoi olla useampikin. Lehtimaja saatiin aikaan istuttamalla syreenipensaita suojaavaksi ryhmäksi. Samaan tarkoitukseen käytettiin myös humalaa, koivuja ja pihlajia, joskus myös lehmuksia, kuusia, ruusuja, seljaa ja siperianhernepensaita. Tuuli Vuorisen mukaan (1967,3) lehtimaja oli 1900-luvun alkuun mennessä levinnyt koko maahan. Sitä voidaan pitää kehittyneen ja monipuolisen puutarhakäsityksen toteutumana: kuvastihan se käsitystä, jonka mukaan puutarhan tuli tuottaa hyö-

dyn lisäksi myös esteettistä iloa ja virkistystä. Lehtimajan tärkein merkitys lienee ollut juhla- ja virkistyskäytössä. (Vuorinen 1967, 4 - 5.) Vuosisadan alun suomalaiset pappilapuutarhat ovat siis ainakin lehtimajojen yleisyyden perusteella ilmentäneet kehittyntä ja monipuolista käsitystä puutarhasta,

Vastauksista nousi esille varsin tärkeänä elementtinä hiekkakäytävät. Puutarhan käytävät olivat nimenomaan hiekkakäytäviä, eikä esimerkiksi tiilimurskaa juurikaan käytetty niiden päällysteenä. Hiekkakäytävien kunnossapito vaatii paljon työtä, mikä tietysti osaltaan vaikuttaa siihen, että niitä kyselyn vastauksissa on korostettu. Pihaanajotie jatkui usein hiekkakäytävänä kiertäen etupihan pyöreän istutuksen, samoin käytävät kiersivät usein päärakennuksen ympäri. Takapihan puutarhan puolella käytävien muoto vaihteli; mikäli puutarha oli geometrisen mallin mukainen, erottivat suorat hiekkakäytävät sen eri osastot nelikulmioihin. Hyvin tyypillistä oli, että hiekkakäytävä myös takapihalla muodosti ympyrän tai puoliympyrän sulkien keskelleen nurmialueen vaihtelevine istutuksineen. Tästä ympyrästä ristetytyivät käytävät tai polut eri puolille puutarhaa. Käytävät pidettiin kunnossa käsityönä: kitkemällä yksittäiset rikkaruohot sekä tasoittamalla jäljet erityisellä "kratalla", haravalla. Usein jäljet tasoitettiin päivittäin, ja vähintäänkin aina ennen vieraitten saapumista.

"Käytävien kanssa tehtiin paljon työtä, niitä hangattiin ja haravoitiin, muut kauneusnäkökohdat oli vähempi arvoista" (RO 1/52.)

Vaikka maisematyylinen puutarha ei saavuttanut suurta suosiota Suomen pappiloissa, on ainakin Jämsän pappilan hiekkakäytävien sijoittelussa aavistus tästä tyylistä:

" - - lisäksi siellä täällä sohvia ja multapenkkejä romanttisesti kiemurtelevien lukuisien käytävien varsilla" (RO1/47.)

Puutarha tarpeitten ja mahdollisuuksien mukaan

Suomalaisissa pappiloissa ei ollut vain yhteen tyyliin pohjautuvia ja sen muotoja johdonmukaisesti noudattavia puutarhoja (Koskela 1995, 31). Pappilan puutarha rakennettiin usein omia tarpeita vastaamaan ja olosuhteiden mukaisesti. Näin ollen puutarhat poikkesivat toisistaan sekä sisältönsä että ulkoasunsa puolesta. Monipuolisimmat puutarhat olivat keskittyneet Varsinais-Suomeen, Etelä-Pohjan-

maalle ja Kaakkois-Suomeen, toisin sanoen alueille, joilla puutarhakulttuuri oli vanhinta. Sari Vaulan (1988, 82) tutkimuksessa Lounais-Suomi osoittautui selkeästi puutarhojen innovaatioalueeksi koko maassa. Tälle alueelle puutarhakulttuurin innovaatiot - myös pappilapuutarhojen osalta - ovat varsin usein tulleet Euroopasta Ruotsin kautta. Siksi tämän hahmottamani ideaalityypin rinnalla valotan vertailun vuoksi hieman keskiruotsalaisen pappilapuutarhan kehitystä.

Vertailun vuoksi: pappilapuutarha Södermanlannissa...

Keski-Ruotsin Södermanlannissa puutarha mainitaan pappilan yhteydessä ensimmäisen kerran jo vuonna 1641 Vallbyn pitäjässä. 1600- ja 1700-lukujen tyyppilinen södermanlantilainen pappilapuutarha käsitti erillisen hedelmätarhan ja pienen ryytimaan päärakennuksen kyljessä. Ryytimaa alkoi muuttua muotoaan, kun sinne alettiin istuttaa hedelmäpuitakin. Se sai myös säännöllisen muodon herraskartanoiden puutarhojen esimerkin mukaan. (Flinck 1994, 123.)

Pappilat, jotka rakennettiin tai uudistettiin 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa, saivat herraskartanomaisen ilmeen; tonttia rajaamaan istutettiin syreeniaita, tai rakennettiin riukuaita. Usein istutettiin puita - vaahteroita tai lehmuksia - aidan viereen. Joskus puita istutettiin ympäröimään koko pihapiiriä 1600-luvun herraskartanoiden tyyliin. Pappilat istuttivat 1800-luvulla kivia tavallisesti kirkon ja pappilan välille, mutta myös omiin puutarhoihinsa.² 1800-luvun alussa kirkkokujat olivat lehmusten reunustamia, myöhemmin tähän tarkoitukseen käytettiin myös vaahteroita, kastanjia tai jalavia. Koivuja ja haapoja saattoi olla samassakin kujassa. Pienissä puutarhoissa keskikäytävänä oli toisinaan hedelmäpuukuja. (Flinck 1994, 131.)

Humalatarha oli södermanlantilaisessa pappilapuutarhassa tärkeä. Vuoden 1734 laki määräsi kotitaloudet kasvattamaan 200 salkoa humalaa, ja pappien tuli tässäkin toimia esimerkkinä kansalle. Kirsikka- ja luumupuulehdot, jotka ilmastollisista syistä jäivät Suomen oloissa harvinaisiksi, olivat 1800-luvun Södermanlannissa tavallisia. Esimerkiksi Öjan pappilaan istutettiin kirsikkametsä jo vuonna 1753. (Flinck 1993, 123 - 124.)

1800-luvulla pappilan pihapiiristä tuli yhä koristeellisempi - siitä muotoutui vähitellen kesäajan olohuone. Ulos järjestettiin istumapaikkoja: Siellä saatettiin syödä,

² Ruotsin *allé* tarkoittaa juhlavasti bulevardia tai puistokatua.

järjestää kahvikutsuja, pitää aamuhartauksia, lukea, ommella, pelata krokettia ja muita pallopelejä sekä leikkiä. Vuosisadan lopulla pappilan kuisti muuttui lasiveranaksi, jossa kiipeili köynnöskasveja. Pihan ruohopyörylät kukkineen ja muine koristuksineen laadittiin herraskartanoiden antaman esimerkin mukaan. Södermanlannissa ruohopyörylöiden keskellä oli tyypillisesti aurinkokello, tai 1870-luvulta lähtien lipputanko ja pyöreä kukkaistutus. Istutukset olivat yksinkertaisempia kuin herraskartanoissa, eikä niissä ollut tapettiryhmiä.³ Pappilapuutarhojen pyöreissä penkeissä kasvoivat sekaisin ruusut, perennat ja sipulikasvit.

Ruusuja suosittiin 1800-luvun puolivälistä alkaen. Yleisiä olivat myös asterit, leukoijat, daalijat, pionit ja leimukukat. Yksinkertaisempia luonnonkukkiakin arvostettiin. Lehtimajat istutettiin useimmiten syreeneistä, mutta myös kuusia, tuomia, lehmuksia ja jalavia käytettiin tarkoitukseen. Koristepensaiksi istutettiin lähinnä pakotettuja puksipuita ja likustereita, samoin mm. vapaasti kasvavia lumimarjoja ja jasmiineja. Sipulikasveista suosittiin valkonarsisseja, pääsiäisliljoja, keisarin kruunuja ja iltatähtiä. Vuosisadan lopulla hyötykasvien viljely laajeni merkittävästi: peruna oli jo tavallinen, parsaa, mangoldia ja eri sipulilajeja alettiin kokeilla. Marjoja - vadelmia, mansikoita, karviaisia ja viinimarjoja - kasvatettiin jopa myytäväksi. (Flinck 1994, 133 - 134.)

1800-luvun lopun pappilapuutarhat edustivat vaihtelevasti puutarhataiteen eri tyyli-kausia, ja samakin puutarha saattoi edustaa useampien tyylien sekoitusta. Vuosisadan lopulla papit alkoivat käyttää myös ammattilaisten apua puutarhojensa suunnittelussa. (Flinck 1994, 131 - 132.) Romanttiset maisemapuistot, jotka jäivät suomalaisille pappiloille vieraksi, vaikuttavat kotiutuneen paremmin eteläiseen Ruotsiin. Flinckin mukaan (1994, 134) puistoja perustettiin pappiloihin 1800-luvun kuluessa; Södermanlannissa puistojen hahmo ja rakentamistapa muistuttivat pikemmin varhaisia romanttisia puistoja kuin saksalaistyyliisiä. Temppeleitä, veistoksia ja muita kartanoiden puistoille tyypillisiä koristuksia ei kuitenkaan ollut ruotsalaisissakaan pappilapuutarhoissa - niissä tyydyttiin, niin kuin Suomessakin, yksittäisiin huvimajoihin. Lehtimajat olivat pääasiallisina koristuksina niin puistoissa kuin puutarhoissakin. (Flinck 1994, 135 - 136.)

Päävastuun puutarhanhoidosta ovat yleensä kantaneet itse pappi ja hänen rouvansa. Usein Södermanlannissa avuksi palkattiin puutarharenki, joka huolehti myös

³ Tapettiryhmät olivat 1800-luvun kartanopuutarhoissa suosittuja mielikuvituksekkaita kuvioistutuksia, joiden rakentamiseen käytettiin myös kasvihuoneissa kasvaneita eksoottisia kasveja.

ajurin tehtävistä. (Flinck 1994, 138.) Mielenkiintoista on, että myös lähemmin tarkastelemassani syrjäisessä Kolkanniemen pappilassa on ollut palveluksessa vastaavanlainen ajuri-renki, joka osallistui kaikkiin pappilan töihin. Tilapäistä apua Södermanlannissa - niin kuin Saarijärvelläkin - palkattiin suurempia istutuksia tehtäessä ja sadonkorjuussa, joissa myös koko perhe ja palvelusväki olivat avustamassa (Flinck 1994, 138). - Kuluvan vuosisadan alussa alkoivat pappilapuutarhat muistuttaa muodoltaan ja kasvivalikomaltaan yhä enemmän huvilapuutarhoja (Flinck 1994, 138).

Keski-Ruotsissa pappilapuutarhojen yleistyminen vaikuttaa siis alkaneen miltei vuosisataa aiemmin kuin Suomessa, ja kehitys myös tapahtui siellä nopeammin. Vaikuttaa siltä, että ruotsalaisiin pappiloihin helpommin omaksuttiin ja sovellettiin eurooppalaisia puutarhatyylejä. Tässä suhteessa suomalaispappilat lienevät olleet konservatiivisempia pitäytyessään myöhäiseen vaiheeseen saakka geometrisessa tyyliässä. Kuitenkin kuluvan vuosisadan aikana erot ovat tasoittuneet: pappilapuutarhat molemmissa maissa ovat sittemmin olleet samankaltaisia niin puitteiltaan ja käyttötavoiltaan kuin kasvivalikoimaltaankin.

... ja pappilapuutarha Keski-Suomessa

Vuosisadan alkupuoliskon keskisuomalaiset pappilapuutarhat muistuttavat monessa suhteessa muodostamaani ideaalityyppiä, ja myös keskiruotsalaista puutarhaa. Lähemmin tarkasteltaviksi empiirisen tutkimuksen kohteiksi olen valinnut kaksi varsin erilaista keskisuomalaista pappilaa puutarhoineen. Molemmat pappilat niihin välittömästi liittyvine ympäristöineen ovat kulttuurihistoriallisesti arvokkaiksi luokiteltuja suojelukohteita. Saarijärven Kolkanniemen kirkkoherran virkatalon puutarhasta tekee erityisen mielenkiintoisen mm. sen Suomen olosuhteisiin nähden poikkeuksellisen pitkä ja merkittävä historia sekä vuosisadan alussa virkataloa varten laadittu puutarhasuunnitelma. Tutkimuksessani Kolkanniemi edustaa sijainniltaan syrjäisen maalaispappilan puutarhaa. Siinä oli vaikutteita 1800-luvun lopulla ja vuosisadan vaihteessa vallinneesta ns. eklektisestä tyylistä.

Jyväskylän kaupunkiseurakunnan pappila puutarhoineen puolestaan on huomattavan nuori. Erityislaatuiseksi pappilan tekee juuri sen sijainti kaupungissa, Suomessa pappilat kun yleensä sijaitsivat maaseudulla. Jyväskylän pappilan puutarhassa on piirteitä maamme pappilapuutarhoissa harvinaisesta arkkitehtonisesta

jugend-tyylistä, jolle oli ominaista mm. puutarhan selvä rakenne sekä elementteinä esimerkiksi terassit, pergolat ja paviljongit.

Yhteisiäkin piirteitä näiden erilaisten pappiloiden puutarhoilla on. Mielenkiintoista ja ratkaisevaakin puutarhojen kannalta lienee se, että kuluvalle vuosisadalle kumpaakin pappilaa on isännöinyt pitkään - noin kolme vuosikymmentä - erityisesti puutarhanhoidosta kiinnostunut kirkkoherra. Pappilapuutarhojen tasoon vaikutti luonnollisesti ratkaisevalla tavalla se, asuiko pappi perheineen paikkakunnalla väliaikaisesti vaiko pysyvämmiin. Esimerkitapauksissa kirkkoherrat asuivat pappiloissaan niin pitkään, että puutarhoista muodostui "heidän näköisiä": ne palvelivat heidän tarpeitaan ja vastasivat heidän näkemyksiään. Katri Luostari-
sen (1951, 17) mielestä ihminen hakeekin sisäistä olemustaan vastaavaa ympäristöä - ja puutarhan juuri pitäisi antaa hänelle sitä, mikä vastaa hänen vaistojaan, jotta hän todella voisi saada sieltä virkistystä. - Kummallakin kirkkoherralla oli myös varsin selkeä käsitys esimerkillisestä puutarhasta, jota he pyrkivät pappiloissaan toteuttamaan. Tämän käsityksen taustalla vaikuttivat lapsuuden ja nuoruuden maisemat kartanomiljöineen.

5. KOLKANNIEMEN PAPPILAPUUTARHA

Pappila 1600-luvulta

Palvasalmen eli Saarijärven seurakunta muodostui itsenäiseksi kirkkoherrakunnaksi vuonna 1639 (Leikkonen 1930, 23). Samoihin aikoihin asetettiin noin kahdeksan kilometriä Saarijärven kirkolta pohjoiseen sijaitseva Kolkanniemen tila kirkkoherran virkataloksi. Saarijärven seurakunnan vaiheista kirjoittanut pastori P.G. Leikkonen kuvaa virkatalon paikkaa "Saarijärveen pitäytyväksi, luonnonihanaksi paikaksi". Leikkosen mukaan nimi Kolkanniemi juontuu ajalta, jolloin paikalliset asukkaat tapasivat käydä niemen rantamilla "kolkalla"; pyydystämässä kaloja jään päältä lyömällä. (Leikkonen 1930, 89.)

Seurakunnan perustamisen aikoihin pappilan rakennukset olivat ilmeisen vaatimattomat (Leikkonen 1930, 96 - 97). 1700-luvun alkupuolella päärakennus sijaitsi miespihan pohjoissivulla, ja sitä vastapäätä oli savupiirtti, jonka vieressä oli olut-huone. Tästä etelään oli tupa kamareineen. Miespihassa oli lisäksi sauna ja kellari. Karjapiha käsitti navetan, lampolan, tallin, aitan ja ruoka-aitan. Pihapiirin ulkopuolella oli riihi. (Kallio 1972, 230 - 231.) Vuonna 1783 olivat uudet, asetusten mukaiset rakennukset valmiina. Nämä kuitenkin tuhoutuivat tulipalossa vuonna 1788, jolloin tuhoutui myös suuri osa seurakunnan arkistoa sekä muuta arvokasta historiallista materiaalia. Tämän vuoksi seurakunnan varhaisempia vaiheita on mahdotonta tutkia. (Leikkonen 1930, 96 - 97.)

Vuosina 1789 - 1794 valmistui uusi, Carl Riffin suunnittelema pappila tuhoutuneen tilalle (Lahnala 1990, 120). Muita rakennuksia olivat panimo, savupiirtti, ruoka-aitta, talli, kaksi navettaa, rehulato, jyvääitta, riihi, kaksi latoa, kaksi vajaa, sikala ja kellari. Pappilan viljelysmaat olivat lähellä rakennuksia. Aluksi ne olivat vaatimattomat, mutta ala kasvoi varsin nopeasti: pappien täytyi ahkerasti laajentaa viljelysmaitaan, sillä niistä saadut tulot muodostivat merkittävän osan heidän palkastaan. Vuonna 1791 oli pappilalla jo muutamia torppia. (Leikkonen 1930, 98 - 101.) Kolkanniemen pappilan rakennukset eivät vastanneet asetuksia, joita Keisarikunnan Suomen Senaatin päätöksellä 19/7 1892 asetettiin koskemaan papiston virkataloja. Lääninarkkitehti Reinius laati piirustukset uutta päärakennusta varten. Tätä rakennusta ei kuitenkaan rakennettu entiselle paikalle, vaan kohtisuoraan pää

Kolkanniemen vuonna 1794 valmistunut päärakennus, joka vuosisadan vaihteessa siirrettiin pihan itäpuolelle väentuvaksi. Runebergin Hanna-runon tapahtumat sijoittuvat juuri tähän pappilarakennukseen. Pihapuina on vuosisadan alkupuolella kasvanut ainakin koivu, kuusi ja pihlaja. Vanhan pappilan seiniä reunustaa pensasmainen koristekasvi, mahdollisesti ruusu. Kuva: Heikki Mattila/ Saarijärven museon kuva-arkisto.

ajotietä vastaan. Työ suoritettiin vuosina 1899 - 1900. Entisestä päärakennuksesta tehtiin palvelusväen asunto, ja se siirrettiin pihan itäpuolelle, missä se nykyäänkin on. (Leikkonen 1930, 104.)

Vuosisadan vaihteessa pappilan maitten koko pinta-ala oli 2725, 315 hehtaaria, josta viljeltyä oli 333, 090 hehtaaria. Torppia oli kaikkiaan 33 ja mäkitupia kuusi kappaletta. Pappilan viljelykset olivat hajallaan ja useiden torppien maat tunkeutuivat aivan päätilan peltojen väliin, mikä tuotti hankaluuksia tilan kunnolliselle hoidolle. Pappilan maiden uudelleenjärjestelyn vuoksi jouduttiin turvautumaan torpparien häätöihin. Suomen itsenäisyyden alkuaikoina toteutunut torpparien itsenäistymislaki vaikutti suuresti myös Kolkanniemen pappilaan. Päätilan liepeille muodostui kymmeniä pientiloja, jolloin pappilan manttaali ja pinta-ala pienuivat huomattavasti. (Leikkonen 1930, 105 - 106.)

Kolkanniemi toimi Saarijärven kirkkoherran virkatalona vuoteen 1945 saakka, jolloin virkatalo muutettiin Tarvaalan pappilaan (Lahnala 1990, 120 - 121). Kolkanniemi myytiin kunnalle kahdella kaupalla. Vuonna 1945 myytiin 44 hehtaaria valtuuston

päätöksellä, jonka mukaan myyjä saa käyttää pappilaa rovasti Hugo Winterin elin-
iän. Vuonna 1948 pää- ja ulkorakennukset sekä jäljellä oleva 11 hehtaarin tontti - ja
kotipeltoalue myytiin kunnalle lastenkodiksi. (Hovikoski 1963, 560.) Väentuvaksi
muutettu, 1700-luvun pappilarakennus myytiin maanviljelijä Kaarlo Mattilalle ja hä-
nen perillisilleen (Lahnala 1990, 121). - Lastenkoti toimi Kolkanniemessä vuosina
1954 - 1984. Vuodesta 1989 alkaen pappila on ollut teatteri Eurooppa Neljän käy-
tössä. Kolme vuosisataa kirkkoherran virkatalona toimineella pappilalla ympäristöi-
neen on huomattava kulttuurihistoriallinen merkitys. (Lahnala 1990, 120 - 121.)

Puutarhan varhaisvaiheita

Kolkanniemen puutarha on ensimmäisiä pappilaan perustettuja puutarhoja maas-
samme. Aloitteen puutarhan järjestämiseksi teki todennäköisesti Mathias Caloni-
us, joka toimi Saarijärven kirkkoherrana vuosina 1753 - 1777. Caloniuksen kuole-
man jälkeen seurakuntalaiset tukivat tämän lesken armovuosianomusta todistamalla
puutarhan perustamisesta. (Sampo 1950, 6.) Calonius saapui syrjäiseen seurakun-
taan silloisesta maan pääkaupungista ja sivistyskeskuksesta Turusta (Haavio 1935,
64). Turun seudun puutarhakulttuuri oli ennen muuta akatemian ansiosta varsin edis-
tyksellistä jo 1700-luvulla. Ilmeistä on, että Calonius toi ajatuksen oman puutarhan
perustamisesta kotiseudultaan.

Varsin yleisen käsityksen (esim. Hyvämäki 1974, 260; Kallio 1972, 655) mukaan
vuosina 1823 - 1825 Saarijärvellä oleskellut J.L. Runeberg on sijoittanut tunnetun
Hanna-runoelmansa tapahtumat Kolkanniemen pappilan miljööhön. Runeberg toimi
tuolloin läheisellä Kolkanielän tilalla kotiopettajana ja seurusteli paikkakunnan har-
valukuisten säätyläisten lisäksi myös pappilan väen kanssa. Hän oli innokas järjes-
tämään yhteisiä huvituksia, kuten puutarhajuhlia. (Kallio 1972, 651 - 652.) Runeberg
ystävystyi pappilan tyttären Juliana, "Nana", Roschierin kanssa, jolle hän omisti
joitakin runojaan ("Namnsdags verser", "Sommarnatten"). Runolija kuvaa pappilan
tyttären, Hannan, kokemana ympäröivää luontoa seuraavasti:

*"Så hon tänkte och log och gladdes i hjertat och uppsteg, öppnade än ett
fönster och njöt lätt flämtande svalkan, medan syrenernas doft med
trädgårdshäggarnas blandad, strömmande in och fyllde det genomfläktade
rummet."* (Runeberg 1993, 10.)

Runoelman mukaan 1800-luvun alkupuolella on siis Kolkanniemen pihapiirissä kasvanut ainakin syreenejä ja tuomia. Syreenit olivat 1800-luvun pappiloiden suosituimpia koristepensaita, samoin tuomia käytettiin varsin yleisesti pihapuina. Runossa kuvataan puutarhan tuoksua - sitä pidettiin vielä 1800-luvulla yhtenä puutarhan tärkeimmistä ominaisuuksista.

Kolkanniemen luontoa ja kasvillisuutta kuvataan usein poikkeuksellisen kauniiksi ja reheväksi. Arvo Koskisen (1963, 18) mukaan Kolkanniemen tienoo onkin yksi Saarijärven alueen erikoisimmista kasvupaikoista, jossa viihtyvät monet harvinaisetkin kasvilajit. Pappilan sijainti luonnonkauniissa niemessä mainitaan niin ikään usein (esim. Leikkonen 1930, 89). Myös vierailevaan kaupunkilaisnuorukaiseen Kolkanniemen miljöö tuntuu tehneen lähtemättömän vaikutuksen. Esimerkiksi Hanna-runoelman luontokuvauksilla on kauttaaltaan vahva tunnelataus:

“Finnes på jorden en nejd för att förliknas med den, der man föddes, der man sin barndoms dar har plockat som blommor af tiden - - - Ser jag mot träsket, ser jag blott sund och fjärdar, som ofta vaggat vår båt, då vi rott om änder från holme till holme, ser jag mot lunderna, der har jag sutit med sömmen i famnen och tänkt. - Nu säg hvad jag tänkt då!” (Runeberg 1993, 30.)

Runossa maisema avautuu kokijan, Hannan, subjektiivisena todellisuutena, jota hänen elämänsähistoriansa - lapsuuden ja nuoruuden - kokemukset vahvasti sävyttävät. Tavallaan Runeberg kuvaa pappilan tyttären topofiilisiä kokemuksia; sitä, kuinka lapsuuden maisemaa kantaa mukanaan koko loppu elämänsä.

Runoelman tapahtumissa pappilan sisätilojen ja ympäröivän luonnon välistä rajaa pyritään hälventämään kesäaikana, mikä myös alkoi olla luonteenomaista 1800-luvun pappiloissa. Hanna siirtyy luontevasti ompeluksineen ulos nauttimaan luonnon kauneudesta, samoin tuodaan luonnon elementtejä sisätiloihin (Runeberg 1993, 41 - 44). Juhannusvalmisteluja kuvaavassa jaksossa huoneita koristellaan syreenin ja tuomen oksin sekä kieloin.

Myöhemmin, 1860-luvulla Saarijärveä kierrellyt matkailija kiinnitti huomionsa luonnon kauneuteen ja pappilaan ympäristöineen:

“Täällä hämmästelee luonnon kauneutta ja suuremmoisuutta kokonaisuudessaan. Saarijärven pappila on kuin huvila rikkaan miehen puistossa.” (Hufvudstadbladet 294/ 1868.)

Vuosisadan vaihteessa Keski-Suomessa matkailut Hannes Wegelius tutustui myös Saarijärven seutuun, jonka puutarhoja hän niin ikään piti ihastuttavina. Vuonna 1899 julkaistussa Suomen matkailijayhdistyksen vuosikirjassa Wegelius kuvailee näkemäänsä seuraavasti:

“Kirkonkylän asema on kaikkialla kaunista.- - Itse kirkonkylä on suuri ja komea: Suuria taloja uhkeine istutuksineen ja puutarhoineen. Erityisesti ansaitsee mainitsemista apteekkari Lindholmin kartano kirkonkylän keskellä. Siihen kuuluu suuri vastaistutettu puisto, jossa jo huomaa jotain suuren maailman aistia - - Ennen kuin jätämme Saarijärven, mainitsemme sen rannalla olevan pitäjän pappilan, jonne kääntyy tie maantiestä, Kolkanlahden pohjukkeessa. Pappila on kauniissa, tuuheassa niemessä Saarijärven rannalla. Se on komeimpia pappiloita Suomessa ja sen uusi mahtava rakennus lienee uudenaikaisimman kuosin mukaan rakennettu pappilapuustelli maassamme.- Siihen kuuluu suuri vanha puutarha, missä kasvaa vahvoja puulajeja.” (Wegelius 1899, 62 - 64.)

Huomionarvoisena Wegelius piti myös toisen saarijärveläisen pappilan, Mansikkaniemen kappalaistalon, puutarhaa:

“Kauniita puita on juuri niemen kärjessä. Omituisuutena mainittakoon, että puiden latvaoksat ovat kummallisesti haarautuneet ja levinneet niin että kahteen puuhun, oksien väliin, miltei latvaan, on rakennettu istuimilla varustetut lehtimajat, jonne portaat johtavat maasta.” (Wegelius 1899, 62.)

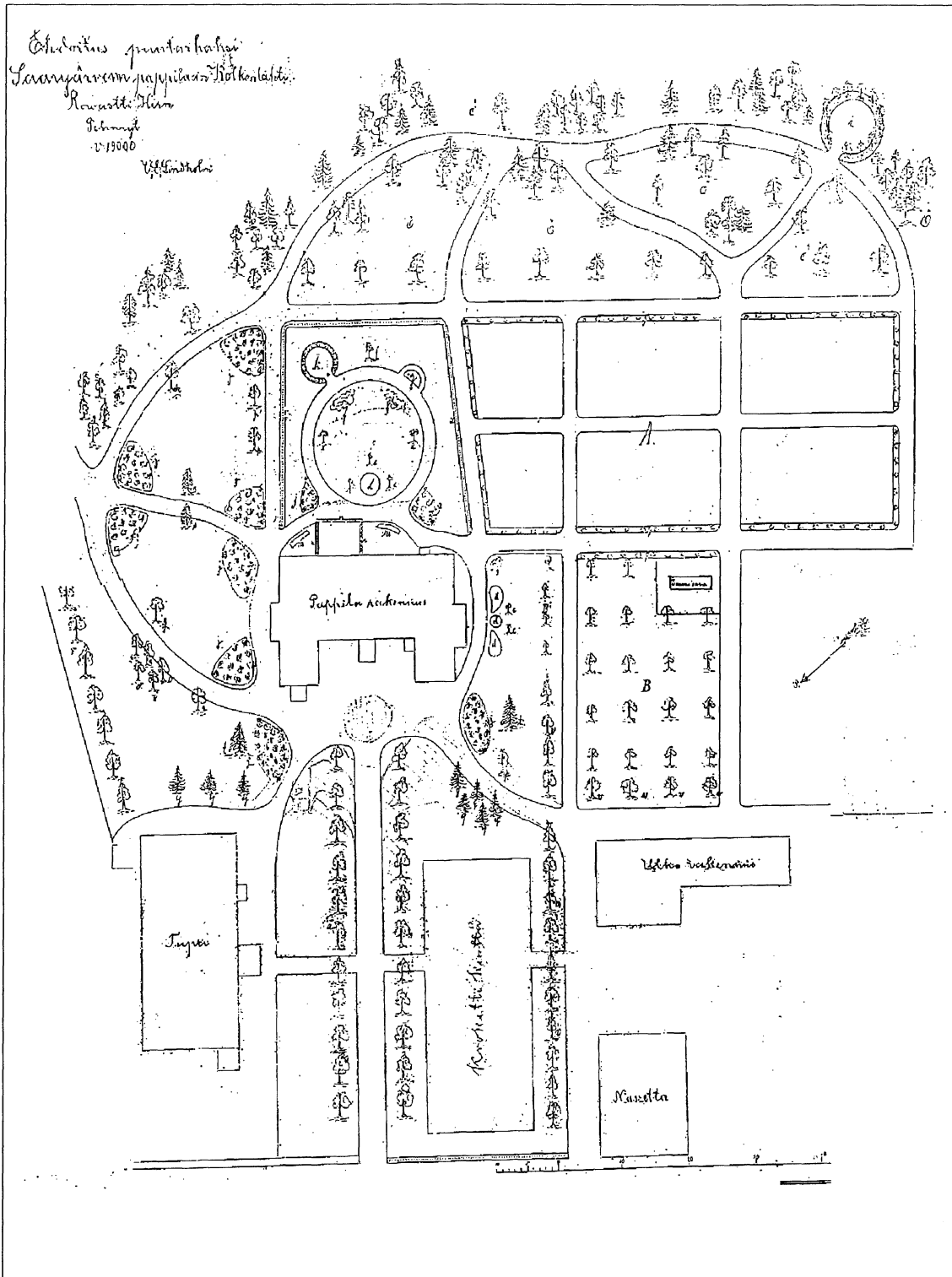
Vuosisadan vaihteessa Saarijärven pappilat toimivatkin edelläkävijöinä pitäjän puutarhakulttuurissa:

“Kirkonkylässä oli jo aikaisin - - valkoisia ruusuja sireenejä marjapensaita ja joitakin kukkia esim akleija, minttu, matoryyti, näistä “herrasperheistä” pappiloista, kanttorilasta y.m. ne sitten kulkeentuivat sydänmaille.” (MVK8/309: 122, ks. kysymykset liitteessä 2.)

Samoihin aikoihin, kun Kolkanniemeen rakennettiin Wegeliuksen mainitsema uusi päärakennus, laadittiin pappilan alueelle myös ensimmäinen puutarhasuunnitelma. Sen laati vuonna 1900 V.E.Lindholm. (Suomen rakennuskulttuurin yleisluettelo/74.) Saarijärven kirkkoherran viran oli tuolloin vastaanottanut Karl Hirn (Junnila 1995, 213.) Puutarhasuunnitelma, jota säilytetään Saarijärven kirkonarkistossa (Ska/1), on tyyliltään eklektinen. Pirjo Uinon (1989, 68) mukaan eklektinen suuntaus oli tunnusomainen monille 1800-luvun jälkipuolen julkisille puistoille ja kartanopuutarhoille. Rakennusten, varsinkin kartanoitten edustalla geometrisuutta toteutettiin kaarevina muotoina, ja kauempana puutarha muuttui vapaaksi maisemapuistoksi. Tavallaan maiseman käsittelyssä korostettiin puutarhan - rakennuksen välittömän ympäristön - ja puiston välistä eroa. (Uino 1989, 68.) Tämä on havaittavissa myös Kolkanniemen puutarhasuunnitelmassa (ks. seuraava sivu).

Suunnitelmassa pappilan pääovelle johtaa suora, puiden reunustama pitkä kuja. Linkolan (1985, 99) mukaan tällaiset puukujat alkoivat yleistyä 1800-luvun kuluessa. Pihaan maantieltä johtavia koivukujia, joiden esikuvana on ollut kartanon jalolehtipuukuja, oli aluksi vain suurten vauraiden talojen piirissä. Niillä oli siten talon taloudellissosiaalista asemaa korostava merkitys. (Linkola 1985, 99.) Lönnqvistin (1995, 13) mukaan puistokujin on korostettu herrasväen ja alaisten välistä etäisyyttä - herraskartanoa on lähestyttävä kunnioittavasti. Myös Kolkanniemen pappilaan johtavan kujan tarkoituksena oli epäilemättä korostaa vaurautta ja mahdollisuutta. Elias Härö (1987) toteaaakin Kolkanniemen suojelua koskevassa muistiossa, että pappila rakennuksena voidaan rinnastaa muutamiin samanaikaisiin kartano-rakennuksiin. Näin se myös kuvastaa suuren ja vauraan seurakunnan mahdollisuuksia muovata ympäristöään. Pappilan laaja puisto ja puutarha toteutettiin edullisen luonnonmaiseman mahdollisuuksia hyväksikäyttäen.

Lindholmin suunnitelmassa koivukuja päättyy hiekkapihaan, jonka keskellä pääoven edessä on vuosisadan alun pappiloiden paraatipihoille tyypillinen pyöreä kukkaistutus. Vuosisadan alkupuolella otettujen valokuvien perusteella tämä istutus toteutettiin suunniteltua pienempänä, tai sen kokoa on vaihdeltu ajoittain. Muistitiedon mukaan istutus on 1930-luvulla ollut halkaisijaltaan noin kolme metriä (Ritoniemi 1997/II). Niin ikään vuosisadan alun pappilamiljööille tyypillisesti hiekkapiha jatkuu suunnitelmassa päärakennuksen molemmin puolin käytävinä, jotka takapihan koristepuutarhassa muodostavat näyttävän ympyrän. Halkaisijaltaan miltei päärakennuksen mittaisen ympyrän oikealle puolelle, niemen eteläsuuntaan sijoittuu kortteleihin jaettu alue, jossa sijaitsee hyötykasvimaata ja marjapensastarha.

V.E. Lindholm'n vuonna 1900 laatima puutarhasuunnitelma / Saarijärven kirkonarkisto.

Päärakennuksen oikealla puolella olevassa pidemmässä korttelissa on taimilava ja ilmeisesti hedelmäpuutarha, sillä puut, 22 kappaletta, on sijoitettu täsmällisiin riveihin. Tämän hedelmäpuukorttelin lisäksi pienempiä, nelikulmion muotoisia kortteleita on suunnitelmassa kuusi kappaletta. Piha-alueen puut, varsinkin takapihan koristetarhassa ovat pääsääntöisesti yksittäisiä ja vailla systemaattista järjestystä. Jo mainitsemani koivukujan puut ovat tietysti säännöllisessä rivissä. Samoin tulotien oikealle puolelle piirretyn krokettikentän ja sen vieressä sijainneen ulkorakennuksen ja navetan välistä aina päärakennuksen oikealle nurkalle ulottuvaksi on piirretty rivi lehtipuita. Puitten kohdalle merkitty v-kirjain viittaisi siihen, että istutettaviksi oli mahdollisesti suunniteltu vaahteroita (Ritoniemi 1997/II.) Myös hedelmäpuukorttelin reunimmainen, luoteen puoleinen rivi on merkitty v-kirjaimella - ehkä tässä oli suunnittelija ajatellut näkymää tulotielle; suosittelihan jo Pietari Kalm näin tehtäväksi. Myös väentuvan itäiseltä nurkalta lähtee rannan suuntaisesti säännöllinen puurivi.

Valitettavasti luetteloa suunnitelmaan kuuluneista kasveista ei ole säilynyt, joten tarkkaa kuvaa puutarhan lajeista ei voi muodostaa. Hiekkakäytävien kaarteisiin on piirretty niitä myötäileviä istutuksia, joissa ilmeisesti on kasvanut joitakin perennalajeja. Kussakin istutuksessa on ollut useita eri lajeja päätellen siitä, että yksittäiset kasvit on merkitty numeroin 1 - 14. Näitä istutuksia on puutarhaan suunniteltu yhteensä kymmenen. Koristepuutarhan puoleista keskikuistia reunustavat suoralinjaiset kapeat kukkapenkit. Hyötypuutarhan kortteleiden uloimpia reunoja ovat samoin rajanneet penkit, mutta niihin on todennäköisesti tarkoitettu jotakin isompaa lajia, kuten syreenipensaita. Päärakennuksen oikealla puolella on lisäksi kaksi soikeaa kukkapenkkiä, joitten välissä on pienempi pyöreä kukkapenkki. Muistitiedon mukaan kaksi puuta, jotka on merkitty näitten kukkapenkkiä oikealle puolelle, ovat 1930-luvulla olleet lehmuksia (Ritoniemi 1997/II).

Takapihan hiekkakäytävien muodostaman ympyrän itäisellä reunalla oleva pyörylä on ilmeisesti syreenimaja. Arvoitukseksi jää, mitä Lindholm on tarkoittanut ympyrän eteläsivustalla olevaan silmukkaan, jonka pienempi hiekkakäytävä tekee. Ison ympyrän sisässä, lähimpänä kuistia, on pyöreä kukkapenkki, jota kolme pientä puuta ympäröi.

Suorat hiekkakäytävät rajaavat sekä koristepihan että hyötypuutarhan vapaamin muotoillusta, luonnontilaisemmasta puistosta. Puisto rajoittuu joka puolelta Saarijärveen. Suunnitelman mukaan alue on lehtipuuvaltaista, mutta joukossa on myös havupuita, varsinkin lähempänä rantaviivaa. Puistossa kulkevista käytävistä yksi johtaa niemen eteläkärjessä sijaitsevaan pyörylään, jonka Lindholm ilmei-

sesti on tarkoittanut näköalapaikaksi. 1910-luvulla laaditussa Kultarannan puutarhasuunnitelmassa on mielestäni idealtaan vastaavanlainen näköalapaikka. Vaikka Kultarannan suunnitelma on tietysti puitteiltaan aivan toista luokkaa kuin syrjäisen seurakunnan pappilan puisto, on näillä kahdella näköalapaikalla sama funktio. Ruoffin (1996, 37) mukaan Kultarannan suunnitelmassa luontainen, kallion alapuolella sijaitseva poukama näköalapaikkana sai keskeisen merkityksen. Se muodosti eräänlaisen maisemallisen saranakohdan, jossa maiseman olennaisimmat elementit - meri, metsäinen kallio ja puutarha - kohtasivat toisensa. (Ruoff 1996, 37.) Myös Kolkanniemen näköalapaikalla kohtaavat pappilan maiseman keskeiset elementit: järvi, rantametsikkö ja puutarha-puisto.

Kolkanniemen puutarhasuunnitelma muistuttaa monilta piirteiltään Erik Lindgrenin (1913, 11) laatimaa suunnitelmaa mallipuutarhaksi. Yhteistä ovat mm. kaarevat hiekkakäytävät ja niiden sisään jäävät nurmikentät, lehtimajan sijoittuminen yhden tällaisen käytävän ulkoreunalle, pyöreät kukkapenkit sekä säännönmukaiset hyötykasvikorttelit. Myös Ruotsissa laadittiin vuosisadan alkupuoliskolla vastaavanlaisia suunnitelmia. Puiston osalta paljon Kolkanniemeä muistuttavan suunnitelman on esimerkiksi vuonna 1923 Västra Vingåkerin kappalaispappilaan laatinut I.W.Löfgren (ks. Flinck 1994, 140).

Puutarha kukoistuksessaan: Rovasti Winterin aika vuosina 1923 - 1949

Puutarhan elementit ja ulkoasu

Vuonna 1923 Saarijärven kirkkoherraksi tullut Hugo Winter omisti paljon huomiota Kolkanniemen virkatalon puutarhalle. Jo nuorempana, Lahdessa Vuorikadun varrella asuessaan, Winterin talon ympärillä oli ollut huomiotaherättävän kaunis puutarha. (Sampo 1957, 12.) Hugo Winter matkusteli paljon ja teki jopa lukuisia maailmanympärimatkoja. Innokkaana puutarhahimisenä hän havainnoi puutarhoja ja puistoja matkoillaan. (Riedel 1996/I). Ei ole varmaa tietoa, toiko Winter näiltä matkoiltaan siemeniä tai taimia puutarhaansa. - Eräällä matkoistaan viime vuosisadan lopulla Winter tutustui Paul Nicolay'hin (1860 - 1919), joka omisti tuolloin kansalliseksi nähtävyydeksi kohonneen valtavan Monrepos-puiston. (Rautakorpi 1978, 5.)

Winterin aikana Kolkanniemen puutarha-alue on ollut maalaispappilan puutarhaksi melko suuri. Hugo Godenhjelmin (1935, 93 - 94) luettelo Suomen pappiloista mainitsee puutarhan kooksi yhden hehtaarin, kun se Tarvaalan kappalaispappilassa oli vain 0,37 hehtaaria. Rovasti Winterin aikana Kolkanniemestä otettuja valokuvia on

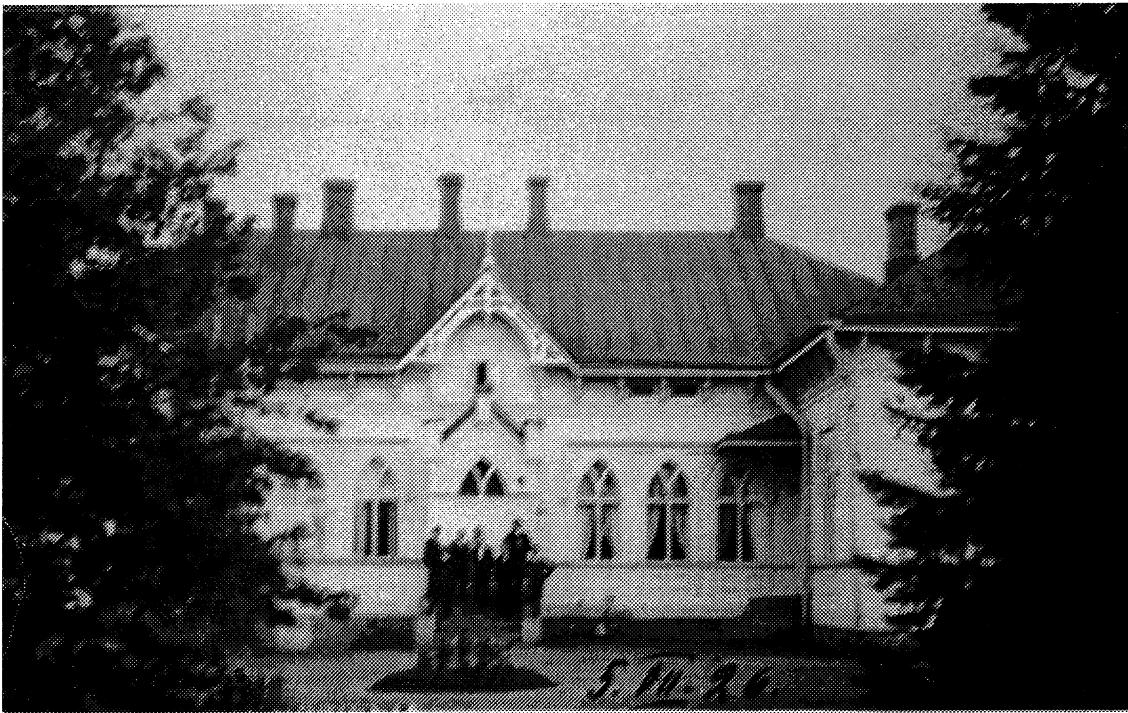

Rovasti Hugo Winter Kolkanniemen koristepuutarhassa. Kuva: Itä-Hämeen museon kuva-arkisto.

säilynyt pappilassa asuneen Max Riedelin kotialbumien lisäksi Saarijärven, Keski-Suomen ja Itä-Hämeen museon kuva-arkistoissa sekä Museoviraston kansatieteen toimiston kuva-arkistossa. Kuvien perusteella ei voi muodostaa ehyttä kuvaa Kolkanniemen puutarhasta, mutta niiden avulla on kuitenkin mahdollista hahmottaa sitä pääpiirteissään. Mustavalkokuvista myös kasvilajien tunnistaminen jää osittain arvailun varaan. Valokuvien perusteella vuosisadan vaihteessa laadittu puutarhasuunnitelma on ilmeisesti toteutettu osittain - tavallista olikin, että suunnitelmat toteutettiin käytännössä vain soveltuvien osien - tai siitä on säilynyt vain tiettyjä piirteitä Winterin ajalle.

Suunnitelman mukainen paraatipuolen avarahko hiekkapiha on säilytetty, samoin pihaan johtava näyttävä puukuja. Kuja tosin oli ollut olemassa jo ennen suunnitelman laatimista, joittenkin arvioiden mukaan se istutettiin jopa 200 vuotta sitten (MVK8/309:125). Pihan keskellä, sisäänkäynnin edustalla oli Winterin aikana edelleen pyöreä kukkaistutus. Etupuolen pihapuina kasvoi ainakin koivuja ja kuusia. Juhlavan pappilan paraatipuolella, portaille asettautuneina, on usein ikuistettu talossa käyneitä vieraita.

Toinen suosittu valokuvauspaikka Winterin aikana oli takapihan koristepuutarha. Puutarha oli itsessään kuvauskohteena, ja sitä käytettiin myös näyttävänä taustana henkilökuville. Rannan suunnasta tarkasteltuna koristepuutarha näkyi avarana lähellä taloa, ja muuttui rantaan tultaessa etupäässä lehtipuita (koivuja) kasvavaksi puistomaisemaksi. Rakennus ja sen näköalapaikat on sijoitettu avautuvaa maisemaa silmälläpitäen. Yläparvekkeelta avautui näkymä kauas koristepuutarhan ja puiston yli Saarijärvelle. Parvekkeen alla olevalta salin kuistilta, josta on käynti suoraan puutarhaan, näkyi niin ikään puitten lomitse järveä. Puutarhaan pääsi myös

Kolkanniemen pappila paraatipuolelta. Pääsisäänkäynnin edessä on vuosisadan alkupuolen pappiloiden etupihoille tyypillinen pyöreä kukkaistutus, joka toisinaan toteutettiin huomattavasti isompanakin. Kuva Max Riedelin kotialbumista.

lounaiskulman avaralta kuistilta. Tähän kuistiin Winterille myönnettiin vuonna 1926 lupa omalla kustannuksellaan laitattaa lasit (Ska/2). - Kolkanniemessä koristepuutarhan kohokohta pyöreine nurmikenttineen sijoittui salin kohdalle, niin kuin usein vuosisadan alkupuoliskolla pappiloissa oli tapana. Näkymän lisäksi käynti Kolkanniemen salista kuistin kautta suoraan puutarhaan voimisti vaikutelmaa sisätilojen ja puutarhan yhteydestä. Kaartuvassa käytävässä ja sen sisäänsä sulkemissa väljästi sijoitetuissa istutuksissa oli selvästi havaittavissa vielä alkuperäisen suunnitelman linjauksia.

Kolkanniemessä talon seinustoja ovat reunustaneet istutukset, niin kuin maalaispappiloissa usein vuosisadan alkupuoliskolla oli tapana. Ne jäivät taloa kiertävän hiekkakäytävän ja seinän väliselle kaistaleelle. Laji oli jotakin leikkaamalla lyhyenä

pidettyä, noin puolitoistametristä koristepensasta (Riedel 1997/II). Kolkanniemessä seinää pitkin ja kuistien kaiteilla on kiipeillyt myös köynnöksiä, muistitiedon mukaan ainakin humalaa (Riedel 1996/I) ja tuoksuhernettä (Ritoniemi 1997/II).

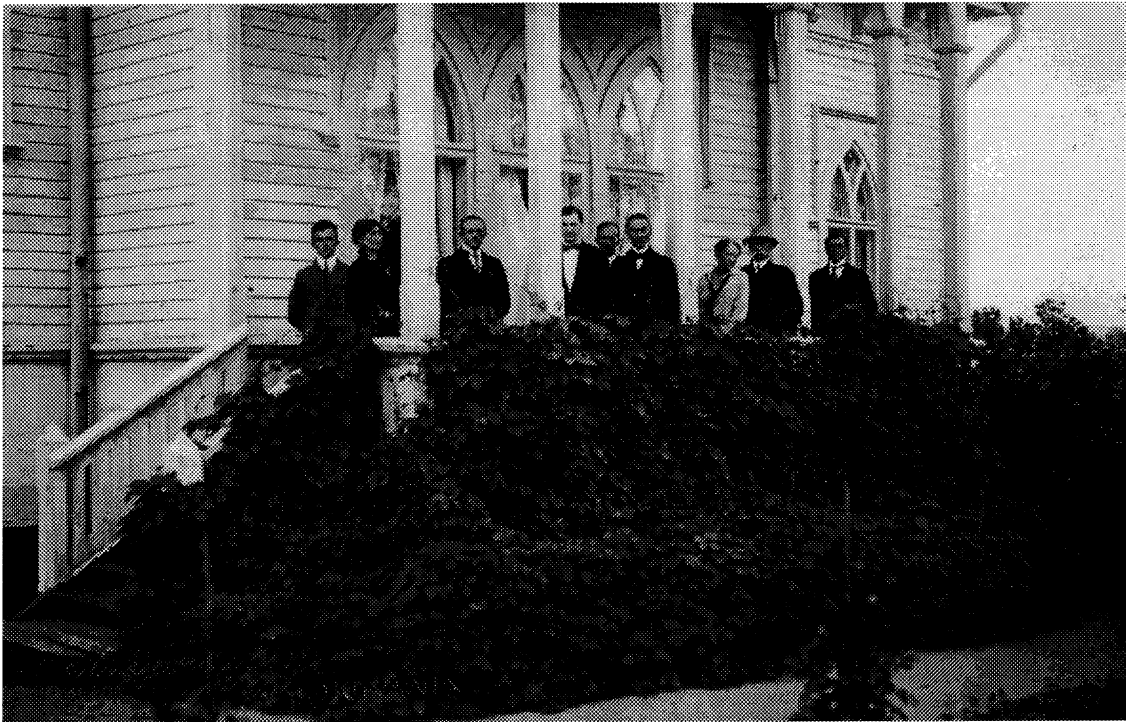

Koristepuutarha oli vaikuttavimmillaan salin ja kuistien edustalla: " Sehän oli kaikkein kaunein paikka siinä takapihalla - ne kukat ja kaikki!". Kuva on otettu vuonna 1926. Kuva: Lanneveden Sampo Nuorisoseura/ Saarijärven museon kuva-arkisto.

Näkymä pappilan kuistilta. Lähellä rantaviivaa kasvaa myös kuusia. Osasta puutarhaa nurmi niitettiin talkoilla papin hevoselle. Kuva: Itä-Hämeen museon kuva-arkisto.

Säilyneet valokuvat kertovat siis lähinnä Kolkanniemen paraatipuolen ilmeestä sekä takapihan koristepuutarhasta. Esimerkiksi hyötykasvi- tai marjatarhasta otettuja valokuvia ei ole, joten fyysisten puitteiden hahmotus niiden osalta jää kovin vajavaiseksi. Muistitietoa näistäkin puutarhan osista kuitenkin on. Onkin ilmeistä, että valokuvaukseen on käytetty pihapiirin edustavimpia paikkoja - niitä, jotka ulkopuolisille haluttiin esitellä ja jotka heidän toivottiin muistavan. Puutarhaa voidaan näin ajatella viestinä: Kolkanniemen puutarhasta otetut kuvat pyrkivät viestimään ennen kaikkea juhlavaa komeutta ja hyvää järjestystä.

Rovasti Winter (kuudes vasemmalta) seurueineen takakuistilla. Kuistia peittää rehevä humala, joka monien muiden puutarhan kasvien tapaan oli Kolkanniemeen tuotu Winterin sisaren kartanosta Hartolan Koskipäästä. Kuva: Itä-Hämeen museon kuva-arkisto.

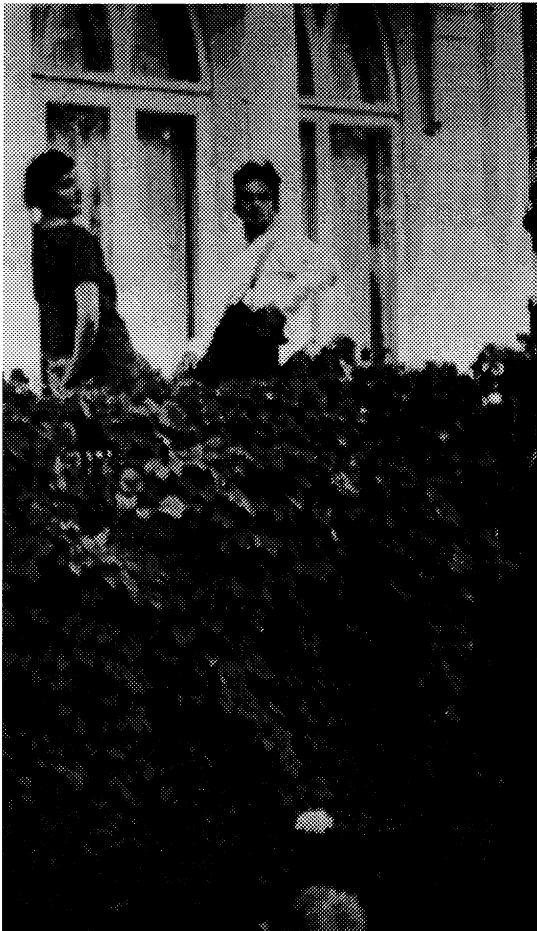
Puutarha sosiaalisena, merkityksellisenä ympäristönä

Puutarha lapsuuden maisemana

Seuraavan luvun tarkoituksena on kuvata puutarhaa muistoista rakentuvana, sosiaalisena ja merkityksellisenä ympäristönä. Pirjo Korhokangas (1996, 11) toteaa, että muistojen lapsuutta rakentavat omien yksilöllisten muistikuvien ohella lapsuus- aikamme olosuhteet ja ympäristöt, jotka ovat olleet lähtökohtana lapsuuden kokemuksille sekä yhteydet ja tilanteet, joissa lapsuuttamme muistellemme. Individuaaliset muistomme kietoutuvat sosiaaliseen ja kulttuuriseen aikaan ja paikkaan.

Lapsuusmuistoissa on usein tärkeänä juonteena jokin kadotettu ja siksi kaivattu (Korkiakangas 1996, 30.) Nostalgisesti sävyttyneessä muistelussa ikään kuin etsitään kadotettua paratiisia, jonne voitaisiin edes muistojen avulla hetkeksi palata. Seuraava kuvaus Kolkanniemen pappilasta ympäristöineen koostuu siellä lapsuutensa viettäneen Max Riedelin muistikuvista. Kolkanniemen pihapiiri on jäänyt Riedelin mieleen erittäin selvänä; pihapiiri oli hyvin vaikuttava - suorastaan nähtävyys Saarijärvellä (Riedel 1996/I). Riedelin muistoissa Kolkanniemi varmasti erityisellä tavalla edustaa kadotettua paratiisia, sillä perhe joutui jättämään pappilan varsin dramaatisella tavalla. Max Riedel palasi lapsuutensa maisemiin - käymään - vasta vuosien kuluttua.

“Me jouvuttiin lähtemään sieltä yhtäkkiä, ei ollu kun kaks tuntia aikaa kun jouvuttiin lähteen. Mun isähän oli saksalainen, ja se on saksan kansalainen, ja sota kun loppu - - tota kun neljäkymmentäneljä lokakuun 27. päivä tuli poliisit, ja kaks tuntia aikaa. Meidät pidätettiin, minut ja äiti ja isä. Siihen jäi pappilahommat.” (Riedel 1996/I.)

Max Riedelin vanhemmat Rickhard ja Aino poseeraavat Kolkanniemen pappilan kuisilla vuonna 1926. Kuva Max Riedelin kotialbumista.

Max Riedel syntyi Saarijärvellä vuonna 1929. Hänen äitinsä toimi pappilassa keittäjänä, isä puolestaan oli tullut Saksasta vuoden 1924 tienoilla rovasti Winterille kuljettajaksi ja “rengiksi”. Max Riedel vietti lapsuutensa Kolkanniemessä vuoteen 1944 saakka. Riedel muistaa Kolkanniemeä vuosina 1923 - 1949 isännöineen kirkkoherra Winterin varsin erikoisena persoonallisuutena, joka oli tunnettu ehdottomuudestaan ja tarkkuudesta. Rovasti ja ruustinna itse olivat lapsettomia, ja Max ainoana lapsena pappilassa sai kulkea vapaasti sekä ulkona että sisätiloissa. Hän osallistui talon tapahtumiin ja juhliin, ja saattoi joskus ruokaillakin kirkkoherran puolella. (Riedel 1996/I.)

Korkiakankaan (1996, 291 - 292) mukaan miesten leikkipaikkojen muistelussa korostuu naisten kokemuksia selvemmin ympäristön monipuolinen haltuunotto;

pojat ovat ikään kuin kaiken aikaa liikkeellä. Toinen miesten ja naisten leikkipaikkamuistoja erottava piirre on poikien leikkien seikkailullisuus, usein uhkarohkeuskin. Myös Max Riedelin kertomuksista välittyy tunne ympäristön kokonaisvaltaisesta haltuunotosta: puutarha ja puisto loivat mittavat puitteet leikeille. Pihapiiri muodosti oman suljetun maailmansa, mikrokosmoksen, jonka sisällä ei ollut rajoja. Haastattelussa Riedel totesi, että vaikka hän muistaa Kolkanniemen ympäristön erittäin selvästi, hän pystyisi kertomaan siitä enemmän paikan päällä. Lapsuusajan leikkipaikkojen näkeminen tai mieleenpalauttaminen voivat herättää muistoja, jotka assosioivat paikat leikitapahtumiin (Korkiakangas 1996, 282 - 283). Muistellessa sinänsä vähäpätöiset paikat merkityksellistyvät juuri siksi, että ne liittyvät lapsuuden leikkeihin ja ovat niitä kehystäviä paikkamuistoja (Korkiakangas 1996, 287).

Max Riedel muistaa koko pappilan pihapiirin mieluisana leikkipaikkana, jossa mm. läheisen Hellstenin talon pojat kävivät hänen kanssaan leikkimässä. Koko pihapiiriä käytettiin leikeissä, mutta mieluisimpia paikkoja niille oli juuri takapihan puutarha. Kesäisin tietysti houkutteli myös ranta vesileikkeineen. Piha- ja puutarha-alueen käytössä ei ollut mitään rajoituksia. Kirkkoherran pikkutarkasti hoitamat hiekkakäytävät tosin joskus kärsivät poikien vallattomista leikeistä, jolloin asiaan jouduttiin puuttumaan.

“Tehtiin pahuutta pääasiassa - - kersat telmittiin ulkorakennuksissakin - - ja käytiin varastamassa mansikoita. Max oli mukana!” (Hellsten 1996/I.)

“Mehän viihdyttiin tuolla, siellä takapihalla, ja sitten lähellä tota uimalaitosta sitten kesällä.” (Riedel 1996/I.)

“Pappi ei kyllä tykänny siitä hommasta, että me pyörällä ajettiin, kun pojat on poikia, niin se usein siellä takapihalla hiekkakäytävillä meni kovaks kilpailuks, niin että kun siinä isoilla pyörillä kaaduttiin, niin käytäviin jäi jälkiä.” (Riedel 1997/II.)

Matkalta rantaan jäi erityisesti mieleen suuri “Runebergin kuusi”. Puutarhaa ympäröivän, Winterin aikana vielä avaran puiston puut eivät kasvaneet mitenkään säännöllisessä järjestyksessä. Rantapuistossa kasvoi lähinnä koivuja, kuusia ja joitakin tammiakin. (Riedel 1996/I.)

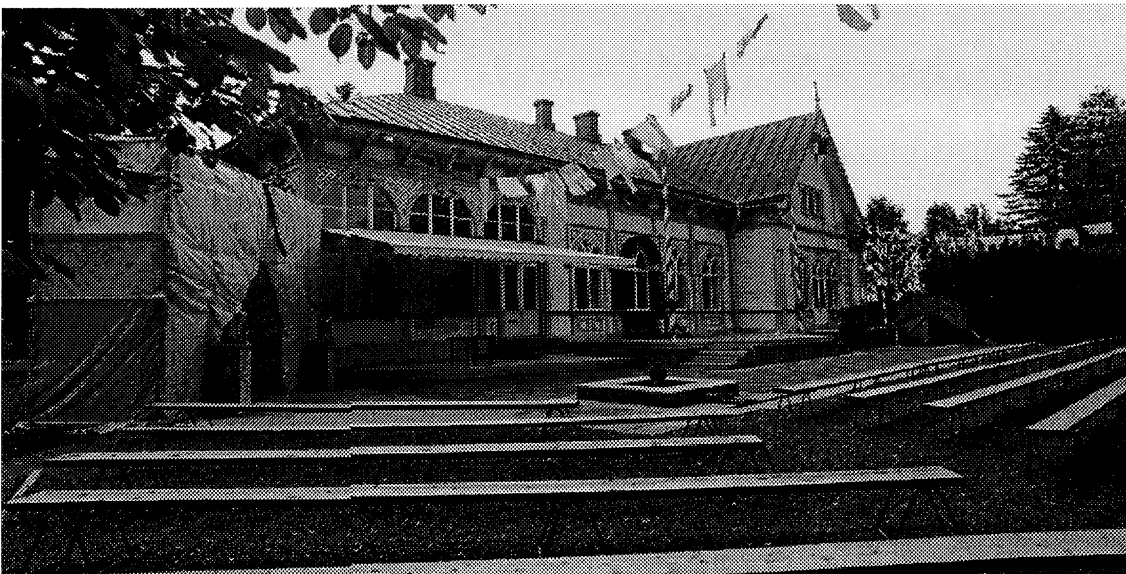
Ihmisen erilaisia tunneperäisiä siteitä materiaaliseen ympäristöönsä luonnehditaan toponymia-käsitteen avulla. Sen mukaan paikkaan liittyvät tunteet ja tapahtu-

mien muistot voidaan kokea jonkin itselle merkityksellisen asian symbolina. (Tuan 1974, 93.) Riedelille Kolkanniemi kokonaisuudessaan tuntuu symboloivan ihanteellista lapsuuden ympäristöä, "kultamaata", jota sävyttävät kauttaaltaan myönteiset muistot. Ympäristön hoitamaton nykytila herättääkin hänessä surua ja ihmetystä.

"No kyllä mä sanon että on surkeen näkönen! - - Niin nätti paikka, että oikeen tulee vesi silmään, kun niin surkeeks on päästetty." (Riedel 1997/II.)

*Max Riedelin lapsuuden maisemaa. Kolkanniemen pappila rannan suunnasta kuvattuna. Kuistien edessä avautui koristepuutarha.
Kuva: Keski-Suomen museon kuva-arkisto.*

Pappila kesällä 1996. Koristepuutarhan paikalla sijaitsevat tätä nykyä teatteri Eurooppa Neljän näyttämö- ja katsomorakenteet. Kuva: Ismo Hannula.

Riedelin lapsuudessa pappilaan johti näyttävä koivukuja, jota pitkin vieraat ajoivat pihaan. Kirkkoherra Winter järjesti kahdesti tai kolmesti kesässä "kestit", kutsut paikakunnan merkkihenkilöille, Saarijärven "kermalle". Silloin vieraiden ajoneuvot saapuivat pihaan kiertäen paraatipuolen hiekkapihalla sijainneen pyöreän kukkaistutuksen. Vieraat poistuivat kyydistä pääoven edessä, minkä jälkeen kuljettaja ajoi kukkaistutuksen ympäri ja vei ajoneuvon niille varatulle alueelle etupihan oikealle puolelle, ulkorakennuksen eteen. Etupihan vasemmalla puolella oli arrendatorin rakennus, ts. maanviljelijä Kaarlo Mattilalle vuokrattu entinen väentupa. (Riedel 1996/I.)

Juhlien aikana käytössä olivat sekä pappilan ulko- että sisätilat. Ruokailu tapahtui yleensä Kolkanniemen juhluvassa salissa, tai joskus kuistilla. (Riedel 1996/I.) Juhlien aikana puutarhaa saattoikin käyttää varsin luontevasti lisätilana, koska sinne käynti oli suoraan salista. Salin kohdalla oli hiekkakäytävästä muodostuvan puoliympyrän sisäänsä sulkema nurmialue istutuksineen. Puutarhassa Riedel ei muista ruokaillun koskaan, sen sijaan takapihan syreenimajassa saatettiin tarjoilla vieraille kahvia ja muita virvokkeita. Kalustettu syreenimaja oli istutettu puoliympyrän oikealle reunalle toisin kuin alkuperäisessä puutarhasuunnitelmassa.

"Pihalla siel oli - - joo, nyt tuli yks mieleen! Tässä oli semmonen maja, mikskä sitä nyt sanotaan - - lehtimaja, ja siellä juotiin kahvia - - sireeneistä. - - Oli pyöreä, tästä meni sitte aukko, ja täs oli se pöytä ja oli sitten, mut sinnehän ei paljon mahtunut, mut et siellä oli semmoset pienemmät. Lehtimaja. Joo. Se oli tossa. - - Kahvit yleensä sitten juotiin ja kyllä siellä sillon kun oli kaunis ilma niin pappi oli, niin juotiin siellä. Ja minä sain olla mukana papin kesteissä aina." (Riedel 1996/I.)

Juhlien ajaksi huoneet koristeltiin omasta puutarhasta poimituilla, ja myös muualta hankituilla kukkasilla. Puutarhan kukkia tuotiin sisälle maljakoissa muulloinkin. Juhannuksena pääoven molemmin puolin asetettiin koivut. Erityisen paljon juhლისა käytettiin talon oikealla takanurkalla sijaitsevaa kuistia, johon Winter omalla kustannuksellaan laitatti lasit. Kuistilta avautui kaunis näkymä puutarhaan ja Saarijärvelle. (Riedel 1996/I.)

Puutarhassa ei Riedelin aikana tehty mitään merkittäviä muutoksia, vaan se pysyi pääpiirteissään vuodesta toiseen samanlaisena. Tietty muuttumattomuus leimaakin paitsi puutarhaa myös koko pappilan elämää. Edes sota-aika ei vaikuttanut siihen merkittävästi, ja esimerkiksi juhlia järjestettiin entiseen tapaan:

“Mutta kuule sillon sota-aikana kun kaikesta oli puutetta, niin pappilassa vietettiin kuule samanlaisia juhlia. Ne ostettiin mustasta pörssistä vaikka pappi muuten kieltäyty siitä.” (Riedel 1996/I.)

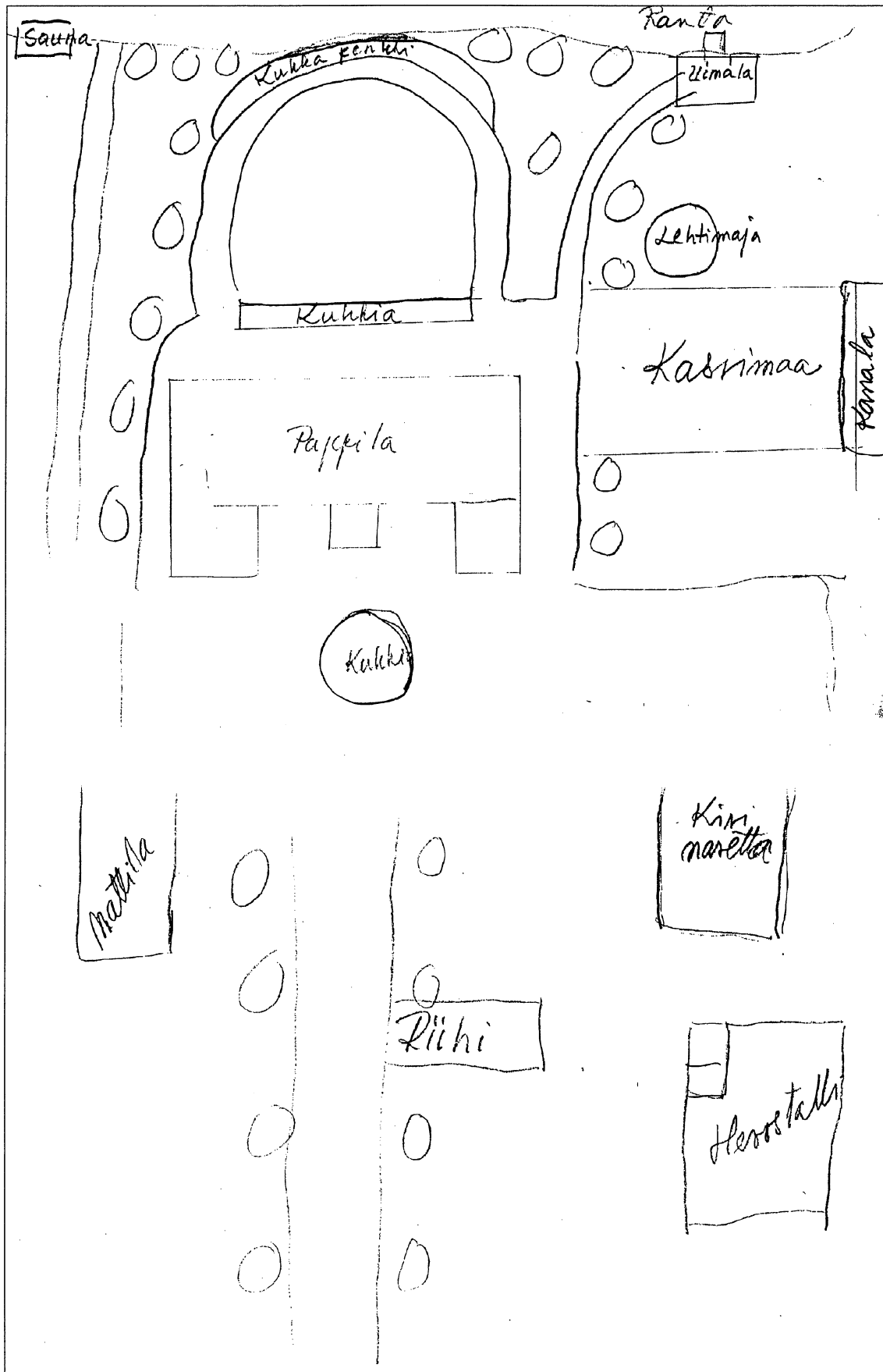
Koristepuutarhan puoliympyrän ulkoreunalla, järven puolella, oli pitkä, kapea kukkapenkki, jossa kasvoi daalioita eli “joriineja” (georgiini). Riedelin mukaan joriinit olivatkin yksi “pääartikkeli” Kolkanniemen takapihan puutarhassa, samoin orvokit. Pitkiä kukkapenkkejä oli myös talon seinustoilla. Seinää pitkin kiipesi rehevä humala. Syreenimajan kalustuksen lisäksi puutarhassa ei ollut muita rakennelmia lukuun ottamatta rannassa sijainnutta uimahuonetta, joka varsinaisesti ei enää kuulu puutarha-alueeseen. Niemen eteläkärkeen rakennetussa uimahuoneessa oli lukittava huone rovastia ja ruustinnaa varten. Toista huonetta sai käyttää pappilan muu väki ja vieraat. Sauna oli kokonaan erillisessä rakennuksessa Mattilan puoleisella rannalla. Tässä rakennuksessa oli omat saunat kirkkoherraa ja Mattilan talon asukkaita varten. Saunalle johtavan tien varressa vasemmalla puolella sijaitsi jääkellari. (Riedel 1996/I. Ks. sivu 66.)

Puutarhan hoidossa ei käytetty ulkopuolista työvoimaa. Koko talonväki osallistui puutarhatöihin. Winter oli luonteensa mukaisesti erittäin tarkka puutarhan kunnossapidon suhteen. Nurmialueet pidettiin aina lyhyenä käsikäyttöisen ruohonleikkurin avulla sekä kitkemällä. Kitkiessään kirkkoherra käytti erityistä matalaa jakkaraa. (Riedel 1996/I.) Kauempaa heinä niitettiin talkoilla papin hevosta varten (Riedel 1997/II).

“Käytävät piettiin niin siistinä, ettei siellä kasvanu yhtään rikkaruohoa - - no me hoidettiin, minäkin olin kitkemässä siel pikkupoikana, ja Winter ittekin oli kova kitkeen. Se piettiin täl taval et se oli ku armeijassa.”

Pappilarakennuksen oikealla puolella sijainneen hyötypuutarhan hoitoon kirkkoherra sen sijaan ei osallistunut koskaan (Riedel 1996/I). Hyötypuutarhassa oli “normaali pieni kasvima, jossa kasvoi mm. porkkanaa ja punajuuria” (Hellsten 1996/I). Yrttikasveja yleisimmät, tilli ja persilja, kuuluivat kasvivalikoimaan. Hyötypuutarhan puolella oli myös marjapensaita ja mansikkamaa, sekä muutamia omenapuita. (Riedel 1997/II.)

“Täällä oli vattuja, paljon vattupensaita ja mansikoita ja sitten juurikasveja. Mut niihin ei pappi koskenut yhtään. Se ol sen papin rouva joka hoiti ja sitten mun äiti.” (Riedel 1996/I.)

Max Riedelin piirros Kolkanniemen pihapiiristä. Piirroksen Riedel teki muistikuviansa pohjalta haastattelun yhteydessä.

Riedelin kuvausten perusteella koristepuutarhalla vaikuttaisi olleen etusija Kolkanniemessä. Hyötypuutarhassa kasvoi lähinnä ajalle tyypilliset pappilapuutarhojen peruskasvit. Hyötypuutarhan antimien käyttö ei ollut mitenkään tavallista maalaistaloa edistyksellisempää Kolkanniemen pappilassa. Ruoka koostui, varsinkin pidoissa, lähinnä eläinkunnan tuotteista:

“Ensinnäkin oli sellanen lihaliemi mitä puhuttiin että buljonki ja lihapiiraat. Sitten oli paistia erilaisia. Sillon ei paljon vihanneksia käytetty ruuassa.”(Riedel 1996/I.)

Kasvimaan perällä oli kanala. Sen läheisyydessä kasvoi myös perunaa sekä heinää papin hevosta varten (Riedel 1996/I.) Taimien, lähinnä tomaatin ja kurkun, esikasvatukseen käytettiin taimilavoja (Riedel 1997/II). - Pappilarakennuksen lounaiskulman lasikuisti oli virkistyskäytön lisäksi toisinaan myös hyötykäytössä: sielläkin saatettiin keväällä kasvattaa esimerkiksi tomaatintaimia. (Riedel 1996/I.)

Isänsä halvaantumisen jälkeen myös Max toimi toisinaan Winterin kuljettajana; ajokortittomana hän kuljetti kirkkoherraa hevoskyydillä. Matkustellessaan Winter kiinnitti tarkasti huomiota häntä kiinnostaviin puutarhoihin ja puistoihin. Winterin ystävällä, saarijärveläisellä apteekkarilla, oli hyvin samantyyppinen puutarha kuin Kolkanniemessä. Winter oli kotoisin Hartolasta, jossa hänen tuttavallaan eläinlääkäri Hårdilla oli saksalainen palvelija. Hårdin palvelijan veli - Max Riedelin isä - kutsuttiin Saksasta varta vasten Winterille apulaiseksi. Myös Hårdilla oli varsin vaikuttava puutarha, ja Riedel pitääkin mahdollisena, että taimia saatettiin tuoda Saksasta niin Hartolaan kuin Saarijärvellekin. Winter matkusteli paljon, ja teki jopa lukuisia maailmanympärysmatkoja. Kotona Saarijärvellä ollessaan hän oleili mielellään puutarhassaan. Kirkkoherra aloitti päivänsä tietyillä rituaaleilla, joihin kuului myös aina saman kaavan mukaan suoritettu kävelykierros puutarhassa. (Riedel 1996/I.)

Pappilan miljöö ulkopuolisen silmin

Pentti Ritoniemi joutui usein “juoksemaan isänsä asioilla” Kolkanniemen pappilassa lapsuudessaan lähinnä 1930-luvulla. Kolkanniemen pihapiiri jäi tarkasti erityisesti kasveista kiinnostuneen pikkupojan mieleen. Koska Winter oli tietoinen tästä kiinnostuksesta, hänellä oli tapana joka kerta pojan vieraillessa pappilassa tehdä tämän kanssa kierros puutarhassa ja puistossa. (Ritoniemi 1997/II.)

Ritoniemen muistikuvan mukaan Kolkanniemen pääovelle johti pitkä koivu- ja

pihlajakuja, jossa kasvoi myös jokunen tammi (Ritoniemi 1996/I). Sen alkupäässä, tien vasemmalla puolella lehtorinteessä sijaitsi Kolkanniemen ”mahtava” luonnonlähde, josta myös arrendaattori Mattilan emäntä toisinaan haki vettä. Kuja johti pappilan pääovelle, jonka edessä aukeni hiekkapohjainen vapaa tila. Pihan keskellä oli pyöreä kukkapenkki. Pyörylän kukkijoista Ritoniemen mieleen ovat kirkkaimmin jääneet begoniat, siinä kasvoi myös joitakin perinneruusuja. Kukkapyörylä oli halkaisijaltaan kolmesta neljään metriä. Keittiön oven lähelle - rakennuksen itäpuolelle - oli istutettu ryhmäksi 3 - 5 tammea, joiden takana, lähempänä arrendatorin rakennusta kasvoi myös vaahteroita. (Ritoniemi 1997/II.) Aitan kupeessa, pihan länsipuolella, oli ryhmä joitakin kukkivia puita. Jalokuusia oli istutettu säännölliseen järjestykseen. Pihapuihin kuuluivat myös lehmukset.⁴ (Ritoniemi 1996/I.)

Paraatipuolen somistuksista vierailijan mieleen ovat jääneet myös kotkansiipipuskat penkeissä pääoven molemmin puolin. Tuoksuherneitä kasvoi samoin julkisivun puolella - todennäköisesti ne kiipesivät seinää pitkin varta vasten kiinnitettyjen lankojen varassa. Pikkupojan mieleen pappilan julkisivun puoleinen piha teki lähtemättömän vaikutuksen. (Ritoniemi 1996/I.)

Päärakennuksen takapuolella sijainnut ”koristepiha” istutuksineen oli hieno sekini. Pappilaa ympäröivät kauniit hiekkakäytävät jatkuivat takapihan koristepuutarhassa, joka avautui etelä-lounaassa sijaitsevaa niemen kärkeä kohti. Paikka olikin ihan teellinen puutarhalle, sillä joka puolelta näkyi järveä. Ritoniemi kuvaa pihan hiekkakäytäviä ”viivoittimentarkeiksi”. Takapihalla oikealla sijaitsi lehtimaja, ja vasemmalla, keittiön puolella toinen. Ritoniemen mukaan koristepuutarhaa käytettiin lähinnä juhlissa ja arvokkaitten vieraitten läsnäollessa. Hän muistaa pappilassa järjestetyn kahdesti vuodessa iltamat. Ne olivat luonteeltaan lähinnä taiteilijoiden tilaisuuksia, joissa ohjelmanumerona oli esimerkiksi musiikkia. Puutarha tarjosi erinomaiset puitteet tämänkaltaisille tilaisuuksille. (Ritoniemi 1996/I.)

Myös Ritoniemen käsityksen mukaan Winterillä oli tapana suorittaa joka aamu tietyn kaavan mukainen kierros puutarhassaan. Rannassa, jonka uimapaikasta kirkkoherra kierroksensa aloitti, kasvoi kuusia. Ne olivat edullisen kasvupaikkansa vuoksi isoja ja leveitä, ja jo Winterin aikana ränsistyneitä. Kirkkoherra toivoikin niitä kaadettaviksi. Matkalla rantaan sijaitsi myös tunnettu ”Runebergin kuusi”. (Ritoniemi 1996/I.) Rantapuistossa kasvoi lisäksi lehtipuita, lähinnä pihlajia ja koivuja. (Ritoniemi 1997/II.) Kolkanniemen itäpuoli oli enimmäkseen männikköä ja koivikko. Puisto

⁴ Ritoniemen mukaan lehmuksen toi Saarijärvelle alunperin metsänhoitaja Brander vuosisadan vaihteessa, ja Kolkanniemenkin puistolehmukset ovat samaa kantaa.

kauempina rakennuksesta oli jo tuolloin melko “tukossa”, se oli “päässyt karkaamaan”, jolloin syntyi “aarnialuemakuinen” vaikutelma. - Rovasti Winterillä oli varsin selkeä kuva siitä, millainen kunnollisen puiston tuli olla. Lähiseudun talonpojat eivät jakaneet tätä käsitystä, eivätkä aina ymmärtäneet Winterin mielipiteitä. (Ritoniemi 1996/l.)

Ritoniemen mukaan pappilan hyötypuutarha sijaitsi, toisin kuin Riedelin muistikuvan mukaan, keittiön puoleisessa päädyssä, siis rakennuksen vasemmalla, itäisellä puolella. Hän muistaa, että pappilan marjapensastarha ja keittiökasvitarha olivat hyvin hoidetut. Myös ruustinna oli innokas puutarhahihminen. Ruustinnan keittiöpuutarhassa kasvoi erikoisiakin kasveja, joita talojen emännät kävivät katsomassa. Kolkanniemen puutarha olikin tunnettu mm. erikoisen hienoista vadelmistaan ja “ylivoimaisista karviaisistaan”. Pappilan puutarhasta on vaikutteita ja uutuuksia levinnyt lähitienoille. Winter näet kutsui paikkakuntalaisia esimerkiksi ottamaan taimia omasta puutarhastaan. (Ritoniemi 1996/l.)

Pentti Ritoniemen muistikuvat Kolkanniemestä painottuvat enemmän esimerkiksi puuston kuvaukseen kuin Riedelin kuvaukset, jotka ovat yleisluontoisempia ja ympäristöön kokonaisvaltaisemmin suuntautuneita. Tämä seikka ilmentääkin elävästi muistimme toimintaa: muistamme parhaiten sen, mikä on meille jollakin tapaa tärkeää, merkityksellistä ja mielenkiintoista. Ritoniemi oli jo lapsena kiinnostunut luonnosta sekä erityisesti puista ja kasvillisuudesta. Hän kouluttautuikin myöhemmin

Takapiha oli ihanteellinen paikka koristepuutarhalle, sillä joka puolelta näkyi järveä. Kuva Max Riedelin kotialbumista.

metsänhoitajaksi. Ritoniemi pitää Kolkanniemen miljöötä edelleen erityisen merkittävänä, ja harmittelee sen rappeutunutta nykytilaa. Pappilan ympäristöä, lähinnä puustoa, varten hän on laatinut yksityiskohtaisen kunnostussuunnitelman (ks. sivu71).

Maisema “sielun peilinä”

Bo Lönnqvistin (1995, 9) mukaan maisemaa voidaan pohtia ideana: esimerkiksi puiston erilaisine järjestelyineen voidaan ajatella ilmentävän vaalijansa ajatuksia, moraalia ja hänen edustamaansa ideologiaa. Pyrkinessäni tavoittamaan Kolkanniemen puutarhan ilmettä ja tunnelmia rovasti Winterin aikana, vahvistui käsitykseni myös Kolkanniemen miljööstä haltijansa persoonallisuuden ilmauksena. Rovasti Winteriä kuvataan erikoiseksi ja voimakkaaksi persoonallisuudeksi: “Se oli oikeen erikoinen pappi kuule tota - - siitä riitäs juttua paljon!” (Riedel 1996/1).

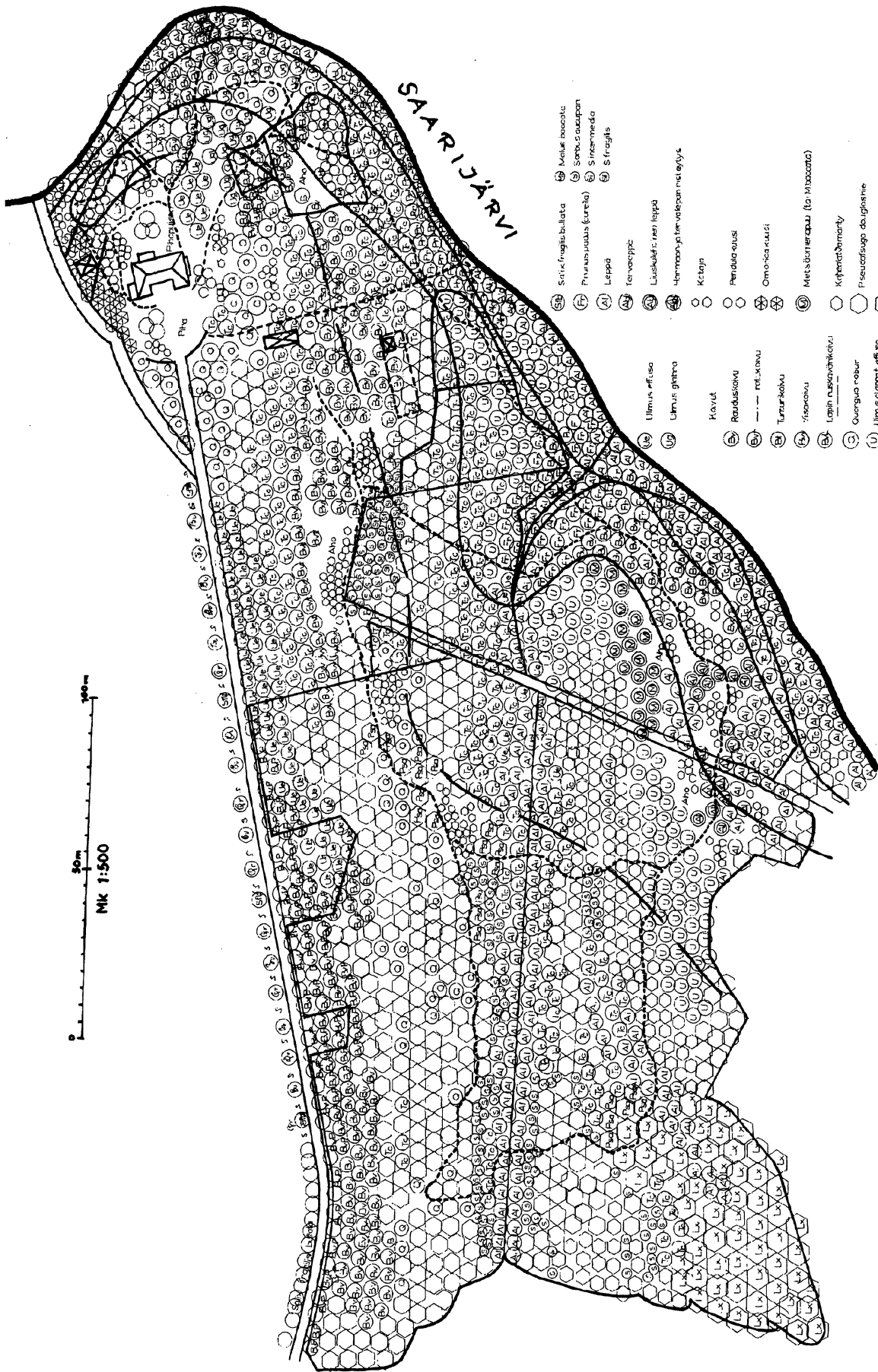
Varsinkin juhlissa Kolkanniemen puutarha kuvasteli tietyllä tavalla kartanomaista elämäntapaa, jota “suuressa maailmassa” luontevasti liikkumaan tottunut rovasti epäilemättä halusikin ilmentää. Puutarhanhoidon ja jäsentelyn “säntillisyyttä” ja puutarhan komeus sinänsä kuvastivat niin ikään pappilan isännän ajatusmaailmaa. Winterin juhliinsa kutsuma paikallinen seurapiiri sekä ylipäänsä seurustelu ulkomaisten vieraiden sekä taiteilijoiden kanssa kuvaavat osaltaan tätä maailmaa ja herrasväelle ominaista elämänmuotoa. Winter piti yhteyttä myös muiden seurakuntien pappiloihin, ja kuulumisia vaihdettiin puutarha-asioissakin. Esimerkiksi vuonna 1926 Winter lähetti Sääksmäen pappilaan postikorttina valokuvan koriste-putarhastaan. Kortissa hän kirjoittaa:

“Denna trädgård påminner om Din trädgård, är litet högre belägen. Wykortet är från trädgårds och sjösidan. Då Gud smyckte denna jord med stor fågring, hvad skall då den tillkommande världen vara, i hvilken bor rättfärdighet.”

Puutarhassa ei Winterin virkakauden aikana tehty mitään suuria muutoksia, vaan se säilytti hahmonsaa kutakuinkin samanlaisena miltei kolme vuosikym-

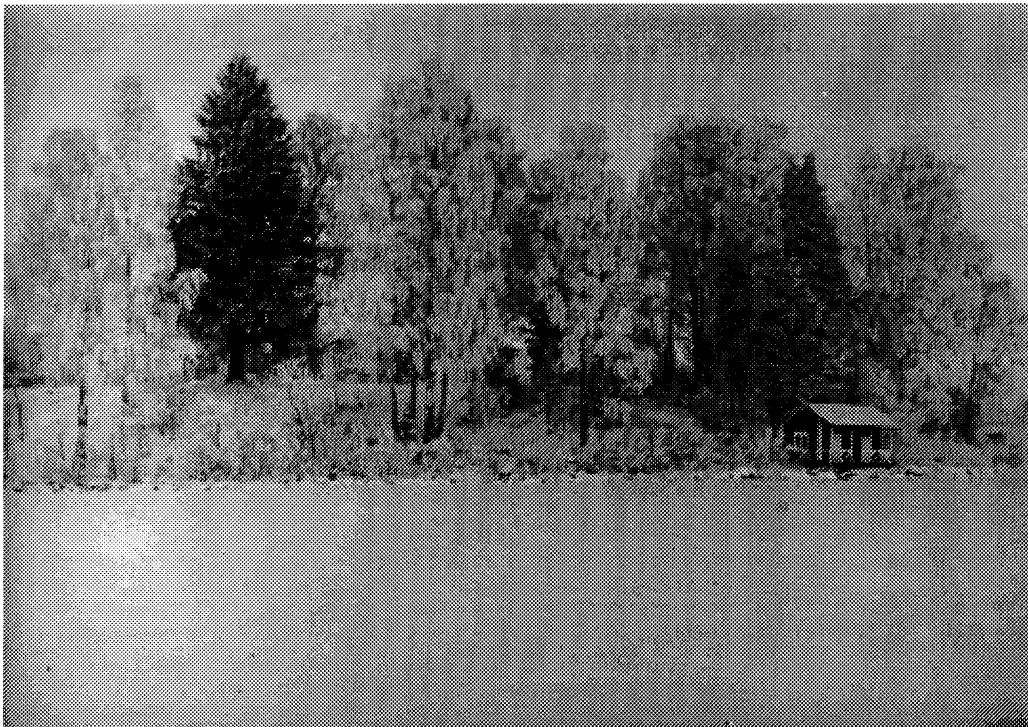
Hugo Winterin Sääksmäen pappilaan vuonna 1926 lähettämä postikortti kuvaa Kolkanniemen koristeputarhasta kohti rantaa suuntautuvaa hiekkakäytävää. Kuva: Keski-Suomen museon kuva-arkisto.

Pentti Ritoniemen laatima suunnitelma Kolkanniemen ympäristöä varten.

mentä (Riedel 1996/I; Ritoniemi 1996/ I, 1997/ II.) Samoin puutarhan käyttö jatkui totuttuun tapaan koko Winterin elinajan. Myös tämä olosuhteista riippumaton muuttumattomuus varmasti kuvastaa rovasti Winterin maailmankuvaa - kaikella olevaisella tuli olla tietty, määrätty paikkansa, jota ei ollut sopivaa muuttaa.

Kolkanniemen puutarha kokonaisuudessaan muistetaan merkityksellisenä ympäristönä, Winterin erikoislaatuisen elämäntavan ilmauksena. Sen yksittäisistä elementeistä mainitaan usein J.L. Runebergin nimikkokuusi. Perimätiedeon mukaan Runebergin kerrotaan viihtyneen puun varjossa kirjoittamassa (esim. Riedel 1996/ I; Sampo 1953a, 4), tai peräti itse istuttaneen puun (Kotilainen ym. 1996, 10). Kuusen paikkaa osoitetaan nykyäänkin vierailijalle miltei umpeen kasvaneessa puis-tossa. Paikalla, jossa kansallisrunoilija on viettänyt aikaansa, vaikuttaisi olevan eräänlainen *genius loci* tänäänkin. Runebergin kuusi tuhoutui myrskyssä 1950-luvulla (Sampo 1953a, 4) "Siinä meni muistorikas puu", todetaan Sampo-lehdessä. Kuusen pituus oli tuolloin 25 metriä ja ympärystmitta 359 cm. (Sampo 1953b, 5.)

Kolkanniemen puutarhaa talvisessa komeudessaan. "Runebergin kuusi" kohoaa koivujen keskeltä. Rannassa on uimahuone, jossa oli oma, lukittava puoli vain rovastin ja ruustinnan käyttöä varten. Kuva: Itä-Hämeen museon kuva-arkisto.

Merkityksellisiä kasveja ovat myös Winterin sisaren, kirjailija Maila Talvion Kolkanniemeen istuttamat sinivuokot, joiden jäänteitä yhä on nähtävissä ränsistyneessä pihapiirissä (Kukkonen 1996/I). Ennen kaikkea pappila ympäris-

töineen muistetaan kuitenkin kokonaisvaltaisesti rovasti Winterin valtakuntana. Merkitykselliset paikat liittyvät rovastin toimiin ja rituaaleihin puutarhassaan.

Hugo Winter asui Kolkanniemessä vielä virkauransa loppumisen jälkeen. Eläkkeelle siirtyminen vuonna 1948 ei merkinnyt Winterille “lepoon asettautumista”: työtä riitti 59 virkavuoden jälkeen mm. Kolkanniemen kauniissa puutarhassa (Sampo 1949, 14). Winter kuoli 23.4. 1949 (Hovikoski 1963, 554). Saarijärven kirkkoherran virkatalo oli jo tuolloin muutettu Tarvaalaan.

Maailmanmatkaajan maineen saaneelle rovasti Winterille Kolkanniemen puutarha oli mieluisin ja merkityksellinen ympäristö, se edusti tietynlaista “tyyntä satamaa”. Jäähyväistervehdyksessään Saarijärven seurakunnalle vuonna 1949 kirkkoherra kirjoittaa:

“Jumalan hyvää johdatusta oli myös, että tulin valituksi Saarijärvelle ja sain kauniin Kolkanniemen pappilan kodikseni. Monena kesäamuna olen nousut puutarhaan katselemaan auringonnousua ja ihaillemaan suuremmoista, kaunista luontoa. Olen silloin tuntenut syvää kiitollisuutta sitä Jumalaa kohtaan, joka taivaassa on valmistanut meille sitä, mitä yksikään silmä ei ole nähnyt eikä korva kuullut.” (Winter 1949, 1.)

Kolkanniemen maalaispappilan puutarha

Kolkanniemen puutarha oli rovasti Winterin aikana, vuosina 1929 - 1943, monessa suhteessa tyypillinen suomalainen pappilapuutarha. Tosin niin pappilarakennuksessa kuin sen ympäristössäkkin oli poikkeuksellista huvilamaista komeutta - miljöö toimi ikään kuin suuren seurakunnan vaurauden symbolina. Esimerkiksi lukittava uimahuone kuvasti huvilamaista ja herraskartanoille ominaista kesänviettoa. Ruoffin mukaan (1996, 38) tällaiset rakennelmat olivat vuosisadan vaihteen herrasväen kesänvietolle välttämättömiä, ja esimerkiksi Kultarannan lähitöllä ne koristivat huviloiden rantoja 1940-luvulle saakka.

Vuosisadan alkupuoliskon pappila- ja kartanopuutarhoille luonteenomaisia piirteitä Kolkanniemessä puolestaan oli tulotien lehtipuukuja: 900 metrin pituisesta pihatiestä 400 metriä oli lehtipuukujaa. Vaikka vuosisadan vaihteen ja 1900-luvun alkupuolen eklektisten pappilapuutarhojen jäsentelyssä esiintyi erilaisia ratkaisuja, oli niillä yhteisiäkin piirteitä. Puutarhat olivat erityisesti pihan puolella symmetrisiä

taloon nähden. Seinänvieriä kiersi koristekasvivyoike tai nurmialue, jonka jälkeen alkoi käytäväverkoston ryhmittelemä puutarha. Käytävät loivat pihapiiriin kaarevareunaisia nurmialueita, joille kasvillisuus oli ryhmitelty vapaamuotoisesti. Pihan puolella oli takapihaa leveämmät hiekkakäytävät tai hiekkakenttä, jonka keskellä oli nurmikkoalue tai -alueita koristekasveineen. Myös talon takana olevassa puutarhassa kasvillisuus oli vapaasti ja väljästi ryhmiteltyä. Sen sijaan keittiökasvien alue oli suorakulmainen ja suurin käytävin osiin jaoteltu. (Koskela 1995, 33 - 34.) - Kolkanniemen puutarha edustaa siis varsin selkeästi eklektisen pappilapuutarhan tyyppiä.

Vaikka maalaispappiloiden puutarhoilla oli pitkään hyötypuutarhan luonne, ovat ne viimeistäänkin kuluvan vuosisadan aikana saaneet yhä enemmän myös esteettistä merkitystä. Jo Hanna-runoelmassa Kolkanniemen puutarha muodosti pappilaan kesäisen lisähuoneen. Södermanlantilaisia puutarhoja tutkinut Maria Flinck (1994, 68) toteaa, että puutarhoja on aina käytetty tavallaan jatkeena sisätiloille ("utomhusrum"), ja niissä on järjestetty juhlia. Aina keskiajalta lähtien on ollut tavallista huvitella puutarhassa kävellen, kuljeskellen. Huvimajassa tai ruohikolla on toisinaan myös aterioitu. Samoin lukeminen puutarhan siimeksessä, tai muuten vain rentoutuminen, on ollut ajatonta huvia. Myöhemmin herrasväellä oli puutarhassaan myös esimerkiksi lehtimajaan järjestetty pöytä tuoleineen, jossa talon naisväki saattoi tehdä askareitaan. Siellä myös nautittiin iltapäiväkahvi tai kestittiin vieraita. (Flinck 1994, 68 - 71.)

Myös Kolkanniemen puutarha-alueella oli hyötykäytön ohella merkittävä funktio virkistykäytössä. Päivittäiset kävelyretket puutarhassa, ja puutarhanhoito sinänsä, tarjosivat kirkkoherralle virkistystä ja vastapainoa henkiselle työlle. Puutarhassa kierreltiin aina myös vieraiden kanssa. Juhlailaisuuksissa se taas toimi sosiaalisena näyttämönä, ja muodosti luontevan lisätilan juhlatalolle. Niin kuin jo edellä mainitsin, on Kolkanniemen puutarhan juhlaikäytössä kartanokulttuurille ominaisia piirteitä. Ratulan kartanopuistoa tutkineen Lönnqvistin (1988a, 108) mukaan kartanon elämäntapa heijastui talon ulkopuolelle, sen mittavaan puistoon. Kartanoiden puistot toimivat asunnon jatkeina - talon ulkopuolinen maailma suunniteltiin palvelemaan samoja ajatuksia ja elämäntapaa kuin sen sisäpuolinen maailmakin. Puistoissa vietettiin vilkasta seuraelämää, jonka kulisseina seurustelupaikoilla ja huvimajoilla oli keskeinen asema. Tähän tapaan käytettiin myös Kolkanniemen pappilan puutarhaa.

Kolkanniemessä puutarha kuului siis kiinteänä osana vuosisadan alun pappila-

kulttuuriin, jolle matkustelu, vieraanvaraisuus - ja sosiaalinen kanssakäyminen ylipäänsä - olivat luonteenomaisia piirteitä. Junnilan (1995, 245) mukaan pappilat ja myöhemmin virkamiesten kartanot suosittuina kesänviettopaikkoina välittivät vaikutteita Saarijärven sivistyneistölle ja valistuneille talollisille. Hannes Wegelius (1899, 61 - 64) piti jo vuosisadan vaihteessa saarijärveläisiä puutarhoja merkittävinä. Aptekkarin Lindholmin puistossa, joka Max Riedelin mukaan oli hyvin paljon samantyyppinen kuin Kolkanniemessä, näki Wegelius aikanaan "suuren maailman aistia". Myös mm. piirilääkäri Eliel Warenin puutarhan sommittelussa ja sijainnissa on samaa tyyliä kuin pappilassa (ks. Junnila 1995, 68 - 69). Vilkas seurustelu säätyläisten kesken varmasti levitti puutarhaideoita puolin ja toisin. Kolkanniemen puutarha tuli tunnetuksi "tavallistenkin" seurakuntalaisten keskuudessa pappilassa käyntien ansiosta.

Kolkanniemessä on pitkän historiansa ansiosta havaittavissa monia maisemallisia ja historiallisia kerrostumia. Luonto on aikojen kuluessa muokannut kasvillisuutta, joka niemessä on poikkeuksellisen rehevää ja monipuolista. Pappila monine asukkaineen ja rakennuksineen taas on 1600-luvulta alkaen jättänyt omia jälkiään maisemaan. Osa näistä jäljistä on jäänyt vain muistiin - maisemassa niitä ei enää ole havaittavissa. Kolkanniemen puutarha-alueen kannalta merkittävimpiä vaiheita ovat olleet rovasti Mathias Caloniuksen aika (1753 - 1777), jolloin puutarha perustettiin, rovasti Erik Johan Roschierin aika (1793 - 1825), johon kiinnittyvät J.L. Runebergin vaiheet Saarijärvellä, rovasti Hirnin aika vuosisadan vaihteessa (1900 - 1906), jolloin ensimmäinen puutarhasuunnitelma laadittiin ja pappilan maita järjesteltiin uudelleen sekä viimeisenä rovasti Winterin aika (1923 - 1945), jolloin puutarha muotoutui ilmentämään pitkäaikaisen vaalijansa persoonallisuutta ja elämäntapaa. Winterin aika olikin Kolkanniemen viimeinen vaihe nimenomaan pappilan puutarhana. Radikaaleimmat muutokset pappila ympäristöineen lienee kokenut vasta tämän ajan jälkeen toimiessaan Saarijärven kaupungin lastenkotina sekä Teatteri Eurooppa neljän käytössä.

6. JYVÄSKYLÄN PAPPILAPUUTARHA

Jyväskylän kaupunkiseurakunnan nuori pappila

Jyväskylän kaupunkiseurakunta tuli emäseurakunnaksi vuonna 1875. Vuosina 1935 - 1956 Jyväskylän rovastikunta kuului Tampereen hiippakuntaan. (Godenhjelm 1935, 64; Paunu 1997.) Jyväskylän pappila on ensimmäisiä varsinaisesti kaupunkipappiloiksi valmistuneita rakennuksia maassamme - se rakennettiin vuonna 1928. Vuotta myöhemmin sai Turun tuomioseurakunta pappilansa, 1930-luvulla mm. Kokkola, Kemi, Joensuu ja Varkaus. 1940-luvulla sota seurauksineen pysäytti pappiloitten rakentamisen. Seuraava rakennusvaihe ajoittuikin jo keskitetyn rakentamisen kaudelle 1950- ja 1960-luvuille: silloin rakennetut pappilat sijoitettiin lähes aina muitten seurakunnan tilojen yhteyteen. 1970-luvulla kirkossa tapahtui suuri muutos, kun siirryttiin työntekijöiden kokonaispalkkaukseen. Asuntoeduista tuli veronalaisia, joten pappien oli kannatavampaa muuttaa omistusasuntoihin. (Karivalo 1983, 1 - 2.) Kaupunkipappila puutarhoineen onkin harvinaisuus maassamme.

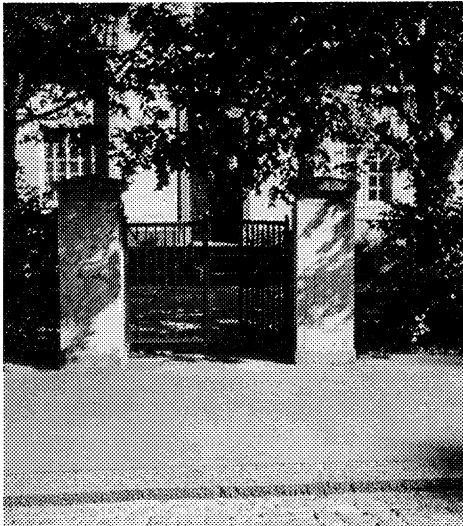
Hjalmar Paunu nimitettiin Jyväskylän kirkkoherraksi vuonna 1926. Kaupunkiseurakunnan pappilaan Vapaudenkadulle Paunu muutti perheineen sen valmistumisvuonna 1928, ja asui siellä vuoteen 1956 saakka. Luopuessaan kirkkoherran virasta hän oli 74-vuotias. Erityisesti alkuaikoina uusi pappila puutarhoineen oli varsin vilkkaassa käytössä, kun Paunun kuusihenkinen perhe käytti sitä kokonaisuudessaan. (Karivalo 1997/ I; IV.)

Jyväskylän kaupunkiseurakunta osti 18.10.1926 tontin opettajatar Hulda Juhanattarelta (ent. Festén). Tontille, joka sijaitsi osoitteessa Vapaudenkatu 26, rakennettiin pappila vuosina 1927 - 1928. (Karivalo 1983, 2 - 3.) Ennen pappilan rakentamista tontti lienee ollut Jyväskylälle tyypillistä muotoa. Jäppisen (1996, 16) mukaan tonttien takaosan käyttö oli kaikille jyväskyläläisille asemasta ja varallisuudesta riippumatta hyvin samansuuntaista. Kaupungin palosääntö näet määräsi tuolle osalle istutettavaksi koivuja. Pihan perälle sijoittuivat koivujen siimekseen niin ryytimaat, kessupenkit kuin syreenimajatkin. (Jäppinen 1996, 16.) Tontilla, jolle pappila rakennettiin, oli useampia asumuksia pienine puutarhamaineen (Karivalo 1997/IV.)

Sekä pappilarakennus että sitä ympäröivä puutarha toteutettiin arkkitehti Kauno S. Kallion suunnitelman mukaan. Keltaokran väriseksi maalattu, punatiilikattoinen rakennus edusti 1920-luvun klassismia. Se oli siipirakenteinen. Kaksikerroksinen asunto-osa kahta pappia varten oli kadun suuntainen, kun kansliasiipi suuntautui alapihalle. Julkisivun koko pituus oli 33 metriä, kansliasiiven 22 metriä. Talon ja naapuritontteja erottavan lankkuaidan väliin jäi kumpaankin päätyyn tiekujanne. (Karivalo 1983, 2 - 3.) - Pappilan sijainti kaupungissa on mahdollisesti vaikuttanut siihen, ettei Hugo Godenhjelmin luettelo Suomen pappiloista vuodelta 1935 mainitse Jyväskylän pappilassa olleen puutarhaa lainkaan. Sen sijaan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon matrikkeli (1969, 111) mainitsee Jyväskylän kaupunki-seurakunnan kirkkoherran palkkatiedoissa "pienen puutarhan".

Puutarhan perustaminen

Jussi Jäppisen (1996, 7) mukaan pikkukaupungin, jollaisena Jyväskylä säilyi 1940-luvulle saakka, pihat istutettiin asukkaidensa näköisiksi ilman sen kummempia ylhäältä annettuja ohjeita. Myös Jyväskylän pappilan pihamaa on pitkälti ollut asukkaiden toteuttama, vaikka pohjasuunnitelman tekikin arkkitehti Kallio. Laajan piha-

"Kotiportti". Eira Paunu on valokuvannut pappilan pääsisäänkäynnin elokuussa 1950. Julkisivun puoleisella pihalla ei ole tehty merkittäviä muutoksia perustamisen jälkeen. Kuva: Keski-Suomen museon kuvaarkisto.

alueen kunnostaminen aloitettiin vuonna 1928. Ensimmäisenä toteutettiin arkkitehti Kallion laatimat suunnitelmat: leveähkö etupiha erotettiin Vapaudenkadusta verkkoaidalla, jossa oli kolme rautaporttia jyrkine sementtipylväineen. Vuonna 1929 aidan viereen istutettiin orapihlajaa ja lehmuksia. Kansliaan johti pihatie pappilan itäportilta. (Karivalo 1983, 3 - 4.) Pappilan pääsisäänkäynti oli keskellä Vapaudenkadun puoleista julkisivua. Tästä ovesta kulkivat niin talon vieraat kuin kotiväkikin. (Karivalo 1983, 9.)

Rakennuksen takapuolella sijainnut varsinainen piha-alue pengerrerettiin ylä- ja alapihaksi siten, että ylätasanteen reunat kivettiin. Työn tekivät kivityömiehet M. Järvi ja O. Hinkkanen. (Karivalo 1983, 3.) Koska pappilan tontti oli Jyvä-

järveen loivasti viettävää harjua, oli se edullinen paikka muuten suomalaisissa pappiloissa harvinaiselle pengertuutarhalle. Kivillä pengertetyin yläpihan ja alapuutarhan väliin jäi noin viisi metriä leveä keskitasanne, jossa kulki tontin poikki hiekkakäytävä. Puutarha oli siis kolmessa tasossa. Keskitasolta alapuutarhaan viettävä töyräs oli loivempi, ja siinä kasvoikin marjapensaita ja kylvettyä nurmea. (Karivalo 1997/II.) Aivan tontin oikeaan nurkkaukseen rakennettiin maakellari. Koko tontti ympäröitiin vankalla lankkuaidalla. (Karivalo 1983, 3.)

Jyväskylän ensimmäinen kaupunginpuutarhuri Emil Nordberg oli toimessaan pappilan perustamisen aikoihin (Jäppinen 1996, 9). Nordberg suunnitteli pappilan tontin kasvivalikoiman yhdessä uuden kirkkoherran kanssa (Karivalo 1997/III). Jyväskylän pappilassa nuoruutensa viettäneet Hjalmar Paunun tyttäret Eira Paunu ja Toini Karivalo pitävätkin puutarhakokonaisuutta ennen kaikkea Nordbergin ja Paunun yhteistyönä syntyneenä. Todennäköisesti he saivat arkkitehti Kalliolta vain suuntaa antavia ohjeita puutarhan linjausten toteutukseen, kuten käytävän jatkumisesta alapihaan ja sen geometrisesta haaroittumisesta. (Paunu & Karivalo 1997.) Puutarhakaava oli ajan hengen mukaan geometrinen: se käsitti symmetrisiä hiekkakäytäviä ja istutuksia, syreenimajoja ja villiviinikasvustoja. Alapihaan jätettiin kultaseppä Festénin aikainen syreenimaja sinne johtavine romanttisine lehtikujineen. (Karivalo 1983, 3.) Puutarhasuunnitelma oli laadittu siten, että puutarhaa ylhäältä katsottaessa se muodosti yhtenäisen kokonaisuuden ja avaran näköalan (Karivalo 1997/III.)

Jyväskylän pappilan puutarha suunniteltiin siten, että se ylhäältä katsottaessa muodosti yhtenäisen kokonaisuuden. Hjalmar Paunu on ikuistanut puutarhansa yläkerran ikkunasta 1930-luvun lopulla. Kuva: Keski-Suomen museon kuva-arkisto.

Puutarha osana Paunun perheen kotia: vuodet 1928 - 1956

Puutarhan elementit ja ulkoasu

Pappilan fasadi oli siis Vapaudenkadulle päin. Etupihaksi muotoutui rakennuksen ja Vapaudenkadun välinen tila, joka aidasta rakennuksen seinään mitattuna on noin kymmenen metrin levyinen. Kadun reunaa rajaavan rauta-aidan sisäpuolella kasvoivat edellä mainitut puutarhan perustamisvaiheessa istutetut lehmukset ja aita sisäpuolelta reunustavat orapihlajat. Pääkäytävän molemmin puolin olevilla nurmikentillä oli ruusunpenkit, jotka talveksi peitettiin lautakuomulla. Etupihan poikki kulki rakennuksen suuntainen hiekkakäytävä, joka pappiloille tyypilliseen tapaan kiersi rakennuksen molemmin puolin takapihalle. Esimerkiksi 1930-luvulla talon seinustalla kasvoi auringonkukkia, jotka toisinaan kasvoivat miltei katon korkeudelle. (MVK36/533 ks. kysymykset liitteessä 3; Karivalo 1997/I.)

Pappilan varsinainen puutarha-alue sijaitsi - kuten tavallisestikin suomalaisissa pappiloissa - rakennuksen takana. Kasvitarha sijaitsi aivan tontin alaosassa, sen etelänurkassa. Sinne johti hiekkakäytävä kivipengerretyltä yläpihalta. Hiekkakäytävä kulki poikkikäytävän yli ja ohi toisen, marjapensaita kasvavan nurmipengerryksen. Puuportaat laskeutuivat hiekkakäytävälle, josta taas haarautui käytävä oikealle kellarin suuntaan ja vasemmalle lehtimajaan. (MVK36:2/533; Karivalo 1997/II.)

Kasvimaassa kasvoi pappilapuutarhoille tyypillisiä keittiökasveja: porkkanaa, pyöreää punajuurta, sipulia, kaalia, sokeri- ja silpoydinherneitä, raparperia, tilliä, naurista, varhaisperunaa, retiisiä, avomaan kurkkua ja papuja. Jyväskylän pappilan puutarha oli kuitenkin hyötykasvivalikoimaltaan keskimääräistä pappilapuutarhaa monipuolisempi: siellä kasvoi myös mm. retikkaa, selleriä, ruohosipulia, purjoa, palsternakkaa, hillosipulia, pinaattia, tomaattia ja mustajuurta. Kirkkoherra Paunu kokeili maa-artisokankin viljelyä, mutta lajike ei kestänyt 1930-luvun lopun pakkastalvia. (MVK36/533: 2 - 4.; Karivalo 1997/IV.)

Hyötykasvimaan perällä oli edellisen asukkaan ajoilta peräisin oleva maakellari (Paunu 1997). Siellä säilytettiin kirkkoherran viljelemät juurekset ja sellerit, purjot, artisokat, retikat ja mustajuuret. (MVK36/533:4.) Kellarin mudostaman kumpareen päällisyys oli luonnontilassa ja kasvoi mm. voikukkaa. Kellarin lähellä kasvoi myös puutarhan ainoa omenapuu. (Karivalo 1997/II.) Toinen kellari, jonne varastoitiin säilykkeet ja muut kylmäsäilytystä vaativat elintarvikkeet, sijaitsi päärakennuksessa keittiön alla. (MVK36/533:4) Tomaatit kasvoivat alimman pengerryksen puu-

portaitten vierellä suojaisassa paikassa. Pitkien kurkkujen viljelyä kaupunki-puutarhassa ei harjoitettu lämpölävan puuttumisen vuoksi. Alapuutarhan käytävän viereen Hjalmar Paunu kuitenkin rakensi harjanteen avomaan kurkkujen viljelyä varten. Kellarin vieressä, aivan tontin oikeassa kulmassa oli komposti, johon kätettiin kasvien tähteet, lehdet, nurmiheinää, vatunvarret ja toisinaan hevosenlanta. Vuoroviljelyä Hjalmar Paunu harjoitti vaihtamalla mm. hernepenkin ja punajuuri-porkkanapenkin paikkaa (MVK36/533:5 - 10.)

Tontin perällä, keskikohdalla, kasvoi keltaisia ja punaisia vadelmia sekä varhaisperunaa (Karivalo 1997/II). Marjapensaat kasvoivat alapuutarhaan viettävällä penkereellä. Keskikäytävän vasemmalla puolella, penkereen päällä kasvoi mustia, punaisia ja valkeita viinimarjoja, joista valmistettiin vadelmien kanssa "ankkurimehua". Käytävän oikean puolen töyräs oli varattu vuoristokarviaisille. Loivasti viettävällä penkereellä oli alempana karviaismarjalajikkeita, joita Hjalmar Paunu oli saanut Kuusankosken tehtaanpuutarhuri Matti Sihvoselta. - Suomalaisille pappilapuutarhoille tyypillinen mansikkamaa puuttui Paunujen puutarhasta. (MVK36/533:63; Karivalo 1997/IV.)

Jyväskylän pappilan fasadi kesällä 1936. Hjalmar Paunu istutti julkisivun puolelle useana vuonna auringonkukkia. Kuvan on ottanut Suomen kuvalehden valokuvaaja. Kuva: Keski-Suomen museon kuva-arkisto.

Tontin vasemmassa alakulmassa oli lähinnä siperianhernepensaista muodostunut maja, joka oli peräisin jo edellisen asukkaan, kultaseppä Festénin ajalta, samoin kuin sinne johtava syreenikuja. Syreenikuja kulki alapuutarhassa samansuuntaisesti kuin pitkittäinen keskikäytävä. (Karivalo 1997/II.) Alapihalla kasvoi myös kirkkoherran istuttama hopeakuusi. (Karivalo 1983, 18.)

Puutarhassa oli paljon yksivuotisia kukkia. Yläterassin kukkalaatikoissa kasvoi krassia, ja maasta lähteviä köynnöksiä kiipeili myös terassin kaiteilla. Ylimmän tasanteen kukkapekkeissä kasvoi suuria astereita ja leukoijia. Muita puutarhan kukkijoita olivat reseda, kehäkukka, elämän-

lanka, unikko ja ruusupapu. Alapuutarhassa oli kolmionmuotoinen kevätkukkapenkki, jonka lajeja olivat esikko, sinivuokko, kullero ja linnunmaito. (MVK36/533: 16 - 17.)

Kesällä ja syksymmällä kukkivista monivuotisista lajeista Paunujen puutarhassa oli erilaisia akileijalajikkeita, kultapallo eli Rudbeckia, kultapiisku, iso särkynytsydän, delfinium ja joitakin liljoja. Yläpuutarhan kukkapenkissä kasvoi "flokseja" ja neilikoita ("studentnejlika") sekä pioneja. Loppukesän kukkijoita olivat myös gladiolukset ja daaliat. Daalioitten juurakoita säilytettiin talven yli pappilarakennuksen kellarissa. Ylätasanteella oli myös keltainen, tuoksuton ruusupensas. Ruusuryhmien Polyanthajajikkeiden hoidossa Hjalmar Paunu sai opastusta kaupunginpuutarhuri Emil Nordbergilta, joka, kuten edellä todettiin, muutenkin neuvoi kasvien sijoittelussa ja välitti myös taimia. (MVK36/533: 17 - 19.) Ylätasanteella vilpolaa vastapäätä oli syreeneistä muodostettu maja (Karivalo 1997/VI). Siellä kasvoi koristepensaina myös kuusama ja jasmiini, alapuutarhassa syreeni- ja siperianhernepensasmajan ohella jotakin kanukkalajiketta, angervoja ja seljaa. (MVK36/533:21.)

Köynnöksinä pappilan seinillä kiipeili krassien, elämänlangan ja ruusupavun lisäksi villiviini, jota oli istutettu seurakunnan toimesta seinustalle neljä kappaletta. Sotatalvien kovissa pakkasissa villiviini paleltui, mutta versoi kuitenkin juuristaan uudelleen. Se kasvaa nykyäänkin pappilan seinustalla, vaikkakin huonokuntoisempina riittämättömän valon vuoksi. Puutarhaan on istutettu alkuperäiseen suunnitelmaan kuulumattomia vaahteroita ja hopeapajuja, jotka varjostavat liikaa, ja muuttavat myös puutarhan alkuperäisen ilmeen toiseksi. (MVK36/533:24.) Hyötykasvimaan paikalla on nykyään paikoitusalue autoille (Karivalo 1997/IV).

Puutarha sosiaalisena, merkityksellisenä ympäristönä

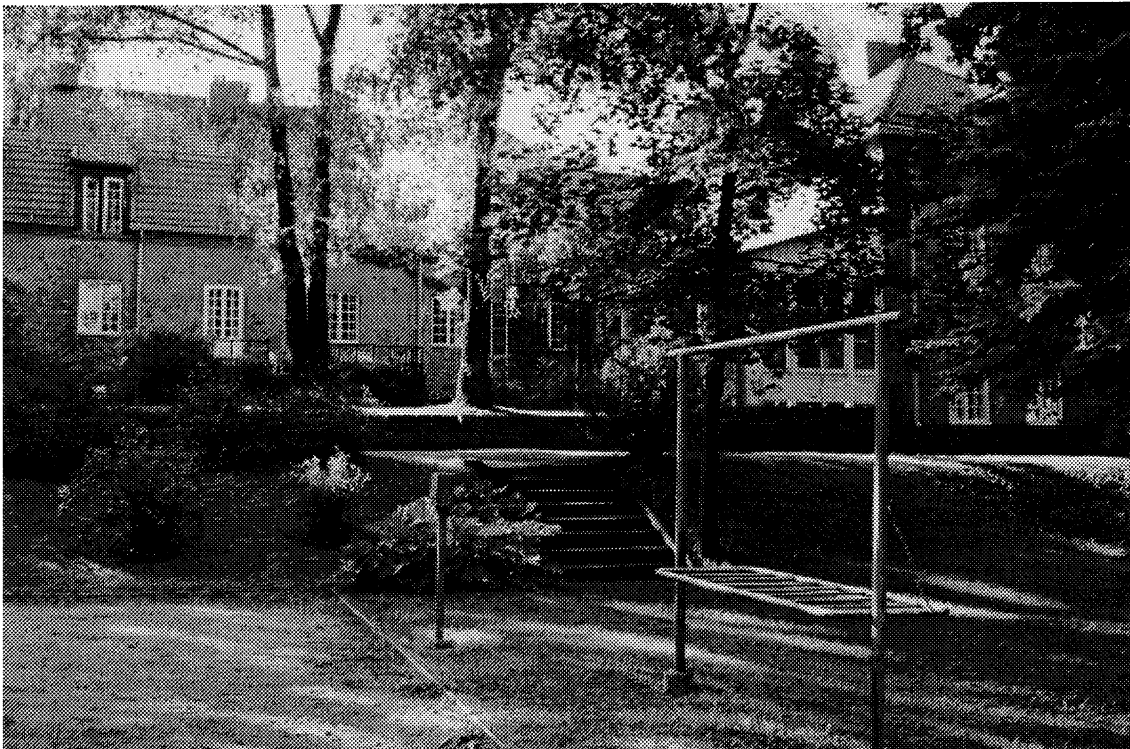
Paikka perheoleilulle, virkistytymiselle ja henkiselle työlle

Puutarhan hoitaminen oli kirkkoherra Hjalmar Paunulle rakas harrastus. Siihen, että kiireinen kirkkoherra uhrasi aikaansa puuhailulle puutarhassa, oli olemassa monia syitä:

"Ja meidän perheessä se oli isä, joka oli erikoisen kiinnostunut puutarhaviljelystä - - tehokkaasti hyvin lyhyellä ajalla saa kroppaan liikettä - - ihan rehellistä kaivamista ja kääntämistä ja vääntämistä, ja se että todella hetkeksi voi kokonaan unohtaa, kun menee kasvin luo, niin kokonaan voi unohtaa muun ja saa uutta, ja kyllä minä luulen että isä saarnoissaankin joskus on puhunut näistä kasveista." (Karivalo 1997/I.)

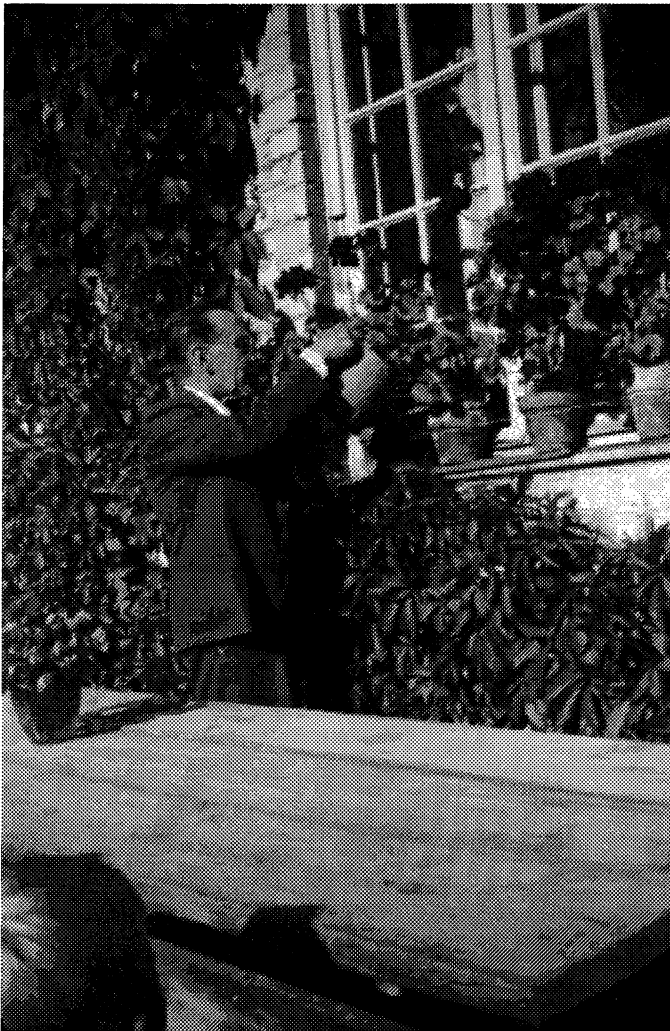
Vihreä keidas keskellä kaupunkia. Jyväskylän pappilan puutarhan alhaalta päin on kuvannut Usko Karivalo. Kuva Toini Karivalon kotiarkistosta.

Jyväskylän pappilan puutarha kesällä 1997. Mm. alkuperäiseen suunnitelmaan kuuluttamattomien puiden istuttaminen on muuttanut alkuperäistä ilmettä. Kasvimaan kohdalle on rakennettu paikoitusalue. Kuva: Ismo Hannula.

Paunu mieluiten itse käänsi kasvimaan sekä istutti ja kylvi monenlaiset hyötykasvit. Naisten - lähinnä tyttärien - tehtävänä oli kitkeminen. Harventamisesta kirkkoherra sen sijaan huolehti itse. Kaikkien kukkaistutusten hoito oli perheen yhteinen tehtävä. (Paunu & Karivalo 1997.) Varsinaisista pihatöistä huolehti lähinnä talonmies Vihtori Palander, joka asui kansliasiiven alle sijoitetussa talonmiehen asunnossa. Palander piti puutarhan siisteyttä kunnia-asianaan: Nurmi oli leikattuna ja käytävät puhtaina silloinkin, kun isäntäväki oli matkoilla. (Karivalo 1983, 7.)

Paunun kuusihenkinen perhe tuli Jyväskylään maalta, Hollolan kappalaispappilasta, jonka puutarha lähialueineen oli ollut perheen ahkerassa käytössä. Hollolassa perhe aterioi kesäisin avoverannalla ja nautti kahvia puutarhassa tai lähikallioilla. Perinteen jatkumiselle oli Jyväskylän pappilassa hyvät edellytykset, sillä korkea lankkuaita ja nopeakasvuiset puut toivat näkösuojaa naapureihin. Varsinainen piha-alue

oli talokokonaisuuden suojassa etelään viettävällä rinteellä. Se olikin mieluinen ja viihtyisä oleskelupaikka aina siihen saakka, kunnes naapuritonteille nousi kerrostaloja, eikä puusto enää antanut tarpeellista suojaa. (Karivalo 1983, 4 ja 18.)

Talon eteläseinustalla olevalla avoverannalla aterioitiin kesällä Jyväskylässäkin aina sään salliessa. Vihreäksi maalattu, Hollolassa teetetty tuvan pöytä penkkeineen sai olla verannalla koko kesän. Verannan seinään kiinnitetyissä kukkalaatikoissa kasvoi silmän ilona kesäkukkia.

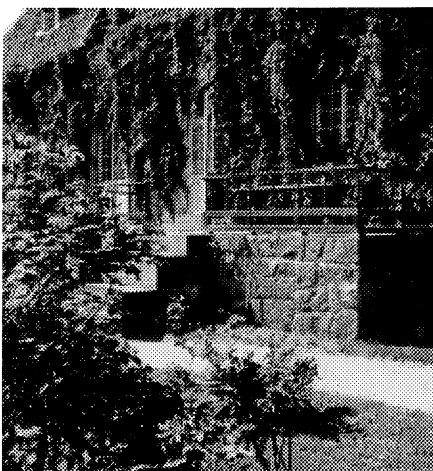
Kahvia juotiin puutarhassa useissa paikoissa. Hyvin suosittu oli ns. vilpola: katollinen oleskelupaikka yläpihalla kans-

Usko Karivalo on kuvannut appensa tämän mieluisassa harrastuksessa. Pelargoniat on siirretty sisätiloista kesäksi ikkunalaudalle. Seinustalla kasvaa tuuhea villiviini. Kuva Toini Karivalon kotiarkistosta.

liasiiven kyljessä. Vilpolan pylväitä kiersivät ruusupavut, sen seinustan villiviinit ulottuivat katolle ja pudottautuivat alas rehevänä verhona muodostaen kesäkamarin seinät. Jyväskylälle päin vilpolassa oli ruudukas lasiseinä. Kalustuksena oli valkea puutarhakalusto ja pari lepotuolia. (Karivalo 1996, 76.)

Toinen kahvinjuontipaikka oli syreenimaja vilpolaa vastapäätä, ja kolmas Jyväskylän puukaupunkiajalta peräisin oleva "bersoo", lehtimaja. Paunujen aikana tätä lehtimajaa alettiin kutsua romanttisesti "kihlamajaksi", sillä kaksi perheen nuorista solmi siellä kihlauksensa. (Karivalo 1983, 18.) Kihlamajaan sijoitettiin vuonna 1938 kaupunginkirkon vanhat penkit, jotka Toini Paunun kihlattu Usko Karivalo maalaasi majaan sopiviksi. Puutarha oleskelupaikkoineen siis tavallaan pala palalta rakennettiin juuri Paunun perheelle mieluisaksi. Sen elementeillä, niin kuin esimerkiksi kihlamajan penkeillä, oli, samoin kuin kaikilla kasveilla oma tarinansa ja menneisyytensä.

Puutarhan merkityksellisiä elementtejä sosiaalisten, muistorikkaiden paikkojen ohella olivat sen yksittäiset kasvit. Hjalmar Paunun puutarha-käsityksen taustalla vaikutti hänen lapsuudenmaisemansa Hämeenkoskella. Hjalmar Paunulla oli myös selkeä kuva Etelä-Suomen kartanopuutarhoista ajalta, jolloin hän toimi kahdeksan vuotta pappina Pohjassa lähellä Tammisaarta. (Paunu & Karivalo 1997.) Su-

Pappilan viihtyisä terassi, jota aina sään salliessa käytettiin ateriointiin ja myös muihin askareihin. Kuva Eira Paunu/ Keski-Suomen museon kuva-arkisto.

Jyväskylän pappilan pitkäaikainen talonmies Vihtori Palander "työmaallaan". Kuva: Keski-Suomen museon kuva-arkisto.

vun miehillä oli muutenkin pitkät perinteet puutarhanhoidossa; jo Hjalmar Paunun isoisä oli ollut aikoinaan kiinnostunut kasveista:

"Isäni (Hjalmar Paunu) oli kotoisin maalta - - se oli aika suuri maatila ja heillä oli iso puutarha, ja siellä jo oli kasveja, joita ei yleensä noin tavallisissa maalaistaloissa ollut - - se oli oikeastaan niin, että hänen isänsä, taikka jo isoisänsä, he ostivat vanhan kartanon ja siinä kartanossa oli ennestään, siis jo alkujaan - - ja farfar oli jo - - ennen Koskelle siirtymistään - - pioneereja kasvattanut, ja myöskin jotain muuta aivan noin jalostanut - - siis että minun farfarini isä on ollu jo innostunut tällaisesta - - 1800-luvun puolivälissä kirkkaasti - - se on hurjan jännää." (Karivalo 1997/l.)

Usko Karivalo maalaa kihlamajan penkkejä Toini Paunun seurattessa työn edistymistä. Kuva Toini Karivalon kotiarkistosta.

Varsinkin pioneilla, Hjalmar Paunun lempikukilla, oli monivaiheinen historiansa. Alunperin pionien juurakot olivat peräisin Paunun kotikartanosta Hämeestä. Pionit “muuttivat” kirkkoherran mukana aina hänen siirtyessään uuteen virkapaikkaan. Se, että kasvit periytyivät sukupolvelta toiselle, antoi niille luonnollisesti erityistä tunnearvoa. Vielä nykyäänkin Toini Karivalo käy hoivaamassa isänsä istuttamia pioneita ja ihailemassa niiden kukintaa: “Voi kyllä te olette ihania!” (puhelin-keskustelu pionien kukkimisen aikaan kesällä 1997). Jyväskylän pappilapuutarhan pionilajikkeet olivat seuraavanlaisia:

“Pioni: 50 - 60 cm korkea melko tanakkavartinen, kaunismuotoiseksi pensaaksi leviävä. Lajikkeita 2: vaaleanpunainen, kerrottu, hyväntuoksuinen (kuin vastapaistettu vehnäleipä). Kunkin varren päässä yksi kukka, jonka läpimitta muhkeimmillaan on n. 12 cm. Toinen lajike on violettiiin vivahtava tummanpunainen. Kukka kerrottu.” (MV:K 36/533:17.)

Muutkin puutarhansa kukkijat Paunu toi edellisestä virkapaikastaan Hollolan Parinpellosta, tai mielellään valitsi siellä kasvaneita lajeja (MV:K36/533:16). Luonnonvaraiset kevätukukijot (sinivuokko, kullero ja linnunmaito), jotka oli sijoitettu alapuutarhan kolmionmuotoiseen penkkiin, oli tuotu Hämeen Palomaan kartanon ympäristöstä. Omenapuita Hjalmar Paunu istutti kaupunkipuutarhansa alakulmaan ainoastaan yhden:

“ - -että ei tule kiusausta käydä pappilassa varkaissa!” (Karivalo 1997/I).

Paunun lapset kuljettivat edelleen pappilan puutarhan kasveja omiin puutarhoihinsa. Esimerkiksi perheen lapsista nuorin, Liisa Tuomi-Nikula, vei keltaisia vadelmia omaan puutarhaansa Kälviälle, josta taas hänen lapsensa ovat kuljettaneet niitä edelleen omiin pihoihinsa. (Karivalo 1997/IV.)

Jyväskylän pappilan puutarha on luonut kesäisin myös miellyttävät puitteet henkisen työn tekemiselle. Hjalmar Paunu valmisteli mielellään saarnojaan ja tieteellisiä tutkimuksiaan rehevän puutarhansa vilpolassa. Myös teologian tohtori Eira Paunun väitöskirja on syntynyt pitkälti Jyväskylän pappilan puutarhassa. (Karivalo 1997/IV.)

Jyväskylän pappilapuutarhan monipuolisuudesta kertoo seuraava Toini Karivalon kuvaus (Paunu & Karivalo 1997):

“Jyväskylän pappilan puutarha on ikään kuin keuhkot, josta iso talo saa voimaa monipuoliseen elämäänsä. Se oli kuin Jyväsjärveen päin aukioleva syli, enimmäkseen perheen omassa käytössä. Sieltä ikään kuin imettiin voimaa pappilassa tapahtuvaa työtä varten. Siellä myös perheen luku- ja tiedemiehet voivat keskittyä tieteellisiin tutkimuksiinsa. - - Koko perhe löysi sieltä kyllä omat mielipaikkansa. Hauskoja olivat myös koko perheen voimin suoritettut marjatakoot.”

Vilpola oli yksi puutarhan mieluisista oleskelu- ja seurustelupaikoista. Pylväitä kiertävät rehevät ruusupavut. Kuva: Keski-Suomen museon kuva-arkisto.

Vilpola kesällä 1997. Merkinä puutarhan entisestä kukoistuksesta näkyy vielä kituliaasti kasvava villiviini kuvan vasemmalla reunassa. Kuva: Ismo Hannula.

Puutarha nuoruuden ympäristönä

Vuonna 1913 syntynyt Toini Karivalo vietti Jyväskylän pappilassa nuoruusvuotensa viidennestätoista ikävuodesta aina oman perheen perustamisen aikaan saakka. Pappilan puutarha on jäänyt Karivalon mieleen erittäin elävänä. Siihen liittyy paljon rakkaita, emotionaalisesti sävyttyneitä nuoruusmuistoja. Luonnosta ja kasveista kiinnostuneelle nuorelle tytölle oli tärkeää isän antama opastus puutarhahoidossa, johon pappilan nuoristo "kasvoikin sisään" jo varhain. Yhteisesti hoidetuista töistä sekä myös rentoutumisesta ja perhejuhlista puutarhassa on jäänyt mieluisia muistoja. Puutarha yhteisenä kiinnostuksen kohteena ja sen yhteinen käyttö varmasti osaltaan lujittivat kuusihenkeen perheen yhteishenkeä. Puutarhan suojaisat paikat tarjosivat tosin mahdollisuuden myös yksinäisyyteen vetäytymiselle, mitä nuori tyttö pappilan vilkkaan elämän keskellä toisinaan varmasti kaipasi.

Puutarhaan kiinnittyi myös nuoruuteen liittyviä rakastumisen tunteita:

"Kun minä olin melkein rakastumaisillani siihen josta sitten tuli minun mieheni, oli syntymäpäivät, niin minä otin siitä yhden ruusun - - niin että romantiikkaa!" (Karivalo 1997/I.)

Merkittävä puutarhassa vietetty nuoruuden hetki oli tietysti myös kihlojen vaihto vanhassa "bersoossa". (Karivalo 1997/II.) 1800-luvulta peräisin oleva lehtimaja tuli siis toimimaan Paunun perheen nuorille merkityksellisten tapahtumien näyttämönä ja juhlapaikkana - sen tunnelmaa sävyttivät tietynlaiset, henkilökohtaisesti merkittävät muistot. Vielä nykyäänkin paikka on - kerrostalojen puristukseen jäätyäänkin - merkityksellinen ja muistoja herättävä, samoin kuin koko puutarha-alue. (Karivalo 1997/I.) Puutarhassa vietettiin myös Toini ja Usko Karivalon häitä (Karivalo 1997/IV). Nykyään vain pintapuolisesti hoidetussa ja muutoksia kokeneessa pihapiirissä on luettavissa vielä lukuisia merkkejä sen menneestä kukoistuksesta ja monipuolisesta elämästä.⁵ Toini Karivalo, joka leskeksi jäätyään muutti takaisin Jyväskylään, kertoo (1997/I) suuntaavansa usein kävelyretkensä vanhan pappilan muistorikkaaseen puutarhaan.

Toini Karivalo (1983) kuvailee pappilan puutarhaa 1940-luvun loppupuolen elokuisessa asussaan seuraavasti:

" - - Tehdään retki Paunun pappilaan jonakin kauniina päivänä, jolloin niin etupihan kukat kuin varsinainen puutarha oli loistossaan. Muistattehan kaupunginpuutarhuri Nordbergin? Hän oli aulis kantamaan pappilaan kasvien taimia, ja isäni puolestaan oli niitten innokas kasvattaja. Kun mennään keskiportista, on käytävän molemmin puolin ruusupenkit ja talon seinustalla kasvaa todella komeita auringonkukkia, pisimmät kolmemetrisiä. Lehmukset eivät silloin vielä varjostaneet liikaa. - - Kesäaikana oleskeltiin paljon eteläpuoleisella puutarhapihalla. - - Yläpiha vilpeloineen, sireenimajoineen, kiviterasseineen, käytävineen oli arkkitehti Kallion suunnittelema. Alapihalla oli tilaa kasvimaalle, marjapensaille, kukkaistutuksille ja kasvoi siellä jokunen vaahterakin. Romanttisin oli kuitenkin vanhaa perua oleva lehtimaja sinne johtavine lehtikujineen, se lienee Juhanattaren isän, kultaseppä Festenin ajoilta. Puutarha oli varsinaisesti perheoleilun paikka, mutta kyllä sinne pappilaan pistäytyneet vieraatkin johdatettiin - - " (Karivalo 1983.)

Pappila kaupungissa - puutarha kaupungissa

Toini Karivalon (1983) mukaan Jyväskylän pappilan tekee mielenkiintoiseksi vanhan pappilakulttuurin mukauttaminen kaupunkimaisiin olosuhteisiin. Tähän vanhaan pappilakulttuuriin puutarha kuului olennaisena osana. Jyväskylän pappilan

⁵ Seurakunnan suorittama hoito käsittää mm. nurmen leikkuun ja vastaavat perustyöt.

puutarha oli Paunun perheelle merkittävä hyötypuutarha, niin kaupungin keskustassa kuin se sijaitsikin.

“Sen ansiosta että meillä oli hyvä puutarha, niin meillä oli paljon kasvisruokia”
(Karivalo 1997/1).

Talossa oli miltei päivittäin ruoka- ja kahvivieraita, joten puutarha tarjosi paitsi pöytään pantavaa myös tarpeellista lisätilaa kesäisin. Kun syöjiä ja majoitettavia oli talossa paljon, ruustinna Elli Paunu saattoikin todeta: “Syötetään puutarhaa, syötetään puutarhaa!” (Karivalo 1997/1). Vaikka hyötypuutarha olikin monen maalaispappilan kyökkikasvimaata pienempi, kasvoi siellä erikoisuuksiakin. Siinä kekeiltiin mm. artisokan, hillosipulin ja mustajuuren viljelyä tavallisten juuresten lisäksi. Marjapensaitten erikoisuuksia olivat keltaiset vadelmat, valkoinen viinimarjapensas ja harvinaisen suurimarjaiset, makeat karviaiset. (Karivalo 1984, 232.)

Toini Karivalo (1983, 18) sanoo Jyväskylän pappilan puutarhaa “kesäajan olohuoneeksi”. Nimitys kuvaa hyvin puutarhan luonnetta ja käyttöä asuinrakennuksen jatkeena. Eira Paunun (1983, 33) mukaan vieraanvaraisuus on vanhastaan kuulunut kiinteästi pappilakulttuuriin. Pappilat olivat pitäjänsä seuralämän keskuksia, ja etenkin suuren emäseurakunnan kirkkoherran taloon kokoontui usein lähinnä säätyläisiä läheltä ja kaukaa. Varsinkin kesäisin oli pappiloissa usein paljon väkeä. (Paunu 1983, 33 - 34.) Puutarha sai siis usein toimia kesäajan olohuoneena pappilan majoittaessa vieraitaan.

Pappila säilytti asemansa kohtaamispaikkana pitkälle 1900-luvulle. Vasta 1960-luvulla se alkoi menettää erityisluonnettaan, ja muuttui papin perheen yksityisasunnoksi. Siitä olikin enää lyhyt matka perinnäisen pappilan häviämiseen. Kun Jyväskylän pappila 1920-luvulla rakennettiin, ei vielä aavistettu, että pappilakulttuurin aika lähestyi loppuaan. Uuteen pappilaan sijoitettiin vielä kauniit edustustilat. Suoraan ruokasalista avautui myös ovi puutarhaan, joka vilpeloineen ja lehtimajoineen tarjosi oivat puitteet kesäisille kutsuille. Lehtimajat olivatkin kesäisin sekä talonväen että vieraiden ahkerassa käytössä. (Paunu 1983, 34.)

Jyväskylän pappilan puutarhaa voidaan myös tarkastella haltijansa persoonallisuuden heijastumana. Puutarhaa käytettiin varsin monipuolisesti, ja se myös kuvasti tietynlaista joustavuutta ja olosuhteisiin mukautuvuutta toisin kuin Kolkan-

niemen miljö. Esimerkiksi sotavuosina Jyväskylän pappilan puutarhassa tehtiin perustavaa laatua olevia muutoksia, kun koristetarhana toiminut yläpiha laitettiin miltei kokonaan kasvamaan perunaa ja muita välttämättömiä hyötykasveja (Karivalo 1997/IV). Esteettiset seikat saivat näin tarvittaessa väistyä hyötyseikkojen tieltä - puutarha jousti tarpeitten ja mahdollisuuksien mukaan.

Jyväskylän pappila ja sen pihapiiri oli suunniteltu arkkitehtonisesti yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Puutarhassa oli selvästi havaittavissa piirteitä uudesta arkkitehtonisesta puutarhasta, joka vuosisadan alkupuolen suomalaisissa pappilapuutarhoissa jäi harvinaiseksi. Arkkitehtonisen puutarhan johtava periaate oli asuinrakennuksen ja puutarhan tarkoituksenmukainen yhteys (Häyrynen & Uino 1990, 156). Arkkitehtonisen jugend-puutarhan piirteitä Jyväskylän pappilapuutarhassa olivat mm. terassi, pengerrykset, portaat, tasaiset ruohomatot, hiekkakäytävät, suoralinjaiset puutarhakalusteet, puutarhan käytäväakselit, pohjakaavan pitkä perspektiivi, symmetria, aksiaalisuus sekä intiimien tilojen muodostaminen esimerkiksi pergoloin ja säleiköin.

Myös käytännön elämässä pappila pihapiireineen toimi kokonaisuutena. Toini Karivalo toteaaakin, että "Jyväskylän kaupungin pappilan muodostaa sekä rakennus että puutarha". Puutarha oli papille ja hänen perheelleen varsinkin ensimmäisinä vuosina tärkeä sikäläkin, ettei papilla ollut virallista loma-aikaa. Näin ollen kaupunkipappilan puutarha toimi tärkeänä virkistys- ja rentoutumisen lähteenä. (Paunu & Karivalo 1997.)

7. RAVINTOA SIELULLE JA RUUMILLE

Kokoavaa tarkastelua

Puutarha osana pappilakulttuuria

Sekä maaseudulla että kaupungeissa puutarha toimi kiinteänä osana vanhaa pappilakulttuuria aina toiseen maailmansotaan saakka. Vanhalle pappilakulttuurille oli ominaista vilkas seuraelämä ja vieraanvaraisuus. Tässä kulttuurissa puutarhalla oli oma roolinsa: se miellettiin osaksi pappilaa ja sen elämää. Vuosisadan alun pappiloihin puutarha liittyi olennaisena osana, kuuluihan se asunnon ja viljelysmaan lisäksi papin palkkaetuihin. Puutarha tarjosi niin ravintoa kuin viihdytystäkin. Pappilan ruokapöydässä istui varsin usein vieraita, joten puutarhan antimet toivat tervetullutta lisää pöytään. Sadonkorjuu ja säilöntä rytmittivät olennaisesti varsinkin maalaispappiloitten syyskesää: töihin osallistui yleensä koko talon väki. Puutarhan ansiosta ruokavalio pappiloissa olikin usein monipuolisempi kuin Suomen maaseudulla yleensä. Olivathan pappilat jo 1700-luvulta alkaen näyttäneet suuntaa hienostuneempien elämäntapojen omaksumisessa, joihin kuului myös puutarhan antimista nauttiminen.

Muutenkin pappilat usein toimivat esimerkkinä puutarhanhoidossa. Niiden vilkaan sosiaalisen elämän ansiosta esimerkiksi uudet viljelykasvit levisivät pappilasta toiseen ja paikkakunnalta toiselle. Pappiloilla oli usein myös yhteyksiä ulkomaille, joten vaikutteita kulkeutui myös Suomen ulkopuolelta. Pappiloista uutuudet levisivät vähitellen paikkakunnalle - seurakuntalaiset kun joutuivat asioimaan pappilassa, ei puutarhakaan voinut jäädä heiltä huomaamatta.

Kun pappiloita verrataan toiseen puutarhakulttuurimme edelläkävijään, kartanoihin, on pappilapuutarhojen tietynlainen avoimuus yksi selkeä ero. Pappilaa puutarhoineen oli tavallisen kyläläisen helpompi lähestyä sen tuttuuden vuoksi. Herraskartanon portin takainen, suljetumpi maailma kyllä varmasti herätti kiinnostusta, mutta jäi useimmille vieraaksi. Kartanoihin ei kutsumattomilla ollut asiaa samassa määrin kuin pappiloihin. Siksi pappilapuutarhojen uutuuksia omaksuttiin varmasti helpommin ja suoremmin tavallisiinkin pihoihin. Kartanot puolestaan välittivät vaikutteita ennen kaikkea toisilleen sekä vauraimpiin talonpoikaistaloihin, ja vasta tätä kautta yleisemmin paikkakunnilleen.

Erona on myös kartanoiden puutarhojen pitempi historia. Nikanderin (1916, 144) mukaan puutarhat olivat kartanoissa tavanomaisia jo 1700-luvun puolivälissä, jolloin ensimmäisiä pappilapuutarhoja vasta alettiin perustaa maahamme. Kartanoihin omaksuttiin myös nopeammin ja ennakkoluulottomammin eurooppalaisia puutarhatyylejä, kun taas pappiloitten puutarhat vain harvoin edustivat puhtaasti tiettyä tyyliä. Myös kasvivalikoimissa oli eroja; kartanoissa suosittiin pappiloita enemmän esimerkiksi eksoottisia kasveja ja niistä tehtyjä sommitelmia. Kartanoitten puutarhat ylipäänsäkin olivat usein pappilapuutarhoja suurempia ja monipuolisempia. Kartanopuutarhoissa usein oli myös näyttäviä puutarhan koristuksia, kuten patsaita, jotka pappilapuutarhoista tyystin puuttuivat. Kartanoitten puutarhat olivat muutenkin pappilapuutarhoja korostuneemmin nimenomaan koriste puutarhoja. Myös selkeät, erilliset puistot olivat luonteenomaisempia herraskartanoille.

Puutarha maalaispappilassa ja kaupunkipappilassa

Saarijärven Kolkanniemen puutarha edustaa vuosisadan alkupuoliskon edistyneistä maalaispappilan puutarhaa varsinkin koristetarhansa osalta. Vuosisadan alkupuoliskolla Kolkanniemen pappilaa ympäröivät keskeiset aikakauden pappilapuutarhoille ominaiset elementit : pihaan johtava puukuja, hiekkakäytävät, koriste puutarha, marja- ja hedelmätarha, nelikulmaiseen kortteleihin jaoteltu hyötykasvimaata sekä kauempana puistoalue. Piha- ja puutarha-alue oli tarkoin suunniteltu kokonaisuus, jossa esteettiset seikat olivat vähintäänkin tasavertaisesti hyötyseikkojen ohella huomioidut. Kolkanniemen puutarhassa on havaittavissa vaikutteita 1800-luvun lopulla ja kuluva vuosisadan alussa tunnetuksi tulleesta eklektisestä puutarhatyylistä.

Kolkanniemessä puutarha on toiminut kartanomaisen pappilarakennuksen jatkeena. Sillä on ollut suuri merkitys mm. pappilassa järjestetyissä juhlissa, joissa se sai toimia sosiaalisen kanssakäymisen näyttämönä ja seurustelun kulisseina. Rovasti Winter virkistäytyi mielellään myös yksin puutarhansa rauhassa. Koska Winter oli lapseton, ei puutarhasta muodostunut suljettua perheoleilun paikkaa. Kolkanniemen miljöötä voidaan pitää myös ilmauksena rovasti Winterin erikoisesta persoonasta ja elämäntavasta.

Koska kaupunkipappilat ovat Suomessa harvinaisia, eikä niiden puutarhoja ole aikaisemmin tutkittu, on tyyppillistä vuosisadan alkupuoliskon suomalaista pappilapuutarhaa vaikea sen osalta hahmottaa. Oikeastaan se on mahdotontakin, sillä kaupunkipappila puutarhoineen on ei-tyypillinen ilmiö suomalaisessa pappila-

kulttuurissa. Jyväskylän kaupunkiseurakunnan pappila onkin mielenkiintoinen synteesi kaupunkimaisiin olosuhteisiin mukautetusta maalaispappilan puutarhasta ja kaupunkitalon pihapuutarhasta. Jyväskylän pappilan puutarhassa oli suomalaisille pappiloille harvinaista vaikutusta 1920-luvulla muotiin tulleesta jugendpuutarhatyylistä. Tyyli oli suunniteltu palvelemaan myös omakotitalon tarpeita, ja toteutettavaksi siis pienemmissäkin puitteissa.

Jyväskylän pappilan etelärinteellä sijaitseva tontti tarjosi oivat puitteet suomalaisissa pappiloissa harvinaisen pengerpuitarhan perustamiselle. Arkkitehdin laatiman puutarhasuunnitelman pohjalta puutaranhoidosta innostunut kirkkoherra Paunu loikin vihreän keitaan keskelle kaupunkia. Koska elämä suuren emäseurakunnan kaupunkipappilassa oli kovin vilkasta - sanottiinkin, että "pappilan seinät ovat lasia" - tarjosi takapihan vehmas puutarha suoja- ja virkistäytymispaikan papin perheelle. Jyväskylän puutarhasta muotoutuikin suljetumpi perheoleilun paikka, kuin esimerkiksi syrjäisen Kolkanniemen puutarhasta. Olihan kirkkoherra Paunulla iso, kuusihenkinen perhe. Paunu joutui myös, toisin kuin maailmanmatkaaja Winter, viettämään paljon aikaansa virkatehtävissään kaupungissa, joten oma puutarha tarjosi välttämättömän "henkireiän" kiireiselle elämälle. Sen rauhassa saattoivat perheen tiedemiehet ja -naiset myös keskittyä tutkimuksiinsa.

Jyväskylän pappilan puutarha toimi myös sosiaalisena näyttämönä tarpeen vaatiessa. Se tarjosi mm. viihtyisien kahvinjuontipaikkojensa ansiosta lisätilan, kun talossa oli paljon väkeä, samoin kuin perheen juhlassa. Vartavasten ja säännöllisesti järjestettyjä kestejä ei Jyväskylän puutarhassa Kolkanniemen tapaan pidetty. Sen sijaan puutarha tarjosi paikan tietyille toistuville tapahtumille, joita kaupunkiolosuhteissa varmasti järjestettiin spontaanimminkin kuin syrjäkylillä. Tällainen oli esimerkiksi Martti Korpilahden johtaman suojeluskuntakuoron esittämä vapputervehdys. Perinnettä jatkoi sittemmin sekakuoro.

Maanpäällinen paratiisi?

Puutarhaa pidetään usein paratiisin maanpäällisenä toisintona. Varsinkin pappilan, paikkakuntansa hengellisen elämän keskuksen, yhteydessä nähdään helposti tällaista symboliikkaa. Esimerkiksi Katri Luostarinen (1951, 17) kuvaa puutarhaa seuraavasti:

"Se on rehevämpien, kauniimpien kasvien hoitopaikka, kaivattu paratiisi, jossa on turvallista ja viihtyisää, jossa päivän työn aiheuttama jännitys voi laueta

ja huolet haihtua - - Sommitellessamme puutarhaa me kukin koetamme vaistomaisesti toteuttaa omaa paratiisimielikuvaamme.”

Epäilemättä puutarha edusti myös pappilan väelle tietynlaista levon, rauhan ja virkistävyyden työssijaa, josta ammennettiin uutta voimaa työhön. Kaunista puutarhaa ei kuitenkaan annettu valmiina, niin kuin on paratiisin laita. Yleensä kaikki pappilan asukkaat lapsia myöten osallistuivat puutarhatöihin, joitten määrä ja vaativuus vaihteli puutarhan koosta ja näyttävydestä riippuen. Varsinkaan pappilassa kasvaneet lapset eivät suinkaan muista puutarhaa vain paratiisillisena ympäristönä, vaikka se mieluisa, viihtyisä ja muistiinpainuva leikkiympäristö useimmiten olikin. Muistoissa ovat pysyneet myös mm. loppumattomilta tuntuneet kitkemisurakat, joiden tieltä leikit saivat väistyä (ks. esim. Ruoff 1991).

Kuva pappilan puutarhasta maanpäällisenä paratiisina rakentuukin varmasti enemmän ulkopuolisen, vierailijan näkökulmasta. Kun tavallinen kyläläinen omasta vaatimattomasta pihapiiristään astui pappilan hyvin hoidettuun puutarhaan, jossa kasvoi myös erikoisia ja tuntemattomia kasveja, hän hyvinkin saattoi tuntea tulleensa paratiisiin. Puutarhanhoitoon liittyvä vaivannäkö ei ulkopuoliselle näy. Toini Karivalo (1997/IV) toteaaakin, että muokkaamaton luonnonympäristö sinänsä on kenties enemmänkin merkki Jumalan luomistyöstä - puutarhassahan näkyvät vahvasti myös ihmiskäden jäljet.

Muistojen puutarhat

Menneisyytemme rakentuu muistoista, ja muistomme taas vaikuttavat nykyisyytemme rakentumiseen. Merkityksellisistä tapahtumista ja paikoista kannamme muistoja läpi elämämme; ne ovat piirtyneet mieleemme lähtemättömästi. Esimerkiksi tiettyyn paikkaan liittyy hyvin erilaisia muistoja riippuen aina muistelijan suhteesta paikkaan. Lapsuuden tärkeisiin paikkoihin liittyvät muistot säilyvät kirkkaimpina läpi elämän.

Muistojen puutarhat ovat kuvia menneisyydestä. Kuvat ovat sävyttyneitä sen mukaan, millainen suhde muistelijalla on puutarhaan. Naapurin poika muistaa Kolkanniemen puutarhasta jännittävät leikit, niihin liittyneen pahanteon ja varastamansa mansikat. Lapsuutensa Kolkanniemessä asunut puolestaan muistaa puutarhan kokonaisvaltaisempina ympäristönä: leikkien täyttämänä rajattomana maailmana, jolla oli omat lakinsa. Luonnosta kiinnostunut, isänsä asioilla pappilassa vierailut poika taas muistaa pappilaa ympäröivät puut ja puutarhan kasvit, jotka lähtemättö-

mästi jäivät vierailijan mieleen. Tässä tutkimuksessa tarkastellut muistikuvat Kolkanniemestä ovat siis syntyneet ennen kaikkea lasten, poikien, kokemuksista. Osaltaan tällä seikalla selittyy varmasti se, että tulos on kovin erilainen kuin Jyväskylän pappilan puutarhan osalta.

Hahmotelma Jyväskylän pappilan puutarhasta on puolestaan syntynyt ennen kaikkea siellä nuoruutensa viettäneen naisen muistikuvista. Esimerkiksi kasvien osalta ne ovat hyvinkin yksityiskohtaisia. Tähän on vaikuttanut paitsi tytön kiinnostus luonnon ilmiöitä ja kasveja kohtaan, myös muistin tukena säilynyt monipuolinen valokuva-aineisto. Myös nuoruusajan tunnepitoiset puutarhaan liittyvät muistot ovat olleet säilyttämässä muistikuvia tuoreina ja elävinä.

Jäikö aikanaan niin merkittävistä pappilapuutarhoista muutakin muin muistoja? Mielestäni jäi paljonkin. Pappilapuutarhojen myötä alettiin hyötyseikkojen ohella enemmän arvostaa myös ympäristömme kauneutta. Pappilat vaikuttivat ratkaisevasti koko puutarhakulttuurimme kehitykseen ja säilymiseen. Ilman pappiloita kotipuutarhat varmasti monin paikoin olisivat jääneet huomattavan paljon yksipuolisemmiksi ja köyhemmiksi. Nykyaikana olisikin tärkeää vaalia pappiloittenkin kautta levinneitä, oloihimme sopeutuneita vanhoja maatiaiskasveja, ennen kuin ne häviävät kokonaan ulkomaisten lajikkeitten lisääntyvän tuonnin myötä. Myös säilyneitä pappiloitten pihapiirejä tulisi entisöidä ja vaalia tavallaan muistomerkkeinä - ovathan vanhat pihat kasveineen ja niihin liittyvine tarinoineen arvokas osa kulttuurihistoriaamme.

LÄHTEET

Painamattomat:

Haastattelut:

Hellsten, Pekka, 11.11.1996/I, puhelinkeskustelu.

Karivalo, Toini, 17.4. 1997/I, Jyväskylä; 9.6.1997/II, Jyväskylä, pappilan puutarha; 17.6.1997/III, Jyväskylän kaupunkiseurakunnan pappilan esittely tutkijoille; 3.11.1997/IV, Jyväskylä.

Kukkonen, Elina, 17.6.1996/I, Saarijärvi; 24.7.1996/II, Saarijärvi.

Paunu, Eira, 8.12.1997, henkilökohtainen tiedonanto.

Riedel, Max, 30.9.1996/I, Lahti; 10.11.1997/puhelinhaastattelu.

Ritoniemi, Pentti, 22.11.1996/I, Saarijärvi; 11.7.1997/II, Saarijärvi, Kolkanniemen pappilan puutarha.

Arkistot ja muu kirjallinen lähdeaineisto:

Forsman, Carita 1996: Valokuvaus, kamera ja valokuva kulttuuritutkimuksen apuvälineinä. 20 päivää kulttuurinkuvaajan matkapäiväkirjasta Kaakkois-Aasiaan. Pro gradu -tutkielma Jyväskylän yliopiston etnologian laitoksessa.

Härö, Elias 1987: Saarijärven Kolkanniemen pappilan kulttuurihistoriallista arvoa ja sen kunnostustarvetta, käyttömahdollisuuksia ja suojelua koskeva muistio. Museoviraston rakennushistoriallinen osasto.

JyMa: Jyväskylän maakunta-arkisto.

Karivalo, Toini 1983: Kotini oli Jyväskylän pappila. Käsikirjoitus. JyMa/Paunu-suvun kokoelma.

Koskela, Leena 1995: Pappilan puutarha vuosisadan vaihteessa. Suomalais-ugrilaisen kansatieteen pro gradu -työ. Helsingin yliopisto.

MVK 8: Museoviraston kansatieteen toimiston kysely vuonna 1961 pihakasveista ja puutarhoista.

MVK 36: Museoviraston kansatieteen toimiston kysely vuonna 1990 puutarhoista ja kasvimaista.

MV:KTKA: Museoviraston kansatieteen toimiston kuva-arkisto.

Paunu, Eira ja Karivalo, Toini 1997: Kommentteja Tiina Koskimiehen tutkimuksesta. Toini Karivalon kirje Tiina Koskimiehelle 28.5.1997.

RO1: Kansallismuseon rakennushistoriallisen toimiston kysely vuonna 1968 pappilan puutarhasta.

Saarnijoki, Stiina 1974: Maustekasvien viljelyhistoriaa 1900-luvun alkuun. Puutarhatieteen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Ska/1. Saarijärven kirkonarkisto, L Jc III 9 1900. Ehdoitus puutarhaksi Saarijärven pappilaan.

Ska/2. Saarijärven kirkonarkisto, virkatalolautakunnan pöytäkirja 5.11.1926.

Starr, Sari 1985: Karlberg-Aulanko Hugo Standertsköldin omistuksessa vuosina 1883 - 1926. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -työ. Helsingin yliopisto.

Suomen rakennuskulttuurin yleisluettelo, kohdeinventointilomakkeet 5 ja 74. Museovirasto.

Vaula, Sari 1988: Ikkuna menneelle pihamaalle - innovaatiotutkimus pihakulttuurista sääty-yhteiskunnan ajoilta teollistuneeseen Suomeen. Suomalais-ugrilaisen kansatieteen pro gradu -työ. Helsingin yliopisto.

Vuorinen, Tuuli 1967: Maaseudun pihojen istutetut lehtimajat. Pro seminaari - esitelmä professori Niilo Valosen seminaarissa.

Painetut:

Adams, William Howard 1979: The French Garden 1500 - 1800. World landscape art and architecture series. New York.

Alanko, Pentti & Kahila; Pirkko 1992: Palavarakkaus ja särkynytsydän sekä muut perinteiset koristekasvit. Helsinki.

Alanko, Pentti & Kahila, Pirkko 1994: Ukonhattu ja ahkeraliisa. Perinteiset koriste- ja hyötykasvit. Helsinki.

Arkio, Leena 1985: Rakkaat vanhat huonekasvit. Ikkunapuutarhan historiaa Suomessa. Helsinki.

Björkenheim, Edv. 1926. Puutarha nro 2, kansilehti. Tampere.

Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loic J.D. 1995: Refleksiiviseen sosiologiaan. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta. Jyväskylä.

Elfving, Jenny 1900: Pikkutilallisten kasvitarhan hoidosta. Puutarha nro 3. Tampere.

Flinck, Maria 1994: Tusen år i trädgården. Från sörmländska herrgårdar och bagårdar. Torekällbergets museum. Södertälje.

Gardberg, C.J. 1979: Säätyläis- ja kaupunkikulttuuri. Puutarhat. - Suomen kulttuurihistoria I. Toim. Päiviö Tommila, Aimo Reitala & Mikko Kallio. Porvoo. S. 292 - 293.

Godenhjelm, Hugo 1935: Suomen pappilat. Tietoja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon seurakunnista. Helsinki.

Grönqvist, Toini & Liittä, Pirkko 1996: Täähkäpuiston rosarium. Historiallisten ruusujen vaellus Suomeen dokumenttien kertomana. Turku.

Haavio, Heikki 1935: Mathias Calonius vanhempi ja hänen aikaisensa Saarijärvi. - Keski-Suomi II. Toim. Lauri Kuusanmäki, Toivo Ojala & Ohto Oksala. Jyväskylä. S. 58 - 89.

Haavio, Martti 1972: Nuoruusvuodet. Kronikka vuosilta 1906 - 1924. Porvoo.

Hirsjärvi, Sirkka 1997: Metodologiset ja teoreettiset lähtökohdat. - Sirkka Hirsjärvi, Pirkko Remes & Paula Sajavaara: Tutki ja kirjoita. Helsinki. S. 117 - 168.

Hovikoski, Markku 1963: Saarijärven seurakunnan vaihteita v. 1931 - 1961. - Saarijärven kirja. Toim. Mauno Jokipii. Pieksämäki. S. 551 - 566.

Hufvudstadsbladet nro 294, 17.12.1868.

Hyvämäki, Eetu 1974: Saarijärvi. - Kotiseutuni Keski-Suomi. Toim. Mats Öhling, Martti Lahtinen, Esko Kujansivu & Leif Ahrner. Kuopio. S. 255 - 263.

Häyrynen, Maunu & Uino, Pirjo 1990: Puistot ja puutarhat - Svante ja Paul Olsson. - Ars Suomen taide 5. Keuruu. S.154 - 157.

Häyrynen, Maunu 1994: Maisemapuistosta reformipuistoon. Helsingin kaupungin puistot ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1930-luvulle. Helsinki.

Ilmonen, Mervi 1996: Suomalaisuuden maisemat. - Maiseman arvo(s)tus. Toim. Maunu Häyrynen & Olli Ilmonen. Saarijärvi.

Junnila, Heikki 1995: Saarijärven historia 1865 - 1985. Paavon Saarijärvestä kaupungiksi. Saarijärvi.

Jäppinen, Jussi (toim.) 1996: Pikkukaupungin pihvoja ja puistoja. Kaupunkivihreän kehitysvaihteita Jyväskylässä. Jyväskylä.

Kallio, Reino 1972: Vanhan Saarijärven historia. Jyväskylä.

Karivalo, Toini 1983: Jyväskylän pappila 1928 - 1956. - Toini Karivalo, Liisa Tuomi-Nikula & Eira Paunu: Jyväskylän pappila. Historiaa ja elämää vuosina 1928 - 1956. Jyväskylä. S. 1 - 19.

Karivalo, Toini 1984: Pappilaperinteitä maalla ja kaupungissa. - Kodin suuri keittiökirjasto 6. Toim. Ulla-Maija Paalu & Paula Avikainen. Espoo. S. 226 - 232.

Karivalo, Toini 1996: Kesäpäivä pappilan pihassa. - Pikkukaupungin pihoja ja puistoja. Kaupunkivihreän kehitysvaiheita Jyväskylässä. Toim. Jussi Jäppinen. Jyväskylä. S. 76.

Karjalainen, Pauli Tapani 1996: 3 näkökulmaa maisemaan. - Maiseman arvo(s)tus. Toim. Maunu Häyrynen & Olli Immonen. Saarijärvi.

Karsten O. 1909: Monivuotisista koristekasveista. Puutarha nro 10. Tampere.

Kilpeläinen, Tuija 1996: Viheralueiden psykologiset vaikutukset. - Pikkukaupungin pihoja ja puistoja. Kaupunkivihreän kehitysvaiheita Jyväskylässä. Toim. Jussi Jäppinen. Jyväskylä. S. 104 - 105.

Knapas, Rainer 1988: Puutarhataide Suomessa 1750 - 1810. Ars Suomen taide 2. Keuruu. S. 234 - 243.

Korkiakangas, Pirjo 1996: Muistoista rakentuva lapsuus: agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. Helsinki.

Koskenniemi, V.A. 1960 (1935): Onnen antimet. Porvoo.

Koskinen, Arvo 1963: Saarijärven luonnosta. - Saarijärven kirja. Toim. Mauno Jokipii. Pieksämäki. S. 7 - 24.

Kotilainen, Kari, Rauvala, Osmo, Siekkinen, Jukka & Ylioja, Merja 1996: Hannarunoelman pappilasta kesäteatteriksi. Kaksin kauniimpi. Teatteri Eurooppa Neljän käsiohjelma.

Kukkonen, Ilkka 1993: Johdannoksi. - Carl von Linné: Lapinmatka 1732. Vuonna 1889 ilmestyneestä ruotsinkielisestä laitoksesta suomentanut Tuomo Itkonen. Hämeenlinna.

Kuusanmäki, Lauri 1935: Pappilaelämää Keski-Suomessa 1870-luvulla. - Keski-Suomi II. Toim. Lauri Kuusanmäki, Toivo Ojala & Ohto Oksala. S. 139 - 175.

Lahnala, Eija-Liisa 1990: Saarijärven rakennusperinnettä. Saarijärvi.

Laitila, Inka-Maria 1995: Puistojen kaupunki. Hämeenlinnan vanhojen puistojen

historiaa ja puistokulttuuria. Hämeenlinna.

Lehtonen Väinö 1936: Puutarha, koti, yhteiskunta. Puutarha nro 6. Tampere.

Leikkonen, P. G. 1930: Saarijärven seurakunnan vaiheita. Jyväskylä.

Lihatšev, Dmitri 1994: Johdatus nauruun. Reunamerkitöjä venäläisyydestä. Suom. Erkki Peuranen. Pieksämäki.

Lindgren, Erik 1913: Kasvitarhakirja. Neuvoja keittiökasvien, hedelmäpuiden, marjapensasten, puistopuiden ja -pensaiden, ulkoilma- ja huonekukkien viljelemiseen, ohjeeksi jokaiselle kasvitarhanhoidon harrastajalle. Suomen oloihin mukailut Klas Stening. Porvoo.

Linkola, Martti 1979: Suomalaisen kulttuurimaiseman vaiheita. Kotiseutu 3 - 4. Helsinki. S. 77 - 96.

Linkola, Martti 1985: Maatalouden maisema. - Sukupolvien perintö 2. Talonpoikauskulttuurin kasvu. Toim. Martti Linkola, Toivo Hakamäki & Heikki Kirkinen. Helsinki. S. 57 - 102.

Luostarinen, Katri 1951: Puutarha ja maisema. Porvoo.

Lönngqvist, Bo 1988a: Den kultiverade skogen - herrgårdsparken. - Nord Nytt 33/34. S. 107 - 114.

Lönngqvist, Bo 1988b: Ritualization of Daily life. Life of the Gentry at Ratula Manor in Artsjö (Finnish Artjärvi) around 1900. - Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology. Copenhagen, Denmark. S. 93 - 116.

Lönngqvist, Bo 1995: Vanhoja kartanoita Helsingin seudulta. Suom. Georg Mecklin. Vaasa.

Mannermaa, J. A. 1923: Pappisvirkatalot. Näkökohtia niiden merkityksestä ja käytämisestä. Porvoo.

Mansikka, Mikko & Kärki, Pekka 1993. Esipuhe teoksessa Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Helsinki.

Merivuori, Tuula-Maria 1987: Puutarha- ja maisema-arkkitehtuuri Suomessa. Osa I. Katsaus viheralueiden syntyyn ja kehitykseen. 2. korjattu painos. Helsinki.

Mäkinen, Asser 1936: Vähän puutarhojen suunnittelusta. Puutarha nro 12. Tampere.

Niiranen, Timo 1981: Miten ennen asuttiin. Vanhat rakennukset ja sisustukset. Keuruu.

- Nikander, Gabriel 1916: Byar och gårdar i Helsinge från 1750 till 1865. Borgå.
- Numminen, Jaakko 1990: Suomen pappilat, niiden menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus. - Kirkkojen kunnostus ja pappilakulttuuri. Toim. H. Viitala. Kuopio. S. 36 - 50.
- Parland, Oscar 1983: Lumottu tie. Suom. Eeva-Liisa Manner. Porvoo.
- Paunu, Eira 1983: Pappilan vieraat. - Toini Karivalo, Liisa Tuomi-Nikula & Eira Paunu: Jyväskylän kaupunkiseurakunnan pappila. Historiaa ja elämää vuosina 1928 - 1956. Jyväskylä. S. 33 - 47.
- Puutarha 1898a (2): Puutarhaviljelystä ja sen yleisemmästä levenemisestä. Nimimerkki W.B. Tampere.
- Puutarha 1898b (6): Vanha asiakirja. Tampere.
- Puutarha 1931 (1): Kodin ympärillä oleva puutarha on kulttuurin merkki. Nimimerkki T.K. Tampere.
- Puutarha 1934 (11): Karl von Linné. Nimimerkki V.K. Tampere.
- Puutarha 1946 (1): Puutarhakulttuuri ja yleiset rakennukset. Nimimerkki J. H-o. Tampere.
- Pälsi, Sakari 1993 (1947): Maailman ja mielen maisemia. Esseitä. Toim. Harry Halén. Helsinki. S. 103 - 107.
- Ranck, Chr. 1922: Puutarhataiteen historia. Suom. Anna-M. Tigerstedt. Helsinki.
- Rautakorpi, Matti 1978: Muistelmia rovasti Hugo Winteristä. Sampo, Saarijärven seudun paikallislehti nro 11, 16.3.1978. Saarijärvi.
- Runeberg, Johan Ludvig 1993 (1836). Hanna. En dikt i tre sånger. Juva.
- Ruoff, Eeva (toim.) 1991: Maanpäällinen paratiisi. Puutarhatunnelmia suomalaisessa kirjallisuudessa. Juva.
- Ruoff, Eeva 1993: Monrepos. Muistojen puutarha. Porvoo.
- Ruoff, Eeva 1996: Kultaranta. Porvoo.
- Räsänen, Matti ja Räsänen, Riitta 1982: Ihminen fyysisen ympäristön viitekehyksessä. - Kulttuurin kenttätutkimus. Toim. Päivikki Suojanen & Lassi Saessalo. Tampere.
- Sampo 1949 (14): Rovasti Hugo Winter. Saarijärven seudun paikallislehti 28.4.1949. Saarijärvi.

Sampo 1950 (1): Saarijärven menneisyyttä. Vanhat kirkonkirjat kertovat. Saarijärven seudun paikallislehti 5.1.1950. Saarijärvi.

Sampo 1953a (10): "Runebergin kuusi" Kolkanniemen pappilassa kaatui. Saarijärven seudun paikallislehti 12.3.1953. Saarijärvi.

Sampo 1953b (11): Kaatunut Runebergin kuusi. Saarijärven seudun paikallislehti 19.3.1953. Saarijärvi.

Sampo 1957 (30): Ennen kuin tuli Saarijärvelle... Saarijärven seudun paikallislehti 25.7.1957. Saarijärvi.

Silkkilä, Onni & Koskinen, Aarre 1990: Lounais-Suomen kulttuurikasvistoa. Turun maakuntamuseo. Raportteja 12. Turku.

Simonen, Seppo 1961: Suomen puutarhatalouden historia. Helsinki.

Sinisalo, Antero 1997: Puutarhataiteen historian perusteet. Toim. Maunu Häyrynen. Helsinki.

Sinisalo, Hannu 1985: Valokuva kansatieteen tutkimusvälineenä ja -kohteena. - Teoriaa, aihepiirejä ja näkökulmia kansatieteellisessä tutkimuksessa. Toim. Jukka Pennanen, Leena Sammallahti & Helena Haapalainen-Tiainen. Lappeenranta.

Suojanen, Päivikki 1982: Tutkimusstrategia ja tutkijan ideologia. - Kulttuurin kenttätutkimus. Toim. Päivikki Suojanen & Lassi Saressalo. Tampere.

Suolahti, Gunnar 1912: Suomen pappilat 1700-luvulla. Porvoo.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon matrikkeli 1969. Helsinki.

Talve, Ilmar 1990: Suomen kansankulttuuri. Helsinki.

Thacker, Christopher 1979: The history of Gardens. University of California Press. Berkeley and Los Angeles, California.

Topelius, Sakari 1993 (1876): Maamme-kirja. Lukukirja Suomen alimmille oppilaitoksille. Juva.

Tuan, Yi-Fu 1974: Topophilia. A Study of Environmental Perception, Attitudes, And Values. Englewood Cliffs.

Tuomi-Nikula, Liisa 1983: Pappila kotina. - Toini Karivalo, Liisa Tuomi-Nikula & Eira Paunu: Jyväskylän kaupunkiseurakunnan pappila. Historiaa ja elämää vuo-

sina 1928 - 1956. Jyväskylä. S. 20 - 32.

Turunen, Kari 1987: Ihminen ja tiede. Jyväskylä.

Uino, Pirjo 1989: Puutarhataide 1810 - 1910. - ARS Suomen taide 4. Espoo. S. 68 - 72.

Uino, Pirjo & Häyrynen, Maunu 1990: Suomen puutarhataiteen historia. Esitutkimuksen loppuraportti. Otaniemi.

Vuorela, Toivo 1983: Suomalainen kansankulttuuri. Porvoo.

Wegelius, Hannes 1899: Keski-Suomi. Suomen matkailuyhdistyksen vuosikirja 1899. Helsinki. S. 39 - 94.

Winter, Hugo 1949: Rovasti H. Winterin jäähyväistervehdys Saarijärven seurakunnalle. Sampo, Saarijärven seudun paikallislehti nro 7, 17.2.1949. Saarijärvi.

LIITE 1.

KANSALLISMUSEON RAKENNUSHISTORIALLISEN TOIMISTON KYSELY 1.

Pappilan puutarha

Pappiloiden puutarhoilla on ollut suuri merkitys puutarhanhoidon kehityksessä. Arvattavasti puutarhan muoto, jaottelu ja myös taiteelliset yksityiskohdat ovat ainakin osittain levinneet maaseudulla pappiloiden välityksellä. Muistatteko pappilan vanhan puutarhan ja pihaistutukset? Pyydämme, että piirtäisitte siitä pohjapiirroksen, joko yleisluontoisen tai yksityiskohtaisen, sen mukaan kuinka hyvin sen muistatte. Miltä ajalta on muistamanne puutarha? Muistatteko jonkin suuren muutostyön pappilan puutarhassa, vanhan puutarhan hävittämisen, puutarhan laajennus- tai uudistustyön jne.?

1. Miten puutarha-alueet (esim. hedelmätarha, ryytimaa, yrttitarha, koristepuutarha, humalisto, puisto) sijaitsivat päärakennukseen ja miespihaan nähden? Muodostivatko puutarhan osat yhtenäisen kokonaisuuden? Sijaitsivatko ne toisistaan erillään?

2. Minkälainen oli puutarhan pääosan (varsinainen puutarha) kokonaisuusmuoto ja "asema-kaava"? Kuinka moneen ja minkä muotoisiin "kortteleihin" (ruutuihin, osiin) se oli jaettu? Oliko puutarha perustettu tasamaalle vai oliko siinä maastoeroja (terasseja)? Oliko puutarha aidattu, ja kulku sinne vain porteista? Olivatko käytävät hiekoitettuja tai esim. tiilimurskalla päällystettyjä?

3. Oliko puutarhassa lampia, puroja tai muita vesilaitteita? Oliko siellä puutarharakennuksia (esim. huvimajoja, leikkimökkejä, lehtimajoja) erityistä puutarhakalustoa (esim. penkkejä, pöytiä, tuoleja), muita puutarhakoristeita (esim. veistoksia, puusta tai rautapelistä leikattuja ja maalattuja ihmis-, eläin- tai satuhahmoja, maljakoita, uurnia, aurinkokelloja, kiiltopalloja, koristeellisia portteja tai aitauksia, lintutaloja)? Muistatteko, oliko puutarhassa leikattuja pensasaitoja tai leikkaamalla muotoiltuja puita?

4. Muistatteko, oliko pappilaan johtava tie puiden reunustama? Oliko kysymyksessä vanha ratkaisu? Oliko pappilan pihalla istutuksia (esim. pensaita, niistä muodostettuja lehtimajoja, puita, puuryhmiä tai tiettyyn muotoon istutettuja puita, kukkaryhmiä)? Oliko pihalla nurmikkoalueita, istutettu keskusalue, muodostivatko pihan mahdolliset käytävät kuvioita?

5. Oliko päärakennuksen välittömässä tuntumassa, seinän vierillä, koristepensaita tai kukkaistutuksia? Jos puutarha oli päärakennuksen takana, ulottuiko se aivan taloon saakka vai oliko varsinaisen puutarhan ja päärakennuksen välillä koristepuutarha, puutarhapiha?

6. Mitä koristepensaita ja puita muistatte puutarhasta? Oliko pappilassa erityinen ruusutarha? Kuuluiko puutarhaan tai yleensä pappilan alueeseen puistoksi nimitetty osa? Muistatteko yksityisiä suuri puita? Liittyikö niihin jokin tarina tai olivatko ne tietyn tapahtuman tai henkilön nimikkoja?

7. Minkälaisia nimityksiä muistatte käytetyn puutarhasta, sen osista tai yksityiskohdista?

Antero Sinisalo

LIITE 2.

MUSEOVIRASTON KYSELY NRO 8 VUONNA 1961

Pihakasvit ja puutarhat

122. Vanhaan pihakuvaan monilla seuduilla kuuluivat ennen valkoiset ruusut. Oliko niitä paitsi talojen myös metsätorppien ja pikku mökkien pihoissa? Tiedetäänkö, milloin niitä alettiin käyttää vai onko tapa ylimuistoinen?

123. Sininen sireeni on myös jotenkin vanha ja yleinen pihapensas. Tiedetäänkö sen käyttööntuloajasta ja yleistymisestä jotakin? Mitä muita pensaita vanhaan aikaan oli tapana istuttaa pihaan? Mitä niiden iästä tiedetään? Mistä niitä saatiin?

124. Oliko lehtimajoja talojen ja pikkuasuntojen pihoilla? Yleisestikö? Mistä pensaista tai puista ne oli istutettu? Niiden ikä?

126. Pihamailla on ennen kasvatettu myös eräitä pienempiä kasveja. Mitkä niistä ovat vanhimpia Teidän seudullanne?

127. Miksi nimitettiin vanhimpia puutarhoja? Kuinka yleisiä ne olivat? Kuinka suuria? Mitä niissä kasvatettiin? Muistetaanko puutarhojen käyttööntuloaika?

N.V.

LIITE 3.

MUSEOVIRASTON KYSELYLEHTI 1990

36. muistitiedon keruukilpailu

PUUTARHOISTA JA KASVIMAISTA

Kysymykset

Kasvitarha

1. Kuvailkaa entisen ja nykyisen puutarhanne eri osia. Piirtäkää ne oheisen piirroksen tapaan merkittävällä puiden ja istutusten paikat ja kasvilajit. Oletteko itse suunnitellut puutarhanne vastaavaan tapaan? Milloin? Oletteko pitänyt puutarhastanne päiväkirjaa? Mitä olette merkinnyt siihen? Jos Teillä on tallella puutarhasuunnitelmia tai -päiväkirjoja, voitteko lähettää ne arkistoomme kopioitaviksi?
2. Porkkana ja punajuuri ovat tavallisimmat kotipuutarhan juurikasvit. Vahnastaan ovat olleet suosittuja myös muut ravintopitoiset juurekset, etenkin lanttu ja nauris. Mitä juurikasveja olette viljellyt? Mistä ja miten olette hankkinut niiden siemenet ja taimet? Oletteko ottanut itse talteen siemeniä? Kuinka olette säilyttänyt niitä?
3. Oletteko ostanut siemeniä ja taimia kiertäviltä kauppiailta? Mitä siemeniä tai taimia? Kertokaa, miten ne menestyivät.
4. Oletteko kasvattanut retikkaa? Miten olette säilyttänyt ja käyttänyt sitä? Mitä juurikasta tarkoittavat räätikkä ja rötkä? Entä oletteko viljellyt tai käyttänyt maa-artisokkaa, palster-nakkaa ja selleriä? Miten? Millaista ruokaa olette valmistanut sokerijuurikkaasta?
5. Mitä salaattilajeja olette kasvattanut? Miten muistatte salaattia käytetyn ruoaksi entisaikaan?
6. Oletteko itse kasvattanut tomaatteja? Mistä hankitte taimet? Millaisen suojan olette rakentanut tomaateille? Keneltä olette saanut neuvoja niiden kasvattamisessa? Oletteko käyttänyt tomaatteja ravinnoksi muuten kuin tuoreena? Millä tavoin?
7. Oletteko kasvattanut kurkkua tai kurpitsaa? Millä tavoin? Miten olette suojannut kurkkupenkkejä? Miten olette säilönyt ja käyttänyt kurkkua ja kurpitsaa?
8. Mitä herne- ja papulajeja olette viljellyt? Miten olette säilyttänyt ja käyttänyt niitä? Entä mitä kaalilajeja olette viljellyt? Miten olette säilyttänyt kaalia talven yli?
9. Monet kasvilajit ovat nykyisin tulleet ulkomailta tuotuina uudelleen tunnetuiksi, vaikka niitä on viljelty maassamme jo vuosikymmeniä sitten. Milloin muistatte nähneenne tai viljelleenne ensimmäistä kertaa esimerkiksi kyssäkaalia? Mitä ruokia olette valmistanut siitä? Muistatteko muita uudelleen viljelyyn otettuja lajeja? Mitä? Kertokaa niiden viljelystä ja käytöstä.
10. Millaista vuoroviljelyä olette harrastanut kasvimaallanne? Mitä hyöty- ja koristekasveja olette kasvattanut kasvihuoneessa?
11. Miten olette yrittänyt torjua hallaa kasvimaalta?

12. Oletteko ottanut satoa korjatessanne talteen erikoisen muotoisia tai epätavallisen suuria juurikasveja tai vihanneksia? Millaisia?

13. Mistä olette hankkinut puutarhanhoitovälineet? Oletteko valmistanut itse niitä? Millaisia?

14. Miten juurikasvien ja vihannesten viljely on mielestänne muuttunut?

Koristepuutarha / huvituspuutarha

15. Monet vanhoista koristepuutarhan kasveista ovat hävinneet nykyisiltä pihoilta. Monia isoäidin aikanaan kasvattamia kukkalajeja ei enää saa ostaa taimitarhoista. Minkä nimisiä kukkia tai koristekasveja muistatte vanhoista puutarhoista? Milloin ja missä olette nähnyt niitä viimeksi?

16. Tunnetteko leukoijan, resedan, ruusuruohon, paperikukan, palavan rakkauden, ylioppilasruusun? Millaisia ne olivat? Millä muilla nimillä tiedätte niitä kutsutun? Mitä nimityksiä tiedätte ukonhatulle (tuulihattu, kypäri jne.)? Entä mitä nimityksiä tiedätte syyseleimukukalle (floksi, syyssireeni jne.)?

17. Mitä monivuotisia kukkia olette kasvattanut? Kuinka olette hankkinut niitä? Mitkä koristekasvit ja kukkalajit ovat ehdottomasti kuuluneet puutarhoihin? Mitä monivuotisia koristekasveja kasvaa tällä hetkellä puutarhassanne?

18. Mitä puutarhoista "karanneita" kukkia olette löytänyt ja siirtänyt omaan puutarhaanne? Oletteko koettanut siirtää sinne myös luonnonkasveja? Millaisella menestyksellä?

19. Mitä ruusuja puutarhassanne on kasvanut? Mistä olette hankkinut ne? Miten ne ovat menestyneet?

20. Milloin olette viimeksi kasvattanut tupakkaa? Hyödyksi vai koristeeksi?

21. Mitä koristepensaita on kasvanut lapsuudenkodissanne? Miten ne oli hankittu? Mitä koristepensaita kasvaa tällä hetkellä pihallanne? Milloin ja mistä ne on hankittu? Milloin muistatte nähneenne ensimmäistä kertaa esimerkiksi jasmiinin?

22. Mitä koristepuutarhan kasveja olette korjannut sisätiloihin talven ajaksi? Miten olette hoitanut niitä talvella?

23. Mitä pensaita muistatte vanhastaan käytetyn pensasaitoina? Onko seljapensasta käytetty aitakasvina? Onko siitä korjattu marjoja? Kuinka niitä on säilötty tai käytetty ravinnoksi?

24. Mitä kasveja olette kasvattanut rakennusten seinämillä tai seinien vierustoilla?

25. Erityisesti 1950-luvulta alkaen tulivat omakotitalojen pihoilta muotiin tasainen nurmientä ja kivilaatoista tehty käytävät. Milloin järjestitte osan puutarhastanne nurmikoksi? Mikä siihen oli syynä?

26. Millaisia rakennelmia tai järjestettyjä levähdyspaikkoja puutarhassanne on ollut? Kivistä rakennettuja terasseja, lehtimajoja, penkkejä, keinoja jne.?

27. Kenellä paikkakunnallanne on ollut / on tällä hetkellä kaunein puutarha? Kuvaile sitä lähemmin.

28. Miten kukkalajien ja koristekasvien suosio on mielestänne muuttunut viimeisten vuosikymmenten aikana? Mitä mieltä olette koristepuutarhan hoidosta? Mikä on mielikukkanne?

Neuvonta ja esikuvat

29. Miten puutarhassa tehtävät työt ovat jakaantuneet perheenjäsenten kesken. Mitkä työt ovat kuuluneet nimenomaan lasten tehtäviin? Jos lapsilla on ollut omat kasvimaansa ja kukkapenkkinsä, mitä niissä on kasvatettu?

30. Kansakoulussa on opastettu myös puutarhan hoitamisessa. Oletteko saanut koulussa tällaista opastusta? Kertokaa siitä lähemmin. Mitä kansakoulujen puutarhoissa viljeltiin? Mitä koulupuutarhan tuotteille tehtiin? Mitä kukkalajeja näissä puutarhoissa kasvatettiin? Mistä siemenet ja taimet hankittiin? Miten kotonanne suhtauduttiin koulun puutarhaopetukseen? Millainen oli opettajan oma puutarha?

31. Oletteko osallistunut puutarhanhoitoon liittyvään kerhotoimintaan? Milloin ja missä? Kertokaa siitä lähemmin.

32. Kiertävät kasvitarihaneuvojat ovat kiertäneet tilauksesta maaseudulla. Onko Teillä käynyt tällainen kasvitarihaneuvoja tai tiedätkö sellaisen käyneen lähiympäristössänne? Mitä järjestöä hän edusti? Miten hän toimi? Millaisella menestyksellä?

33. Oletteko itse käynyt puutarhan- tai kasvitarhan hoitoon opastavilla kursseilla tai neuvontapäivillä? Kertokaa lähemmin, missä ja milloin? Millaisia opettajia kursseilla oli?

34. Keneltä olette saanut ohjeita tai opastusta puutarhanhoitoon liittyvissä kysymyksissä? Oletteko seurannut alan kirjallisuutta? Millaista?

35. Kertokaa taloista, jotka ovat jääneet mieleenne puutarhanhoitoa erityisesti harrastavina esim. hedelmäpuiden tai koristekasvien ansiosta? Emme tarkoita tällä kysymyksellä ammattimaisesti puutarhanhoitoa harjoittavia tiloja.

36. Matkustaessanne eri puolilla Suomea olette varmaan havainnut eroja puutarhanhoidossa eri paikkakunnilla. Millaiset seikat ovat jääneet mieleenne? Kertokaa tarkemmin.

37. Valtionrautateiden taimistot ovat välittäneet koristekasveja ja kukkia asemapuistojen istutuksia varten. Millaisia asemapuistoja muistatte nähneenne? Millainen oli asemapäällikön puutarha?

Pirkko Sihvo

Hedelmätarha

Hedelmäpuut

38. Millaisia kokemuksia olette saanut eri hedelmälaajien viljelystä tuntemallanne seudulla?

39. Missä ja minkälaisessa paikassa kuvaamanne puutarha on? Milloin hedelmäpuiden viljely alkoi siinä? Mistä saatiin ajatus niiden viljelyyn? Miten puutarha-aluetta on kehitetty? Tehtiinkö siitä muodoltaan geometrinen vai luonnonmukainen? Mistä haettiin esikuvia?

40. Miten hedelmäpuut ja marjapensaat oli sijoitettu puutarhaan? Millainen oli puutarhan sijainti pihaan ja asuinrakennukseen nähden? Miten puutarha on muuttunut aikojen kuluessa? Mitä siinä kasvaa nykyisin?

41. Hedelmätarhan puilla ja pensilla on kullakin omia vaatimuksia kasvupaikan suhteen. Mitä käytäntöä olette noudattanut puiden ja pensaiden istutuksessa? Millainen maa sopii omenapuulle, millainen kirsikoille ja marjapensaille? Oletteko istuttanut puut ja pensaat omiksi ryhmikseen vai vuorotellen?

42. Mitä hedelmäpuita puutarhassanne viljeltiin aluksi? Miten taimet saatiin? Hankittiinko jostakin valmiit taimet vai kasvatettiin siemenistä rungot, jotka sitten jalostettiin oksastamalla tai silmikoimalla?

43. Omenapuun taimista on voitu saada valitsemalla jalostamattakin kelpollisia hedelmäpuita. Muistatteko Teillä tehdyn näin? Miten taimien valinta tapahtui? Miten hyviä tuloksia näin saatiin? Millainen on ollut jalostamattomien puiden talvenkestävyys?

44. Yleisin jalostustapa on meillä ollut oksastaminen perusrunkoon, joka voi olla omenapuu tai sen lähisukulainen. Mistä ja milloin jalostusoksot otettiin? Miten niitä säilytettiin ennen käyttöä? Miten jalostusoksan liittäminen runkoon tapahtui? Ympärittiinkö jalostusoksia muihin kuin omenapuihin, esimerkiksi pihlajiin? Miten nämä jalostukset onnistuivat?

45. Hedelmäpuiden ja marjapensaiden leikkaaminen ja jalostaminen vaatii asiantunte-
musta ja onnistuu parhaiten, jos työssä on vaikkapa kaksi henkilöä. Ketkä Teillä tekivät
näitä töitä? Mistä saitte neuvoja? Millainen oli jalostusten jälkihoito? Mitä tehtiin ja milloin?
Miten pian jalostetusta puusta saatiin satoa?

46. Vanhoja tuttuja kesäomenalajikkeita ovat Sokerimiron, Snygg, Suislepp, Bergius, Lavia, Valkea kuulus ja Sävstaholm. Syyslajikkeita ovat mm. Harlamovski, punainen ja keltainen Kaneli, Rautell, Melba, Valkealan syysomena ja Syysviiru. Suosittuja talviomenalajikkeita ovat olleet Lobo, Wealthy, Antonovka ja Sariola. Mitkä näistä tuntuvat tutuilta? Mitä niistä kasvoi kuvaamassanne puutarhassa? Milloin? Mitä lajikkeita siellä nykyisin on? Mitä sellaisia lajeja siellä oli vanhastaan, joita edellä ei ole lueteltu?

47. Pakkastalvina 1939 - 1942 tuhoutui suuri osa maamme hedelmätarhoista. Mitkä omenalajikkeet säilyivät hengissä muistamassanne puutarhassa?

48. Kertokaa, mihin aikaan olette poiminut omenat puista, jotta ne säilyisivät mahdollisimman pitkään.

49. Kertokaa omenien talvisäilytyksestä. Mitä lajeja olette säilönyt talveksi? Millaisiin astioihin olette pakannut omenat? Millä tavoin? Miten pakkaaminen on tehty ennen vanhaan? Entä nykyisin?

50. Missä olette säilyttänyt syys- ja talviomenia? Miten säilytyspaikan lämpötilaa on voitu säädellä? Mitä muutoksia säilytysoloissa on tapahtunut?

51. Omenat ovat säilytettäessä tunnetusti hyvin hallitsevia aromiensa vuoksi. Mitä on voitu

säilyttää omenien kanssa samassa tilassa?

52. Mitä säilykkeitä omenista tehtiin ennen? Entä mitä teette nykyisin?

53. Päärynä- ja luumupuut menestyvät vain Etelä-Suomessa. Onko seudullanne ollut päärynäpuita? Miten ne ovat menestyneet? Mistä päärynäpuiden taimet on saatu?

54. Luumupuun on vielä ehkä edellistäkin arempi viljeltävä. Oletteko kokeillut luumunviljelyä? Mitä lajikkeita? Milloin? Millaisella menestyksellä?

55. Luumupuun muunnos kriikuna menestyy meillä edellistä hiukan paremmin. Onko Teillä kokemusta kriikunoiden kasvattamisesta? Missä osassa puutarhaa tai pihaa kriikunapuut ovat? Miten niitä on lisätty?

56. Mitä kokemuksia Teillä on kirsikanviljelystä? Mistä kirsikkapuun taimet on saatu?

57. Hedelmäpuita, varsinkin omenapuita on suojattu kalkitseamalla talven ja tuholaisien vaaroilta. Mitä kokemuksia olette saanut hedelmäpuiden kalkitsemisesta? Millaista seosta olette käyttänyt kalkitsemisessä?

58. Nuoret hedelmäpuut, varsinkin omenapuut, ovat erilaisten jyrsijöiden herkkua. Miten olette suojannut omenapuita jäniksiltä? Oletteko löytänyt sopivia torjunta-aineita niiden karkottamiseen?

59. Myyriä torjutaan nykyisin jo mm. ultraäänilaittein. Mitä keinoja olette itse käyttäneet? Millaisia tiedätte aikaisemmin käytetyn?

60. Mitä keinoja tunnette jänisten ja myyrien aiheuttamien vaurioiden korjaamiseen?

61. Hedelmäpuiden kukinta-aikana on usein kylmiä öitä. Miten olette yrittänyt estää tai ainakin vähentää hallan tuhoja puutarhassa?

62. Halvimpia hallantorjuntakeinoja lienee savuverho. Tunnetteko tämän keinon? Millaisia kokemuksia olette saanut siitä? Millä saadaan aikaan mahdollisimman tiheä savuverho? Miten lähekkäin savulähteiden pitää olla?

Marjapensaat

63. Viinimarjojen viljelyä on voitu harrastaa sielläkin, missä hedelmäpuut eivät menesty. Mitä herukkalajeja muistamassanne puutarhassa on ollut? Mitä viinimarjapensaita siellä nyt on eniten?

64. Viinimarjapensaita on helppo lisätä sekä pistokkaista että taivukkaista, koska yleensä ne kaikki lähtevät kasvamaan. Miten puutarhassanne on lisätty marjapensaita?

65. Viinimarjoja on säilötty talveksi monin tavoin, kokonaisina, survoksena ja mehuna, sekä erikseen että yhdessä muiden marjojen kanssa. Miten Teillä säilöttiin viinimarjoja ennen pakastimen aikaa? Milloin alettiin säilöä umpioimalla?

66. Karviaismarja, Pohjolan viinirypäle, on napapiirillä asti viihtyvä kasvi. Menestyviä karviaismarjalajikkeita on useita: punaisia, keltaisia ja vihreitä. Mitä näistä on puutarhassanne? Muistatteko, mistä karviaismarjapensaiden alku on saatu?

67. Karviaismarjapensaita on lisätty sekä siemenistä, pistokkaista että taivukkaista. Mikä mainituista tavoista tuntuu Teistä tutulta? Miten tämä lisääminen tapahtui käytännössä?

68. Mihin karviaismarjoja on käytetty taloudessanne? Miten niitä on säilötty ennen? Entä nykyään?

69. Villivatut kasvavat melko kuivilla ja kivikkoisilla mailla, mutta jalostetut vadelpen-saat vaativat menestyäkseen hyvän maan. Miten yleisiä vadelpenviljelmät olivat kotiseudul-lanne? Millaisia kokemuksia olette itse saanut vadelpenviljelystä? Mikä vattumaan hoidossa on tärkeää? Kuinka monta vuotta peräkkäin kannatta kasvattaa samoja juura-koita? Miten uusiminen on paras tehdä?

70. Mihin kaikkeen vadelpia on käytetty taloudessanne? Miten niitä on säilötty / säilö-tään?

Mansikat

71. Puutarhamansikka on jo melko kauan ollut yleinen kasvi puutarhoissamme. Vieläkö muistetaan mansikanviljelyn alkua kotiseudullanne? Mistä idea mansikanviljelyyn saatiin? Mitä lajia ensimmäiset mansikat olivat? Entä mitä lajia ovat nykyiset?

72. Mansikat antavat kunnan sadon enintään viitenä vuotena. Miten puutarhassanne tehdään mansikoiden uusiminen?

73. Lähes koko satoa antavia kuukausimansikoita on viljelty paikoin jo puolen vuosisadan ajan. Niiden rönsyttömät lajikkeet ovat nykyisin suosittuja. Millaisia kokemuksia olette saanut kuukausimansikoiden viljelystä? Mitä lajeja olette viljellyt? Milloin aloititte niiden viljelyn? Mistä saitte taimet?

74. Mihin puutarhamansikoita on käytetty taloudessanne? Miten olette säilönyt niitä? Kertokaa eri säilöntä- ja käyttötavoista.

Maanparannus ja tuholaitosten torjunta

75. Miten olette pyrkinyt parantamaan puutarhan istutuspaikkojen maata? Miten lannoituksen tarve on todettu? Miten maan happamuutta on vähennetty?

76. Miten puutarhan pohjaveden korkeutta on säädelty? Miten olette välttänyt vesisuo-nien päälle istuttamisen?

77. Eräs tuhohyönteisten biologinen torjuntakeino on vanhastaan ollut pikkulintujen suosiminen. Miten olette pyrkinyt saamaan näitä tuhohyönteisten syöjiä puutarhan asukkaiksi?

78. Jotkut pikkulinnut ovat puolestaan persoja kypsille marjoille ja hedelmille. Miten niitä on peloteltu puutarhasta?

79. Mitä maaleja ja ruiskutteita on vanhastaan käytetty sienitautien ja tuhohyönteisten torjumiseen? Mistä torjunta-aineita saatiin? Milloin niitä käytettiin? Millaisia torjunta-menelmiä käytätte nykyisin?

Eero Naskali

Muistopuut

80. Oletteko joskus istuttanut muistopuun tai -puita? Minkä tapahtuman muistoksi? Millaisen puun istutitte? Mihin paikkaan? Onko muistopuun istuttaminen ollut muutenkin tapana perheessänne tai suvussanne?

Marjukka Patrakka